

## KOKIŲ ESAMA VALSTYBIŲ IR KAIP JOS IŠIGYJAMOS

Visos valstybės, visos viešpatijos, turėjusios ar tebeturinčios galią žmonėms, buvo ir yra arba respublikos, arba kunigaikštystės. Kunigaikštystės esti arba paveldimos, kai valdovo giminė jau seniai viešpatauja, arba naujos. Nauja būna ji arba visa, kaip antai Milanas Fračeskui Sforcai [3], arba dalis, prijungta prie ją nukariavusio valdovo paveldimos kunigaikštystės; tokia yra Neapolio karalystė Ispanijos karaliui [4]. Tokiu būdu įsigytos šalys yra pratusios gyventi valdomos kunigaikščio arba būti laisvos, o prijungiamos jos svetimu arba savu ginklu, per laimingą atsitikinimą arba narsumu.

dybę, kurią Jums žada likimas ir Jūsų gerosios savybės. Ir jeigu Jūsų Prakilnybė iš savo aukštybių kartais nuleis akis žemyn, tai išvys, kaip nepelnytai ten kenčių skaudžius neteisingos lemties kirčius [2].

## APIE MIŠRIAS KUNIGAİKŠTYSTES

Tačiau su nauja kunigaikštyste būna vargo. Visų pirma, jeigu ji ne visa, o tik tai jos dalis yra nauja, ir su kunigaikštyste, prie kurios prijungiamas, sudaro valstybę (tokią valstybę galima pavadinti mišria), neramumai joje kyla dėl visoms naujoms kunigaikštystėms būdingos priežasties, būtent: žmonės mielai keičia savo viešpačius tikėdamiesi geresnio, ir tokie lūkesčiai skatina juos imtis ginklo prieš esamąjį, tačiau jiems tenka nusivilti, nes netrukus patirtis įtikina, kad tuo jie tik pabiogina savo padėtį. Taip esti todėl, kad naujasis valdovas yra priverstas dėl kitos įprastinės ir dėsningos priežasties spausti savo valdinius, varginti juos kariuomenės išlaikymu ir pridaryti kitokių skriaudų, neatskiriamų nuo naujų žemių nukariavimo. Taigi, jo priešais tampa visi, kuriuos jis nuskriaudė užimdamas kraštą; be to, jis neišsaugo jį rėmusių draugystės, nes neišstengia jiems atsilyginti taip, kaip jie tikisi. Antra vertus, iš dėkingumo jis negali griežtis prieš juos griežtų priemonių -

mat jei valdovas nori įžengti į šalį, tai kad ir kokia stipri būtų jo kariuomenė, jam reikia gyventojų pritarimo.

Dėl tos priežasties Prancūzijos karalius Liudvikas XII taip greit užėmė Milaną ir taip pat greit jo neteko. Pirmą kartą Milanui susigrąžinti užteko nuosavų Ludoviko Sforcos pajėgų, nes karaliui vartus atkėlę žmonės buvo nusivylę, kad jų svajonės ir lūkesčiai neišsipildė, todėl negalėjo pakęsti ir naujojo valdovo priespaudos.

Teisybė, antrą kartą nukariavus maištingą šalį, jos netenkama kur kas sunkiau, nes nugalėtojas, stengdamasis įsitvirtinti krašte, pasinaudoja sukilimo suteikta proga ir beatodairiškiau baudžia kaltuosius, uoliau gauda įtariamuosius ir stiprina silpnausias vietas.

## APIE PAVELDIMAS KUNIGAİKŠTYSTES

Čia neminėsiu respublikų, nes apie jas išsamiau kalbu kitur [5]. Tyrinėsiu vien kunigaikštystes ir laikydamasis anksčiau pateiktos tvarkos pasamprotausiu, kaip galima jas valdyti ir išlaikyti savo rankose.

Taigi, paveldimas valstybes, pripratusias prie savo valdovo giminės, lengviau išlaikyti savo rankose negu naujas: valdovui pakanka tik nepažeisti pirmtakų nustatytos tvarkos ir taikytis prie aplinkybių. Taip eidgdamasis netgi vidutinių gabumų valdovas visada išsilaikys savo valstybėje, jei tik neatsiras kokias nors nepaprastai galinga jėga, kuri ją paveržtų iš jo, bet ir netekęs valdžios jis nesunkiai susigrąžins savo valdas, vos tik grobiką išties menkiausia nesėkmė.

To pavyzdžiu Italijoje gali būti Feraros kunigaikštis [6]; jis 1484 metais atrėmė venecijiečių, o 1510 metais - popiežiaus Julijaus II antpuolius tik todėl, kad jo šeima nuo seno valdė Ferarą. Mat valdžią paveldėjęs kunigaikštis turi mažiau priežasčių, dėl kurių jam reiktų griežtis smurto, todėl yra labiau mylimas ir, jei kokiomis nors nepaprastai didelėmis ydomis neužsitraukia neapykantos, suprantama, jog paprastai esti valdinių mėgstamas. O valdžios senumas ir pereinamumas verčia užmiršti kadaise įvykdytus perversmus, susijusius su valstybės kūriniu, ir jų priežastis, nes kiekviena nauja permaina žadina kitos lūkestį.

Kaip tik taip pasiegtė turkų sultonas su Graikija; nepaisant visų kitų atsargumo priemonių jis nebūtų istengęs jos išlaikyti, jei nebūtų joje pats įsikūręs [9],

nes tik gyvenant vietoje matyti prasidedantis maištas ir galima iškart jį užgniaužti, o esant toli apie jį sužinoma tada, kai jis jau išiliepsnojęs ir nėra kaip jį nuslopinti. Beje, įsikūrus valdovui vietoje, valdininkai nealina krašto, o valdiniai yra patenkinti galėdami tiesiai šauktis valdovo teisingumo. Norėdami pasirodyti ištikimi, jie turi daugiau progų išreikšti savo meilę, o priešingu atveju - daugiau priežasčių bijoti. Jei koks nors svetimšalis ir ketino užpulti šalį, dabar privengs tai daryti; tad valdovui, gyvenančiam nukariautame krašte, nepaprastai sunku jį prarasti.

Kita puiki priemonė yra vienoje ar keliuose vietose įkurti kolonijas, kurios tarsi panciai pririštų naująsias valdas. Valdovas priverstas taip daryti, priešingu atveju jis turi laikyti šalyje daug raitelių ir pėstininkų. Valdovui kolonijos nebrangiai atsieina: naujakurius jis gali pasiūsti neišleidamas nieko arba skirdamas visai nedaug lėšų. Nuskriaudžia jis tik tuos, iš kurių atima žemė ir namus, kad atiduotų juos nausėdžiams, o pastarieji sudaro tik menkutę dalį tos valstybės.

Nuskriaustieji, būdami neturtingi ir išsisklaidę, niekuo negali jam pakenkti, o visi kiti, viena vertus, nenukenčia ir todėl greitai nusiramina, antra vertus, bijo nusikalsti, kad jų irgi neištiktų apipieštųjų likimas. Iš to darau išvadą, jog naujakuriai nieko nekainuoja, yra ištikimesni ir pridaro mažiau vargo, o nuskriaustieji, būdami neturtingi ir išsisklaidę, kaip esu sakęs, negali niekuo pakenkti.

Ta proga pažymėtina, kad žmones reikia arba patenkinti malonėmis arba sugniuždyti, nes už menkas skriaudas jie gali atkeršyti, o už dideles - ne. Tad skriaudos žmogui darytinios tokios, kad nereikėtų bijoti jo keršto.

Jei, užuot kūrus kolonijas, laikoma kariuomenė, tai išlaidos būna kur kas didesnės, mat naujai valdai

Užtat pirmą kartą užteko kuniagaikščiai Ludovikui tik šiek tiek patriukšmauti pasienyje, kad Prancūzija atiduotų Milaną, o antrą kartą turėjo susivienyti visos italų valstybės, kad jos kariuomenė būtų sumušta ir išvaryta iš Italijos [7]; taip atsitiko dėl anksčiau minėtų priežasčių. Šiaip ar taip, ir vienu, ir kitu atveju Prancūzijos karalius prarado Milaną.

Bendros pirmosios nesėkmės priežastys jau aptartos; dabar reikia pakalbėti apie antrosios nesėkmės priežastis ir pažiūrėti, kokiomis priemonėmis galėjo pasinaudoti Prancūzijos ir kiekvienas valdovas, pakliuvęs į tokią padėtį, norėdamas įsitvirtinti nukariautoje šalyje geriau, negu tai padarė Prancūzijos karalius.

Todėl sakau, jog užimtos ir prie senųjų žemių prijungtos valdos arba priklausos tam pačiam kraštui ir jose kalbama ta pačia kalba, arba ne. Jei taip, tada lengva jas išlaikyti, ypač kai jų gyventojai nepratę gyventi laisvai. Norint saugiai jas valdyti, pakanka sunaikinti jų valdovo giminę, mat palikus gyventojams seną tvarką, nesant papročių skirtumo, jie ramiai sugyvena.

Tai rodo Burgundija, Bretanė, Gaskonė ir Normandija, jau seniai atitekusios Prancūzijai [8]. Nors jų kalba šiek tiek ir skiriasi, bet papročiai yra panašūs, todėl jos nesunkiai sutaria tarpusavyje.

Kad išlaikytų užimtas valdas, nukariautojas turi atsimiti du dalykus: pirma, jis turi sunaikinti ankstesnių valdovų giminę, antra, nepakeisti įstatymų ir mokesčių, - tada netrukus jos susilies su senosiomis valdomis ir sudarys vieną valstybę.

Kai naujos valdos nukariaujamos šalyje, kurios kalba, papročiai ir įstatymai yra kitokie, tada būna vargo ir, norint išlaikyti jas savo rankose, reikia daug laimės ir sumanumo. Viena iš geriausių ir veiksmingiausių priemonių - persikelti ten gyventi, tuomet pasidaro saugiau ir patikimiau tas žemes valdyti.

ginti išleidžiamos visos iš jos gaunamos pajamos ir taip ji virsta grynais nuostoliais. Be to, nukencčia daugiau žmonių, nes kariuomenės postoviai ir kilnojimasis apsunkina visus gyventojus, todėl jie, prisilęgti tokios naštos, tampa valdovo priešais, ir netgi kenksmingais, nes jie, nors ir pavergti, lieka savo pastogėje. Taigi, šiaip ar taip, laikyti tokią kariuomenę nenaudinga, o įsteigti kolonijas - naudinga.

Be to, kas valdo šalį, kurios kalba ir papročiai yra kitokie, tas turi pasidaryti silpnesnių kaimynų vadu ir globėju, taip pat pasistengti susilpninti galinguosius ir saugotis, kad į šalį, prisidengęs kokia nors dingstimi neįsibrautų koks nors svetimšalis, toks pat stiprus kaip ir jis pats. O ji visada gali pasikviesti tie šalies gyventojai, kurie yra nepatenkinti; jie tai gali padaryti arba iš baimės, arba iš per didelio garbės troškimo.

Pavyzdžiui, dėl to romėnus į Graikiją pasikvietė etoliečiai [10], o ir į kitas romėnų užimtas šalis juos pasikvietė patys gyventojai.

Paprastai vos tik į šalį įkelia koją galingas svetimšalis, visi silpnesni valdytojai, kurstomi pavydo stipriausiajam iš jų, susideda su atėjūnu, tad jam nereikia jų pervilioti į savo pusę, nes jie patys skuba prisiplakti prie jo ką tik nukariautos valstybės. Jam tereikia žiūrėti, kad jie neigyty pernelyg didelės galios ir valdžios, ir tada su nuosavomis jėgomis ir jų padedamas gali lengvai nuversti galinguosius ir pasidaryti vieninteliu viso krašto viešpačiu. Kas nesivadovaus šia taisykle, greit neteks to, ką yra užėmęs, o jei ir išlaikys, tai patirs daug vargo ir nemalonumų.

Romėnai savo pavergtuose kraštuose visada laikėsi šių taisyklių: jie kūrė kolonijas, rėmė silpnesnius, - tačiau nedavė jiems per daug sutvirtėti, - žlugdė galinguosius ir neleido įsigalėti galingiems svetimšaliams. Pasitenkiniu tik Graikijos pavyzdžiu. Romėnai patraukė į savo pusę achajus ir etoliečius, sužlugdė Makedonijos karalystę, išvijo Antiochą, tačiau, nepaisant visų achajų ir etoliečių

paslaugų, neleido jiems išplėsti savo valdų, o Pilypui nepavyko jokiais įtikinėjimais laimėti jų draugystę ir išsaugoti nepriklausomybę, ir Antiocho galybė nepriverė jų sutikti, kad šis turėtų šiame krašte kokią nors valdžią [11]. Mat romėnai tokiais atvejais darė tai, ką turi daryti visi išmintingi valdovai: jie turi atsizvelgti ne tik į esamus, bet ir į būsimus sunkumus ir stengtis visomis išgalėmis užkirsti jiems kelią, nes numaćius juos iš anksto lengva rasti vaistų, o jei lauksi, kol užgrius neganda, tai negelbės jokie vaistai, - liqa jau bus neišgydoma.

Čia yra visai taip pat kaip su džiova: pasak gydytojų, ją lengva išgydyti iš pradžių, bet sunku pažinti; o ligai įsisėnėjus, jei nebuvo aptikta ir išgydyta iš pradžių, lengva pažinti, bet sunku gydyti. Tą patį galima pasakyti ir apie valstybės reikalus; laiku pažinus blogybę (tai sugeba tik išvaigūs žmonės), jos lengva atsikratyti, tačiau kai jos nepavyksta pažinti ir leidžiama jai taip išaugti, kad ją pamato kiekvienas, tada jau nėra nuo jos vaistų. Užtat romėnai, iš tolo išvelgdami negandas, visada laiku užkirsdavo joms kelią ir neleisdavo joms įsigalėti tik todėl, kad išvengtų karo: jie žinojo jog karo neišvengsi - jį galima tik atitolinti, bet tai išaina tik priešininkui į naudą. Todėl jie buvo linkę verćiau kariauti su Pilypu ir Antiochu Graikijoje, kad netektų kariauti su jais Italijoje, nors galėjo išvengti karo su abiem, tik šito nepanorėjo. Romėnai niekada nemėgo žodžių, kurie nuolat skamba mūsų laikų išminčių lūpose: pasikliauk laiko malone. Jiems labiau patiko draša ir išvaigumas, nes laikas nešasi su savimi viską kartu ir gali atnešti ir blogį, ir gėrį.

Bet grįžkime prie Prancūzijos ir pasižiūrėkime, ar padarė ji bent vieną iš minėtų dalykų. Kalbėsiu tik apie Liudviką XII, o ne apie Karolį VIII, kadangi jis ilgiau išsilaukė Italijoje ir todėl lengviau spręsti apie jo veiklą. Įsitikinsime, kad jis darė viską atvirkščiai, negu reikia norint išsaugoti savo valdas šalyje, kurios kalba ir papročiai yra kitokie. Liudviką XII į Italiją pasikvietė garbėtroškos venecijiečiai, tuo žingsniu norėję laimėti pusę Lombardijos. Neketinu peikti karaliaus sprendimo: norėdamas įkelti koją į Italiją, kurioje jis

neturėjo draugų ir į kurią jam dėl Karolio VIII elgesio buvo uždarytos visos durys, jis buvo priverstas pasitenkinti tokiu sąjungininku, koks pakliuvo po ranka. Jo sumanymas būtų pasisekęs, jei paskui jis nebūtų pridaręs klaidų. Taigi, užėmęs Lombardiją jis greitai susigražino gerą vardą, kurio buvo netekęs per Karolį; Genuja pasidavė, florentiečiai tapo jo sąjungininkais; Mantujos markizas, Feraros kunigaikštis, Bentivoljai, Forlio grafiėnė, Faencos, Pezaro, Riminio, Kamerino, Pjombino valdovai, Lukos, Pizos, Sienos piliėčiai, - visi siekė jo draugystės. Tik tada venecijiečiai susiprotėjo, koks neapgalvotas jų žingsnis: už du Lombardijos miestus jie atidavė Prancūzijos karaliaus valdžion du trečdalius Italijos [12].

Dabar pažiūrėkime, kaip nesunkiai karalius Liudvikas XII būtų galėjęs išsaugoti savo valdžią Italijoje, jei būtų laikęsis minėtų taisyklių ir būtų globojęs bei gynęs savo draugus; nors jų buvo daug, bet jie buvo silpni ir bijojo kas Bažnyčios, kas venecijiečių, todėl buvo priversti eiti išvien su juo; jų padedamas jis lengvai galėjo apsisaugoti nuo dar likusių stiprių valdytojų. Bet vos tik įžengęs į Milaną, jis pastelgė atvirščiai - padėjo popiežiui Aleksandriui VI užgrobti Romaniją. Jam ne į galvą neatėjo, kad tuo žingsniu jis susilpnina save, nes atstumia draugus ir tuos, kurie puolė į jo glėbį, ieškodami užtarimo, ir sustiprina Bažnyčią, greta dvasinės valdžios, kuri jai suteikia tiek galios, iduodamas jai į rankas dar ir didelę pasaulietinę valdžią. Padaręs vieną klaidą, jis buvo priverstas ir toliau daryti jas vieną po kitos, todėl, kad pažabotų Aleksandro VI ambicijas ir sukliudytų jam užgrobti Toskaną, turėjo pats atvykti į Italiją. Nėgana to, kad Liudvikas XII sustiprino Bažnyčią ir atstumė draugus, jis, norėdamas užimti Neapolio karalystę, pasidalijo ją su Ispanijos karaliumi [13] ir užuot buvęs, kaip anksčiau, vienintelis Italijos viešpats, įsileido vidun varžovą, į kurį galėjo kreiptis pagalbos visi šalies garbėtroškos ir nepatenkintieji. Jis nepaliko krašte

pavaldaus karaliaus, bet nuvertė jį ir pasodino kita, pajėgų išstumti lauk jį patį.

**Noras nukariuoti yra įgimtas ir įprastas dalykas, ir kai žmonės imasi to, ką gali padaryti, visada jie yra veikiau liaupsinami nei peikiami, tačiau, kai žūtubūt trokšta pasiekti savo, neturėdami tam jėgų, daro klaidą ir nusipelno kitų papeikimo.**

Taigi, jei Prancūzija įstengė savo jėgomis užimti Neapolį, jai reikėjo tai padaryti, bet jei neužteko tam galios, neturėjo jo dalytis. Lombardijos dalybas su venecijiečiais dar įmanoma paaiškinti noru įkelti koją į Italiją, o pastarosios dalybos vertos papeikimo, nes nepateisinamos jokiu reikalu.

Vadinasi, Liudvikas XII padarė penkias klaidas: jis pražudė silpnesnius valdytojus, sustiprino Italijoje galingą valdovą, įsileido vidun labai pajėgų svetimšali, neatsikėlė gyventi į vietą, neįkūrė šalyje kolonijų.

Tačiau šios klaidos jam gyvam esant būtų nepakenkusios, jei nebūtų padaręs šeštos: jei nebūtų pasišovęs atimti iš venecijiečių jų valdas. Iš tiesų, jeigu jis nebūtų sustiprinęs Bažnyčios ir įsileidęs į Italiją ispanų, tai būtų pagristai ir neišvengiamai reikėję juos nustumdyti, bet žengęs šiuos žingsnius niekada neturėjo leisti jų pražūties. Mat venecijiečiai, likę stiprūs, būtų neleidę kitiems įsibrauti į Lombardiją tiek todėl, kad patys taikėsi į jos šeimininkus, tiek todėl, kad niekas kitas nebūtų norėjęs kovoti su Prancūzija dėl to, kad Lombardija atitektų Venecijai, o kariuoti su abiem iš karto niekam nebūtų užtekę drašos.

Jei kas nors man pasakytu, jog esą karalius Liudvikas perleido popiežiui Aleksandriui Romaniją ir Ispanijai Neapolį, kad išvengtų karo, pakartočiau anksčiau pasakytus žodžius: vengiant karo, **niekada negalima leisti įsigalėti suirutei, nes karo vis tiek neišvengsi, jį galima tik atitolinti savo nenaudai.** Jei kas nors kitas aiškins, jog karalius buvo išpareigojęs pagalbėti popiežiui užimti Romaniją, kad būtų

KODĖL ALEKSANDRO NUKARIAUTA  
DARIJAUS VALSTYBĖ NESUKILO PRIEŠ  
ALEKSANDRO IPĖDINIUS PO JO  
MIRTIES

Pagalvojus, koks vargas išlaikyti naujai nukariautą valstybę, galima tik stebėtis, kodėl atsitiko taip, kad Aleksandras Makedonietis per keletą metų pasidarė Azijos viešpačiu, ir kodėl - nors netrukus, vos spėjęs ją užvaldyti, numirė - nesukilo visa jo valstybė, kaip to, atrodo, reikėjo tikėtis. Priešingai, Aleksandro ipėdiniai išlaikė ją ir neturėjo kitokių bėdų kaip tos, kurių patys sau prisidarė savo ambicijomis. Norėdamas tai paaiškinti, turiu pasakyti, kad

**visos kunigaikštystės, kiek siekia žmonių atmintis, yra valdomos dvejopai: arba vienvaldižio kunigaikščio - ir tada visi kiti, iš jo malonės ir jo sutikimu paskirti pareigūnais, yra jo tarnai ir padeda valdyti šalį, - arba kunigaikščio ir baronų, kurie tokią padėtį užima ne iš valdovo malonės, bet dėl savo giminės senumo. Tie baronai turi savo žemių ir valdinių, kurie juos laiko savo viešpačiais ir jaučia jiems įgimtą palankumą.**

**Kunigaikščio ir tarnų valdomuose kraštuose valdovas yra galingesnis, nes visoje šalyje niekas neturi didesnės valdžios už jį, o kam nors kitam valdiniai paklūsta tik kaip pareigūnui ar valdininkui, bet nejaucia jokios didelės meilės.**

Vieno ir kito valdymo pavyzdžiu mūsų laikais gali būti Turkija ir Prancūzija. Visą Turkijos monarchiją valdo vienas viešpats; visi kiti yra jo tarnai; šalis padalyta į sandžakus [17], į juos valdovas siunčia savo vietininkus, kuriuos jis kaitalioja ir maino kaip užsigėdžia. O Prancūzijos karalių supa daugybė senos giminės didikų, kuriuos jų valdose pripažįsta ir gerbia valdiniai. Be to, tie didikai naudojami privilegijomis, kurių karalius negali atimti neužsitraukdamas sau pavojaus. Taigi, išžiūrėjus į vieną ir kitą valstybę

išskirtas su savo žmona ir gautų kardinolo kepurę Ruano arkivyskupui, į tai atsakysiu vėliau, kalbėdamas apie valdovo pažadus ir jų tesėjimą [14]. Taigi, karalius Liudvikas neteko Lombardijos todėl, kad nepaisė nė vienos taisyklės, kurių laikėsi tie, kas norėjo išlaikyti nukariautas šalis. Čia nėra nieko nuostabaus - viskas įprasta ir dėsninga. Apie tai, būdamas Nante [15], kalbėjau su Ruano kardinolu, kai Valensietis [16] - taip liaudyje buvo vadinamas Čezarė Bordža, popiežiaus Aleksandro VI sūnus - užgrobė Romaniją. Kardinolui padarius pastabą, girdi, italai neišmaną karo meno, aš atsikirtau, jog prancūzai neišmano valstybės reikalų, nes jei ką nors išmanytu, tai nebūtų leidę taip įsigalėti Bažnyčiai. Patirtis parodė, kad Bažnyčios ir Ispanijos didybė Italijoje yra Prancūzijos kūrinys, o jos savo ruožtu - Prancūzijos žlugimo priežastis. Iš čia išplaukia niekada neapvilianti arba retai kada apvilianti bendra taisyklė: **kas stiprina kito galybę, pats žūva, nes toji galybė pasiekiamo arba sumanumu arba jėga, o tiek vienas, tiek kitas dalykas kelia įtarimą tam, kas pasidaro galingas.**

matyti, jog Turkiją sunku nukariauti, bet įveiktą labai lengva išlaikyti. Ir priešingai, galima įsitikinti, jog Prancūziją tam tikru atžvilgiu lengviau nukariauti, bet daug sunkiau išlaikyti.

Turkiją sunku užimti todėl, kad nukariautojas negali tikėtis, jog ji pasikvies tos šalies didikai, ar viltis, jog kuris nors iš valdovo parankinių surengs maištą ir tuo palengvins jo žygį. Taip yra dėl anksčiau minėtų priešasčių: visi jie valdovo vergai ir jam dėkingi už savo padėtį, todėl juos sunku papirkti ir netgi papirkus iš jų maža naudos, nes dėl minėtų priešasčių jie nevalioja patraukti liaudies į savo pusę. Užtat kas leidžiasi į žygį prieš turkus, turi tikėtis bendro atkirčio, ir todėl jam dera labiau pasikliauti savo jėgomis negu laukti nesantaikos priešo stovykloje. Tačiau kai šalis užimta, valdovo pajėgos įveiktos kautynių lauke ir jis nepajėgia suburti naujos kariuomenės, telieka bijoti valdovo giminės, o ją išnaikinus nėra ko daugiau baimintis, nes visi kiti neturi liaudies pasitikėjimo; todėl jei anksčiau, iki pergalės, nukariautojas negalėjo tikėtis liaudies paramos, tai dabar laimėjęs neturi ko jos bijoti.

Visai kas kita šalis, valdomos taip kaip Prancūzija. Tokią šalį gali nesunkiai užimti, palenkęs į savo pusę koki nors baroną, nes visada atsiranda žmonių, kurie yra kuo nors nepatenkinti ir geidžia permaining; dėl anksčiau minėtų priešasčių jie tau gali atverti kelią į tokią valstybę ir palengvinti pergalę. Betgi vėliau, norint joje išlaikyti, iškyla aibė sunkumų tiek su pagalbinkais, tiek su nuskriaustaisiais. Čia neužtenka sunaikinti valdovo giminę, nes lieka didikai, kurie ima vadovauti naujiems maištams, ir nukariautojas, neįstengdamas nei jų patenkinti, nei išnaikinti, pirma pasitaikusia proga netenka savo nukariavimų.

Jei dabar pažūrėsime, kokios prigimties buvo Darijaus valstybė [18], tai pamatysime, kad jos santvarka panaši į Turkijos, todėl Aleksandras buvo

priverstas iš pradžių susigrumti su visos valstybės pajėgomis ir sutriuškinti valdovo kariuomenę mūšio lauke. Po pergalės ir Darijaus mirties dėl anksčiau aptartų priešasčių Aleksandras galėjo būti ramus dėl savo valdžios. Jo įpėdiniai, gyvendami santaikoje, būtu galėję be rūpesčių valdyti, nes jų valstybėje nekilo kitokių neramumų, išskyrus tuos, kuriuos kėlė jie patys.

Tačiau šalių, valdomų taip kaip Prancūzija, neįmanoma taip ramiai išlaikyti. Tai rodo dažni maištai prieš romėnus Ispanijoje, Galijoje ir Graikijoje. Jie čia kildavo todėl, kad šiose šalyse buvo daugybė kunigaikštysčių; užtat kol jos buvo gyvos atmintyje, tol romėnai šiose žemėse jautėsi nesaugūs, tačiau kai savo galia ir ilgai trukusiu viešpatavimu jie pasiekė, kad jos visai buvo užmirštos, tada jie galėjo būti ramūs dėl savo nukariavimų. Netgi dar daugiau: vėliau, kai romėnai tarpusavyje ėmė rietis, kiekvienas jų galėjo atsiplėšti sau dalį tose provincijose - nelygu kokią pasitikėjimą jose buvo įgijęs, - nes, išnaikinus senųjų valdovų giminę, savo viešpačiais šios šalys pripažino tik romėnus.

Taigi, turint visa tai galvoje, nėra ko stebėtis, kad Aleksandras be vargo išsilaikė Azijoje, o Pyras [19] ir kiti, norėdami išsaugoti savo nukariavimus, buvo priversti gerokai pasistengti. Tai lemia ne didesnis ar mažesnis nugalėtojo sumanumas, bet skirtinga pavergtų valstybių prigimtis.

**KAIP VALDYTI MIESTUS IR  
KUNIGAIKŠTYSTES, KURIOS PRIEŠ JAS  
UŽIMANT GYVENO PAGAL SAVO  
ĮSTATYMUS**

**Kai nukariautos valstybės, kaip esu sakęs, yra pratusios laisvai gyventi pagal savo įstatymus, yra trys būdai joms išsaugoti: pirmasis - jas sunaikinti, antrasis - įsikurti jose, trečiasis - leisti joms gyventi pagal jų įstatymus, tenkintis duokle ir sudaryti kelių žmonių vyriausybę, kuri laiduotų šalies paklusnumą. Tokia valdovo sukurta vyriausybė žino, jog negali išsiversti be jo globos ir paramos, ir turi daryti viską, kad išsaugotų jo valdžią; be to, jei norima išlaikyti nesugriautą miestą, kuris yra pratęs gyventi laisvai, tai jį lengviau valdyti jo paties piliečių rankomis negu kitomis priemonėmis.**

Pavyzdžiu čia gali pasitarnauti spartiečiai ir romėnai. Spartiečiai laikė savo valdžioje Atėnus ir Tėbus, sudarę juose kelių žmonių vyriausybę, bet vis dėlto vėliau jų neteko. Romėnai, norėdami valdyti Kapują, Kartaginą ir Numanciją, sugriovė šiuos miestus [20] ir taip juos išsaugojo. Graikiją jie ketino išsaugoti beveik taip kaip spartiečiai, tai yra palikdami jai laisvę ir jos įstatymus, bet jiems tai nepavyko ir todėl jie buvo priversti sugriauti daug šios šalies miestų, kad ją išlaikytų savo rankose. Mat, tiesą sakant, tokiu atveju nėra patikimesnės priemonės miestą valdyti, kaip sugriauti. Tad kas pasidaro pratusio laisvai gyventi miesto šeimininku ir jo nesunaikina, tas turi tikėtis, jog pats bus jo sunaikintas, nes jame laisvės ir senosios tvarkos labui, - o to nepajėgia ištrinti iš žmonių atminties nei laikas, nei naujųjų šeimininkų geradarystės, - nuolat rengiami sukilimai. Kad ir ką darytų nugalėtojas, kad ir kokių priemonių jis imtųsi, kol miesto gyventojai neišsikrikdyti ir neišblaškyti, tol neužmirš jį nei ankstesniosios laisvės, nei senosios tvarkos ir pirmai progai pasitaikius stengsis visa tai susigražinti. Taip padarė

Piza praslinkus šimtui metų po to, kai pateko Florencijos valdžion. Tačiau kai šalys arba miestai yra pratę gyventi valdomi kunigaikščio, tai išžudžius jo giminę gyventojai nesiskubina griebtis ginklo todėl, kad, pirma, pratę paklusti, antra, neturėdami senojo valdovo, nesugeba išsirinkti kito, o gyventi laisvai nemoka, todėl nukariautojas gali be didelio vargo patraukti juos į savo pusę arba nuo jų apsidrausti. Tuo tarpu respublikos yra gyvybingesnės, joms būdinga stipresnė neapykanta ir karštesnis noras atkeršyti; buvusios laisvės prisiminimas jose neišblėsta ir negali išblėsti, tad patikimiausia priemonė yra jas sunaikinti arba pačiam jose įsikurti.



APIE NAUJAS KUNIGAİKŠTYSTES,  
UŽIMTAS GINKLU ARBA SUMANUMU

Tegu niekas nesistebi, jei, kalbėdamas apie atėjimą į valdžią, apie valdovą ir valstybę, remsiuosi pačių didžiausiųjų pavyzdžiais. Juk žmonės beveik visada vaikšto jau pramintais takais, beveik visada veikia mėgdžiodami kitus, ir nors negali tiksliai pakartoti savo pirmtakų žingsnių ar prilygti jiems šaunumu, išmintingas žmogus turi eiti didžiųjų pramintais takais ir mėgdžioti geriausius iš jų, mat net jei neprilygs jiems šaunumu, vis dėlto taip nusipelnys bent šlokią tokią pagarbą. Reikia eigtis taip, kaip daro patyrę lankininkai: įeigu jiems atrodo, kad taikinyš yra toliau, negu siekia lankas, kurio stiprumą jie žino, tai jie taikosi toliau, negu yra tikrasis tikslas, ne todėl, kad norėtų savo strėlę pasiųsti taip toli, bet todėl, kad taip šaudami galėtų pataikyti į norimą vietą.

Taigi, naujose kunigaikštystėse naujam valdovui daugiau ar mažiau sunku išsilaikyti, nelygu koks nu-galėtojo sumanumas. Vien tai, kad jis, paprastas žmo-gus, pasidarė valdovu, jau leidžia manyti, kad jis turi laimės arba yra sumanus, ir atrodo, jog šitai vėliau gali jam padėti įveikti ne vieną sunkumą. Vis dėlto ilgiausiai išsilaiko tas, kuris mažiau priklauso nuo laimės malonės. Dar mažiau sunkumų iškyla valdovui, kuris, neturėdamas kitų valdų, yra priverstas pats išikurti toje šalyje.

Bet prieš imdamas kalbėti apie tuos, kurie savo sumanumu, o ne iš laimės malonės pasidarė valdovais, pasakysiu, jog patys žymiausi yra Mozė, Kyras, Romu-las, Tesejas ir į juos panašūs. Nors apie Mozę nedaug ką galima pasakyti, kadangi jis buvo paprasčiausias Dievo žodžio vykdytojas, vis dėlto jis vertas nuostabos vien dėl tos malonės, kuria jam buvo suteikta garbė bendrauti su Dievu. Bet pasižūrėkime į Kyrą ir kitus nukariautojus ir valstybės kūrėjus: visi jie kelia susižavėjimą, nes jei panagrinėsime nepaprastus jų veiksmus ir poelgius, tai įsitikinsime, kad jie nesiskiria

nuo Mozės poelgių, nors šio vadovas buvo Aukščiausiasis.

**O panagrinėjus jų veiklą ir gyvenimą bus matyti, jog visa, ką jie gavo iš laimės, tai proga, davusi jiems medžiagą, kuriai jie suteikė tokį pavidalą, koks jiems atrodė geriausias: be tos progos gerosios jų dvasios savybės būtų nuėjusios perniek, o be šių savybių vei-tui būtų atsiradusi proga.**

Tad Mozė turėjo rasti Izraelio tautą Egipte pavergtą ir engiamą, kad ši, trokšdama ištrūkti iš vergovės, pasiryžtų sekti paskui jį. Kad taptų Romos karaliumi ir įkūrėju, Romulas neturėjo likti Alboje, o turėjo būti pamestas vos gimęs. Kyruui reikėjo rasti persus nepatenkintus medų valdžią, o medus - glebius ir ištižusius nuo ilgos taikos. Tesejas nebūtų galėjęs pasižymėti, jei nebūtų radęs atėniečių pakrikusių. Taigi, šios progos atnešė jiems sėkmę, o tas progas jie pažino nepaprastais savo sugebėjimais, tuo išgarsino savo tėvynę ir suteikė jai laimę.

Tie, kurie taip kaip jie sumanumu per vargą ateina į valdžią, nesunkiai ją išsaugo, o sunkumai, atsirandantys užimant valdžią, paprastai kykla dėl naujos tvarkos ir naujų valdymo būdų, kurių jie priversti griežtis kurdami valstybę ir rūpindamiesi savo saugumu.

Reikia pažymėti, kad nėra sunkiau įvykdomo, rizikingesnio ir pavojingesnio dalyko, kaip, tapus val-dovu, įvesti naują tvarką, nes naujadarys susiduria su priešiškuumu - jam priešinasi visi, kurie gerai gyveno esant senajai tvarkai, - ir vangumu - vangūs būna visi tie, kurie tikisi naudos ateityje. Toks vangumas atsiranda iš dalies dėl to, kad bijoma priešininkų, kuriuos remia įstatymai, iš dalies dėl žmonių nepatiklumo: žmonės iš tikrųjų nepasitiki naujovėmis, kol jų gerumu neįtikina ilga patirtis. Todėl kiekviena proga priešai įnirtingai puola, o valdovo šalininkai tik vangiai ginasi. Taigi, novatoriui ir jo šalininkams iškyla pavojus.

APIE NAUJAS KUNIGAİKŠTYSTES,  
IŠIGYTAS SVETIMU GINKLU ARBA PER  
LAIMINGĄ ATSITIKTINUMĄ

Norint susidaryti teisingą nuomonę šiuo klausimu, reikia pasižiūrėti ar tie novatoriai yra savarankiški, ar priklausomi nuo kitu, tai yra, ar norėdami įgyvendinti savo sumanymą turi prašyti pagalbos, ar gali priversti vykdyti savo valią. Pirmuoju atveju jų sumanymas pasmerktas žlugti ir jie nieko nepasiekia; tačiau kai jie yra nepriklausomi ir gali panaudoti jėgą, tada retai kada jiems iškyia pavojus.

Dėl to visi ginkluoti pranašai laimėdavo, o visi beginkliai pražūdavo. Be kita ko, žmonių prigimtis yra permaininga; lengva juos kuo nors įtikinti, bet sunku tą įsitikinimą išlaikyti, užtat reikia viską taip sutvarkyti, kad tada, kai jie nustos tikėję, būtų galima priversti juos tikėti jėga.

Mozė, Kyras, Tesejas ir Romulas būtų neįstengę ilgai išlaikyti savo naujovių, būdami beginkliai, kaip mūsų laikais nutiko broliui Džirolamui Savonarolai [21]: jis pražuvo kartu su savo naujovėmis, vos tik minia liovėsi jomis tikėjusi, nes neturėjo jokios priemonės išsaugoti jomis tebetikinčiųjų tvirtybę ir priversti netikinčiuosius jomis tikėti. Tačiau tokie žmonės savo kelyje susiduria su didžiuliais sunkiais ir daugybe pavojų, kuriuos jie turi įveikti savo drąsa; užtat kai jie nugali visas kliūtis ir sulaukia pripažinimo, kai atsikrato pavyduolių, tada jie būna stiprūs, saugūs, gerbiami ir laimingi.

Prie tokių reikšmingų pavyzdžių pridursiu vieną šiek tiek menkesnį, bet jiems nedaug tenusileidžiantį pavyzdį, kuris atstos visus kitus panašius į jį; turiu galvoje Hieroną iš Sirakūzų [22]. Jis, paprastas žmogus, pasidarė savo Sirakūzų valdovu ir laimei turi būti dėkingas tik už progą: engiami sirakūziečiai išrinko jį savo vadu, ir jis, eidamas šias pareigas, per savo nuopelnus iškilo į valdovus. Neįgi būdamas eiliniu žmogumi, jis buvo toks drąsus, jog kažkas, rašydamas apie jį, pasakė: „Quod nihil illi deerat ad regnandum praeter regnum“ [23].

Jis paleido senąją kariuomenę, nutraukė senąsias sutartis ir sudarė naujas ir, patraukęs sąjungininkus ir kareivius į savo pusę, galėjo ant tokių pamatų pastatyti bet koki rūmą; taigi, jis per didelį vargą atėjo į valdžią, bet nesunkiai ją išlaikė.

Paprasti piliečiai, per laimingą atsitiktinumą tapę valdovais, be didelio vargo užima valdžią, bet sunkiai ją išsaugo. Kelyje į valdžią jie nesuduria su jokiomis kliūtimis, nes jas perskrenda lyg ant sparnų, bet visos jų nelaimės prasideda atsisėdus į sostą. Taip esti tiems, kurie valdžią įgyja už pinigų arba iš kieno nors malonės; taip nutiko daugeliui Graikijos valdovų Jonijos ir Helesponto poliuose, kuriuos valdyti jiems pavėdė Darijus [24], rūpindamasis savo saugumu ir šlove; taip Romoje valdovais pasidarydavo eiliniai piliečiai, kurie pasiskelbdavo imperatoriais, papirkę kareivius.

Tokie valdovai tiesiogiai priklauso nuo valios ir likimo tų žmonių, kuriems turi būti dėkingi už valdžią, tai yra nuo dviejų labai nepastovių ir permainingų dalykų, užtat jie nesugeba ir nepajėgia išsaugoti valdžios. Nesugeba todėl, kad neapdovanotas dideliu protu ir drąsa žmogus, visą laiką gyvenęs paprastai, negali mokėti valdyti; nepajėgia todėl, kad neturi ištikimos ir atsidavusios kariuomenės. Be to, staiga atsiradusios valstybės, kaip visa gamtiška, kas greitai išdygsta ir išauga, negali giliai įsišaknyti ir išsikeroti ir todėl žūsta nuo pirmos audros. Nebent, kaip jau esu sakęs, netikėtai į valdžią iškopę žmonės yra tokie apsuokrūs, jog akimirksniu susigriebia ir išsaugo tai, ką pati lemtis jiems įdavė į rankas, ir sugeba vėliau padėti tuos pamatus, kuriuos kiti deda prieš tapdami valdovais.

Noriu pateikti dar gyvus mūsų atmintyje du pavyzdžius, rodančius, kaip valdžia buvo pasiekta tiek vienu, tiek kitu būdu. Turiu galvoje Francėšką Sforcą ir Čezarę Bortžą. Francėškas, paprastas žmogus, panaudojęs reikiamas priemones ir labai sumaniai elgdamasis, tapo Milano kunigaikščiu ir nesunkiai

išlaikė tai, ką per tokį vargą pasiekė. Antra vertus, Čezarei Bordžai, liaudies vadinamam kunigaikščiui Valensiečiu, valdžią įgyti padėjo tėvo laimė, bet jos neteko, vos tik šis numirė, nors stengėsi kaip imanydamas ir darė visa, ką turi daryti išmintingas ir sumanus žmogus, siekiantis įsitvirtinti šalyje, kurią jam į rankas įdavė svetimas ginklas ir svetima laimė. **Kaip esu sakęs, sumanus žmogus gali padėti pamatus vėliau, jei to nepadarė iš pradžių, nors tai pavojinga jam pačiam ir visam statiniui.** Mat jei pažiūrėsime, kokių žygių ėmėsi kunigaikštis, pamatysime, kad jis padėjo tvirtus savo galybės pamatus; todėl, man atrodo, ne pro šalį čia tai aptarti, nes vargu ar galėčiau rasti geresnį pamokymą naujam valdovui nei jo nuveikti darbai; o kad visos jo priemonės jam nė kiek nepravertė, tai ne jo kaltė; taip atsitiko dėl nepaprastai piktos lemties klasingumo.

Aleksandras VI, norėdamas išaukštinti savo sūnų kunigaikštį, įžvelgė daugybę sunkumų, tykančių jo darbar ir laukiančių ateityje. Visų pirma jis matė, kad gali jį padaryti tik kokios nors vienos iš Bažnyčios valdų viešpačiu, bet jis žinojo, kad atiduoti jam kurią nors iš Bažnyčios valdų neleis Milano kunigaikštis ir venecijiečiai, juoba Faenca ir Riminis jau buvo Venecijos globoje. Be to, jis žinojo, kad Italijos kariuomenė, ypač ta, kuria būtų galėjęs pasinaudoti, yra sutelkta stiprios popiežiaus valdžios prisibijančių žmonių rankose, ir todėl negalėjo ja pasitikėti, kadangi visa ji priklausė Orsiniams, Kolonomis [25] ir jų bendrininkams. Vadinasi, pirmiausia reikėjo sudrumsti esamą tvarką ir sukiršinti valstybes, kad paskui būtų galima dalį iš jų be vargo užvaldyti. Tai padaryti nebuvo sunku, nes venecijiečiai, kitų sumetimų vedami, nutarė vėl pasikviesti prancūzus į Italiją. Popiežius ne tik tam nesipriešino, bet netgi palengvino tai padaryti, leisdamas Liudvikui XII išsituokti.

Taigi, karalius, remiamas venecijiečių ir popiežiui pritariant, įžengė į Italiją. Vos tik įkėlęs koją į Milaną,

jis tuojau pat nusiuntė popiežiui kariuomenę žygiui į Romanią, kuri jam atiteko tik todėl, kad jį rėmė karalius Liudvikas. Kai taip užėmęs Romanią ir įveikęs Kolonas kunigaikštis Valensietis panoro įsitvirtinti joje ir toliau plėsti savo valdas, iškilo dvi kliūtys: visų pirma jam atrodė, jog turima kariuomenė nepatikima; antra vertus, jam kėlė nerimą Prancūzijos užmačios, tai yra jis nuogaštavo, kad Orsinių kariuomenė, kurią jis buvo nusamdęs, gali jį išduoti ir ne tik sutrukdyti naujus nukariavimus, bet ir atimti tai, ką turi; be to, jis būgštavo, jog taip pat gali pasiegti ir karalius. Orsinių kariuomenės nuotakas jis patyrė tada, kai, užėmęs Faencą, apgūiė Boloniją ir pamatė, kaip vangiai ji eina į mūšį, o karaliaus užmačias perprato tada, kai, nukariavęs Urbino kunigaikštystę, patraukė prieš Toskaną ir karalius priverė jį atsisakyti šio žygio. Užtat kunigaikštis nutarė daugiau nesiremti svetimu ginklu ir svetima malone. Pirmiausia jis pakirto Orsinių ir Kolonų galybę Romoje; perviliojo į savo pusę visus kilminguosius, jų šalininkus, paskyręs jiems didesnius atlyginimus ir apdalijęs juos - kiekvieną pagal padėtį - vietomis kariuomenėje ir vyriausybjė: taip per keletą mėnesių jie atsiskyrė nuo savo partijų ir pasidarė kunigaikščio šalininkais. Paskui, prieš tai susitvarkęs su Kolonomis, ėmė laukti progos susidoroti su Orsinių vadovais. Proga jam pasitaikė gera, ir jis kuo puikiausiai ja pasinaudojo. Susigriebė, kad kunigaikščio ir Bažnyčios įsigalėjimas gresia pražūtimi, Orsiniai susirinko į pasitarimą Madžonėje, netoli Perudžios. Po to pasitarimo prasidėjo maištas Urbine ir neramumai Romanijoje, taip pat iškilo daugybė kitų pavojų kunigaikščiui; jis juos įveikė prancūzų padedamas.

Susigrąžinęs savo ankstesniąją galią ir daugiau nepasitikėdamas nei prancūzais, nei kitomis išorinėmis jėgomis ir nenorėdamas jų kiršinti, kunigaikštis nutarė griežtus klastos. Jis mokėjo taip gerai nuslėpti savo ketinimus, kad Orsiniai patys susitaikė su juo, tarpininkaujami sinjoro Paolo, kuriam jis, norėdamas

palenkti į savo pusę, nepagailejo nieko - pinigų, drapanų ir žirgų; taip per savo patiklumą jie patys atsidavė Simigalijoje jam į rankas [26]. Susidorojęs su vadovais ir paviliojęs jų šalininkus, kunigaikštis padėjo gan tvirtus savo galybės pamatus; jo valdžioje atsidūrė visa Romanija su Urbino kunigaikštyste, o svarbiausia - jam atrodė, kad įsigijo liaudies palankumą, nes jo valdžia suteikė jai gerovę.

Kadangi šio veikla verta dėmesio ir gali pasitarnauti pavyzdžiu kitiems, todėl nenoriu palikti jos nuošaly. Užėmęs Romaniją, kunigaikštis rado ją valdomą bejėgių didikų, kurie veikiau plėšė negu valdė, veikiau skaldė negu vienijo savo valdinius, užtat kraštą alino plėšikavimas, rietenos ir smurtas. Todėl jis nusprendė, jog norint atkurti joje taiką ir privertti ją paklusti valdovo valiai būtina gera vyriausybė. Tuo tikslu kunigaikštis suteikė kuo didžiausius įgaliojimus Ramirui de Orkui, žiauriam ir ryžtingam žmogui [27]. Šis per trumpą laiką įvedė Romanijoje ramybę ir tvarką ir tuo smarkiai pagarsėjo. Tada kunigaikštis nutarė, kad tokia neribota valdžia nereikalinga, - nes būgštavo, jog gali sukelti valdinių neapykantą, - ir krašto centre įsteigė pilietinį teismą, kuriam pirmininkavo labai garbingas žmogus; teisme kiekvienas miestas turėjo savo užtarėją. Kadangi jis žinojo, kad ankstesnis griežtumas sukėlė neapykantą, tad, norėdamas numaldyti pasipiktinimą valdinių širdyse ir laimėti jų palankumą, ryžosi parodyti, jog dėl įvykdytų piktadarysčių kaltas ne jis, bet jo žiaurios prigimties ministras. Tuo tikslu, pirmai progai pasitaikius, vieną rytą jis liepė paguldyti pusiau perkirstą ministro kūną Čezenos aikštėje šalia trinkos ir kruvino kalavijo. Šis kraupus reginys patenkino ir kartu sukrėtė gyventojus.

Bet grįžkime prie mūsų pokalbio. Taigi, kunigaikštis pasijuto pakankamai stiprus ir iš dalies saugus nuo tiesioginių pavojų. Mat jis sukūrė savo kariuomenę ir sunaikino dalį ginkluotųjų pajėgų,

kurios, būdamas jo pašonėje, galėjo jį užpulti. Tačiau ketindamas tęsti savo nukariavimus jis turėjo skaitytis su Prancūzijos karaliumi, nes žinojo, kad šis, per vėlai pastebėjęs savo klaidą, nepakęstų tolimesnių jo žygių. Tad jis ėmė ieškoti naujų sąjungininkų ir pradėjo dviprasmiškai elgtis su Prancūzija kaip tik tuo metu, kai prancūzai išsirengė žygin į Neapolio karalystę prieš ispanus, apsiautusias Gaetą. Jis sumanė atsikratyti Prancūzijos globos, ir jam tai būtų pavykę padaryti, jei popiežius Aleksandras VI būtų ilgiau gyvenęs. Tokie kunigaikščio dabarties veiksmai.

O dėl ateities, tai jis turėjo bijoti, kad naujas popiežius gali būti jam priešškas ir stengtis atimti tai, ką jam davė Aleksandras VI. Gintis nuo to jis manė keturiais būdais: pirmiausia išnaikinti visą giminę tų valdovų, kuriuos jis paliko be valdžios, ir taip neduoti naujam popiežiui progos imtis prieš jį žygių; antra, kaip jau esu sakęs, patraukti į savo pusę visus Romos kilminguosius ir jų padedamas laikyti popiežių pažabotą; trečia, įgyti kuo didesnę įtaką kardinolų kolegijoje; ketvirta, prieš tėvui mirštant taip sustiprėti, kad pats vienas pajėgtų atremti pirmąjį antpuolį.

Iš keturių gynybos priemonių popiežiaus Aleksandro mirties valandą kunigaikštis jau buvo įgyvendinęs tris, o ketvirtą buvo baigiama įgyvendinti. Jis išnaikino visus savo apiplėštus didžiūnus, kuriuos įstengė pasiekti, tik nedaugelis teišsigelbėjo; patraukė į savo pusę Romos kilminguosius; kardinolų kolegijoje dauguma buvo jo šalininkai; o dėl valdų išplėtimo, tai jis sumanė pasidaryti Toskanos viešpačiu: Perudžia ir Pjombinas jau buvo jo valdžioje, o Piza - jo globoje.

Kai tik jis būtų galėjęs nesiskaijyti su Prancūzija (ir tikrai jis tai galėjo padaryti, kai tik ispanai atėmė iš prancūzų Neapolio karalystę ir todėl abiem teko varžytis dėl kunigaikščio draugystės), jis būtų įžengęs į Pizą. Po to jam būtų tuojau pasidavusios Luka ir Siena: iš dalies dėl neapykantos florentiečiams, iš

dalies iš baimės; patiems florentiečiams irgi būtų nelikę jokios išeities. Jeigu jam būtų pasisekę įgyvendinti šį sumanymą (o tai būtų padaręs dar tais pačiais metais, kai mirė popiežius Aleksandras), jis būtų įgijęs tokią galią ir valdžią, kad būtų galėjęs išsilaukyti pats vienas ir nepriklausyti nuo svetimos malonės ir svetimio ginklo, o pasikliauti tik nuosavomis jėgomis ir sumanumu. Bet popiežius Aleksandras numirė praslinkus vos penkeriems metams po to, kai kunigaikštis pirmą kartą ištraukė kardą iš makščių. Jis paliko sūnų - šio valdžia stipri buvo tik Romanijoje, kitur vis dar nevirta - tarp dviejų galingų priešišku kariuomenių ir, be to, sergantį mirtina liga.

Bet kunigaikštis buvo toks ryžtingas ir sumanus ir taip puikiai mokėjo laimėti žmonių palankumą arba juos pražudyti, ir tokie tvirti buvo pamatai, padėti per labai trumpą laiką, kad būtų įveikęs visus sunkumus, jei ne dvi priešiškos kariuomenės ant sprando. Jo padėtų pamatų tvirtumą rodo tai, kad Romanija laukė jo daugiau nei mėnesį, o Romoje, gulėdamas teisyvį, jis jautėsi saugus. Baljoniai, Vitellai ir Orsiniai, atskubėję į Romą, nerado šalininkų, kurie būtų eję prieš jį. Jis galėjo pasiekti, kad popiežiumi būtų išrinktas jei ir ne tas, kurio jis troško, tai bent ne tas, kuris jam nepatiko. Jei, popiežiui Aleksandriui mirus, kunigaikštis būtų buvęs sveikas, viskas būtų buvę lengva ir paprasta. Tą dieną, kai popiežiumi buvo išrinktas Julijus II, jis man kalbėjo [28], kad numatęs viską, kas gali atsitikti tėvui mirus, ir viskam radęs išeitį; tik tai viena jam neatėjo į galvą, jog tą valandą ir jis pats mirtimi vaduosis.

Apžvelgęs visus kunigaikščio veiksmus, nerandau ką jam prikišti; veikiau man atrodo, kad jis gali būti pavyzdžiu visiems, kurie atėjo į valdžią iš svetimos malonės ir svetimio ginklo padedami. Mat, būdamas labai narsus ir turėdamas didelį tikslą, jis negalėjo kitaip elgtis, ir tik tai ankstyva popiežiaus Aleksandro

mirtis ir jo paties liga sutrukdė jam įgyvendinti savo sumanymą.

Taigi, kas mano, jog savo naujose valdose turi apsidrausti nuo priešu, išgyti draugų, laimėti arba jėga arba gudrumu, kas trokšta, kad liaudis jį mylėtų ir jo bijotų, o kareiviai klausytų ir gerbtų, kas stengiasi išnaikinti tuos, kurie gali arba turi pakenkti, pakeisti seną tvarką nauja, tas turi būti griežtas ir maloningas, didžiadvasis ir dosnus. Kas nori atsikraityti nepatikimos kariuomenės ir sukurti naują, draugauti su karaliais ir kunigaikščiais taip, kad šie mielai jam pagelbėtų ir nedrįstų jo pulti, tas neras labiau pamokomo pavyzdžio nei kunigaikščio veikla.

Jam galima prikišti tik viena: kad prisidėjo prie nelemtų popiežiaus Julijaus II rinkimų. Mat jei ir negalėjo, kaip esu sakęs, išrinkti popiežių pagal savo skonį, tai turėjo bent sukludyti išrinkti jam nepageidaujamą ir nieku gyvu neturėjo leisti, kad popiežiumi taptų kuris nors iš tų kardinolų,

kuriuos yra kitados nuskriaudęs, arba iš tų, kurie, išrinkti popiežiumi, būtų turėję jo bijoti,

**nes žmonės griebiasi ginklo arba iš baimės, arba iš neapykantos.**

Beje, tarp kitų jo nuskriaustųjų buvo ir kardinolai: San Pietras in Vinkolis [29], Kolona, San Džordžas ir Askanijus. Visi kiti, tapę popiežiais, pagristai jo bijojo, išskyrus Ruano kardinolą ir ispanus: šiems nebuvo ko bijoti dėl giminytės ryšių ir tam tikrų išpareigojimų, o anam todėl, kad už jo nugaros stovėjo Prancūzijos karalius. Todėl kunigaikštis pirmiausia turėjo į popiežiaus sostą pasodinti kurį nors iš ispanų, o negalėdamas to padaryti turėjo sutikti, kad popiežiumi taptų Ruano kardinolas, bet jokių būdu ne San Pietras in Vinkolis.

**Klysta, kas mano, kad naujos geradarystės gali priversti didžiūnus užmiršti senas skriaudas.**

Vadinasi, kunigaikštis apsiriko išrinkdamas popiežiumi Julijų II, ir ši klaida jį galutinai pražudė.

### VIII skyrius

#### APIE TUOS, KURIE Į VALDŽIA ATĖJO PER NUSIKALTIMUS

**Yra dar du būdai, kuriais eilinis pilietis gali tapti valdovu; jie visai nepriklauso nei nuo laimės, nei nuo narsumo ir, man regis, jų negalima palikti nuošaly, nors apie vieną iš jų labiau tiktų samprotauti kalbant apie respublikas. Jie tokie: pirmas - kai eilinis pilietis tampa valdovu per nusikaltimus ir piktadarystes; antras - kai paprastas žmogus tampa savo tėvynės valdovu per kitų piliečių malonę.**

Kalbėdamas apie pirmąjį, pateiksiu du pavyzdžius - vieną iš senovės, kitą iš dabarties; kartu permelyg nesigilinsiu į jų pranašumus, nes man atrodo, kad jų turi pakakti tiems, kurie bus priversti jais pasekti.

Sicilietis Agatoklis [30] tapo Sirakūzų karaliumi, nors buvo kilęs ne tik iš paprastų piliečių, bet tiesiog iš žemo ir niekingo visuomenės luomo. Jis gimė puodžiaus šeimoje ir per visą savo amžių gyveno nedorai, bet kadangi jam buvo būdinga dar ir didelė dvasios ir kūno stiprybė, tad įstojęs į kariuomenę nuo eilinio išsitaravo iki Sirakūzų pretoriaus. Paskirtas į šias pareigas, jis nutarė tapti valdovu, jėga pasilaikyti jam patikėtą valdžią ir nepriklausyti nuo niekieno malonės. Tuo tikslu, susimokęs su kartaginiečiu Hamilkaru - šis su savo kariuomene tuo metu kariavo Sicilijoje, - vieną dieną sukviėtė Sirakūzų liaudį neva apsvarstyti respublikos reikalą, ir kareiviai pagal sutartą ženklą išžudė visus senatorius ir turtingiausius žmones iš liaudies. Jiems žuvus, Agatoklis užgrobė valdžią ir valdė nesutikdamas jokio piliečių pasipriešinimo. Ir nors du kartus pralaimėjo kartaginiečiams, o galų gale buvo apsuptas, jis ne tik sugebėjo apginti savo miestą, bet ir palikęs dalį žmonių su kitais užpuolė kartaginiečius Afrikoje, per trumpą laiką išvadavo Sirakūzus iš apsupties ir įstūmė

kartaginiečius į sunkią padėtį: taip jis privertė juos susitaikyti ir pasitenkinti Afrika, o Siciliją palikti jam.

Kas atidžiau patyrinės jo gyvenimą ir darbus, tas neraz nieko arba ras labai mažą, ką būtų galima priskirti laimei. Kaip esu sakęs anksčiau, jis į valdžią atėjo ne iš kieno nors kito malonės, bet perėjęs visus karinės tarnybos laipsnius, kuriuos įsigydavo per didelį vargą ir pavojus, o ir paskui valdžią išsaugojo ryžtingais ir drąsiais veiksmais. **Tačiau ir šaunumu nepavadinai piliiečių žudynių, draugų išdavimo, neištikimybės, žiaurumo ir veidmainiškumo; taip galima paimti valdžią, bet jokių būdu ne nusipelninti šlovę.** Tad jei atsižvelgsime tik į tai, su kokia drąsa Agatoklis pasitikdavo ir įveikdavo pavojus, su koku didžiadvasiškumu ištvėrdavo ir atremdavo likimo smūgius, bus neaišku, kodėl jis vertintinas mažiau už bet kurį kitą garsų karvedį.

Kaip žinia, prilyginti jį žymiausiems žmonėms neleidžia laukinis jo žiaurumas, nežmoniškumas ir daugybė jo padarytų piktadarybių. Vadinasi, negalima priskirti nei laimei, nei šaunumui to, kas pasiekta be jų pagalbos.

Mūsų laikais, valdant popiežiui Aleksandriui VI, Oliverotas da Fermas prieš keliolika metų, būdamas dar mažas, liko našlaičiu. Jį užaugino dėdė iš motinos pusės Džovanis Foljanis, kuris ankstyvoje jaunystėje jį leido mokytis karybos pas Paolą Vitelį, kad išprusęs tarnyboje užimtų aukštą kariuomenės vietą. Paolui mirus, Oliverotas tarnavo vadovaujamas jo brolio Vitelio loco ir, būdamas sumanus, stipraus kūno ir dvasios, per trumpą laiką pasidarė pirmuoju žmogumi kariuomenėje. Bet kadangi jam atrodė žema tarnauti kitiems, tai padedamas kai kurių Fermo piliiečių, kuriems mielesnė buvo jų tėvynės vergija nei laisvė, ir remiamas Vitelio panūdo užgrobti Fermą. Jis parašė Džovaniui Foljanui, kad po daugelio metų, praleistų toli nuo namų, norėtų aplankyti jį ir gimtąjį miestą ir

bent kiek susipažinti su savo tėvonią. O kadangi lig šiol vienintelis jo rūpestis buvo pelnyti šlovę, todėl nori parodyti savo miesto žmonėms, kad veltui laiko nelicidęs, užtat norįs iškilmingai grįžti namo lydimas šimto raitelių - draugų ir tarnų. Jis prašė dėdę patvarkyti viską taip, kad Fermo gyventojai sutiktų jį su iškilėmis, nes garbė tekstanti ne tik jam, bet ir dėdei, kurio auklėtinis jis yra.

Džovanis Foljanis išpildė visus seserėno prašymus: pasirūpino, kad Fermo gyventojai jį sutiktų su iškilėmis, ir apgyvendino savo rūmuose. Juose po kelių dienų slapta parengęs visa, ko reikėjo sumanytai piktadarybei, Oliverotas iškėlė puotą, į kurią pakvietė Džovani Foljanį ir visus garbingus Fermo žmones. Pasibaigus vaišėms ir kitokioms pramogoms, Oliverotas tyčia pradėjo pavojingą kalbą apie popiežiaus Aleksandro ir jo sūnaus didybę ir žygius. Kai į pokalbį įstraukė Džovanis ir kiti, jis staiga atsistojęs pareiškė, kad tokius dalykus geriau aptarinėti saugesnėje vietoje, ir patraukė į kitą kambarį, o visi kiti nusekė iš paskos. Nespėjo jie dar kaip reikiant susėsti į vietas, kai iš slaptavičių išsokė kareiviai nužudė Džovani ir visus kitus.

Po skerdynių Oliverotas sėdo ant žirgo ir nušoliavęs per miestą apsiautė rotušėje aukščiausiajį magistratą. Pabūgęs jo, magistratas buvo priverstas paklusti ir sudaryti vyriausybę, o jis pasiskelbė jos vadovu. Išžudęs visus, kurie, būdami nepatenkinti, būtų galėję jam pakenkti, Oliverotas sutvirtino savo valdžią naujais piliečiais ir kariniais įstatymais, tad išstisus metus, per kuriuos turėjo valdžią, jis ne tik jautėsi saugus pačiame Fermo mieste, bet ir kelė grėsmę visiems savo kaimynams. Atimti iš jo valdžią būtų buvę taip pat sunku, kaip iš Agatoklio, jei būtų nesileidęs apgaunamas Čezarės Bordžos ir įviliojamas į Singalijos sąštus, kuriuos šis pasprendė Orsiniams ir Viteliams. Praslinkus metams nuo įvykdytos

## APIE LIAUDIES IŠKELTUS VALDOVUS

žmogūdystės, jis buvo sugautas ir pasmaugtas drauge su savo šaunumo ir niekšybės mokytoju Vitelocu.

Kam nors gali kilti klausimas, kaip Agatoklis ir į jį panašūs, įvykdę daugybę niekšybių ir išdavysčių, galėjo ramiai sau gyventi tėvynėje ir apsiginti nuo išorės priešų, ir jo tėvynainiai nesurengė prieš jį sąmokslą, o daugelis kitų žiaurumu neįstengė išlaikyti valdžios ne tik neramiu karu, bet netgi taikos metu. Manau, jog tai priklauso nuo to, kaip panaudotas žiaurumas - gerai ar blogai.

**Gerai panaudotas žiaurumas (jei blogi galima pavadinti geru) yra toks, kurio griebiamasi iš karto saugumo sumetimais ir daugiau žiauriai nesielgiama, bet stengiamasi imtis priemonių, kurios kuo daugiau pasitarnautų valdinui labui. Blogai panaudotas žiaurumas toks, kurio iš pradžių griebiamasi retai, o laikui slenkant - vis dažniau. Kas laikosi pirmojo būdo, tas gali, kaip Agatoklis, Dievo ir žmonių padedamas išsaugoti valdžią, o veikiant kitu būdu neįmanoma to padaryti.**

**Užtat reikia pažymėti, jog tas, kas užgrobia valdžią, turi numatyti visas skriaudas ir padaryti jas vienu užmoju, kad paskui nereiktų kasdien jų daryti ir kad galėtų, jų nedarydamas, nuraminti žmones ir patraukti juos į savo pusę geradariystėmis.**

Kas elgiasi kitaip iš baimės arba blogai patartas, yra priverstas nepaleisti kardo iš rankų ir negali pasitikėti savo valdiniais, o šie savo ruožtu dėl nesiliaujančių ir vis naujų skriaudų negali jaustis saugūs.

Tad skriaudas reikia padaryti iš karto, nes kuo mažiau jų tenka patirti, tuo mažesnė nuoskauda, o geradariystes reikia daryti po truputį, kad žmonės geriau pajustų jų skonį. Svarbiausia, valdovas turi su savo valdiniais elgtis taip, kad jokie įvykiai - nei geri, nei blogi - nepriverstų keisti elgsenos, nes atėjus sunkiam metui ne laikas griebtis blogio, o geradariystės tada jau nepageilbės: mat valdiniai jas laikys priverstinėmis ir nejaus jokio dėkingumo.

**Dabar pakalbėkime apie antrąjį būdą, kai paprastas pilietis tampa savo šalies valdovu ne prievarta ir nuožmiu smurtu, bet kitų jo tėvynainių valia. Tokia valdžia galima pavadinti pilietine, ji pasiekžiama ne narsa ar laime, bet veikiau apsukru gudrumu.**

Turiu pasakyti, jog į tokią valdžią ateinama arba liaudies, arba didžiųjų valia, nes kiekviename mieste sutinkami šie du priešiški gaivalai. Taip yra todėl, kad liaudis nenori būti didžiųjų engiama ir valdoma, o didžiūnai nori valdyti ir engti liaudį.

Po šių gaivalų susidūrimo mieste įsigali arba patvaldytė, arba laisvė, arba bevaldytė.

Vienvaldytė gali būti arba liaudies, arba didžiųjų rankų darbas, nelygu katrai pusei pasitaiko proga. Didžiūnai, matydami, jog nelstengs atsispirti liaudžiai, stengiasi sukurti gerą vardą vienam iš saviškių ir paskelbia jį valdovu, kad jo šešėlyje galėtų tenkinti savo užgaidas. Taip pat liaudis matydama, kad nepajėgs atsispirti didžiūnams, apgaubia kurį nors vieną šlove ir paskelbia jį valdovu, kad savo valdžią juos gintų. Kas į valdžią ateina didžiųjų remiamas, tam sunkiau išsilaikyti joje negu tam, kas valdovu tampa liaudies valia: mat pasidaręs valdovu, atsiduria tarp žmonių, kurie save laiko jam lygiais ir kuriems jis negali įsakinėti ir negali jų valdyti savo nuožiūra.

Kas į valdžią ateina iš liaudies malonės, tas viešpatauja vienas; nepaklusnių visai neatsiranda arba jų būna labai mažai. Be to, didžiųjų neįmanoma kaip reikiant patenkinti, nes kriaudžiant kitų, o liaudį galima kuo puikiausiai patenkinti, nes jos norai teisingesni negu didžiųjų: pastariei trokšta engti, o liaudis - nesileisti engiama.

Be to, valdovas neįstengia apsiginti nuo priešiška nusiteikusios liaudies, nes jos pernelyg



daug, bet gali apsiginti nuo didžiūnu, kurių ne taip jau daug. Blogiausia, ko gali tikėtis valdovas iš priešikai nusistačiusios liaudies, yra tai, kad ji paliks jį, o iš priešikų didžiūnu reikia bijoti, kad ne tik apsis jį, bet ir kad gali atsigręžti prieš jį. Mat didžiūnai, būdami įžvalgesni ir gudresni, iš anksto rūpinasi saugumu ir stengiasi nusipelnyti palankumą tos pusės, katra - jų spėjimu - laimėsianti. Be to, valdovas yra priverstas gyventi su ta pačia liaudimi, bet lengvai gali išsiversti be tų pačių didikų, nes jo valioje juos išaukštinti ir nužeminti, dalyti malones ir jas atimti.

Kad būtų aiškiau, pasakysiu, jog yra du pagrindiniai eigos su didikais būdai: didikai valdomi jų pačių priemonėmis, kurios priklauso nuo to, ar jie susieja savo likimą su tavuoju, ar ne. Tuos, kurie eina išvien ir nėra savanaudžiai, reikia mylėti ir gerbti; tuos, kurie nesiglaudžia prie valdovo vėgči reikia vertinti dvejetainiai. Jeigu jie taip elgiasi iš bailumo ir įgimto neryžtingumo, jais galima pasinaudoti, ypač jei yra išmintingi, nes gerovės metais jie tave gerbs, o stojus neramiems laikams, tau nereikės jų bijoti. Bet jeigu jie tyčia šalinasi tavęs, vedami garbės troškimo, vadinasi, rūpinasi labiau savimi negu tavimi. Štai jų valdovas turi saugotis ir bijoti lyg tikrų priešų, nes sunkią valandą jie visada mėgins pražudyti valdovą.

Taigi, kas valdovu tampa per liaudies malonę, tas turi išsaugoti jos palankumą; tai ne taip jau sunku, nes liaudis trokšta tikrai nebūti engiama. O kas valdovu pasidaro prieš liaudies valią, didžiūnu remiamas, tas pirmiausia turi stengtis laimėti dar ir liaudies palankumą; tai irgi lengva padaryti - tereikia ją paimti savo globon. Kadangi žmonės, sulaukę gero iš to, iš kurio tikėjosi vien bloga, pajunta didesnį dėkingumą savo geradariui, tai ir liaudis bus palankesnė valdovui šiuo atveju negu tada, jei į valdžią jis būtų atėjęs iš jos malonės.

Yra daug būdų, kaip nusipelnyti jos palankumą, bet apie juos nekalbėsiu, nes jie keičiasi priklausomai nuo žmogaus ar aplinkybių, be to, jiems nėra jokių taisyklių. Tik pasakysiu, kad valdovas turi laimėti liaudies palankumą, antraip sunkią valandą nebus jam išsigelbėjimo.

Nabidas [31], Spartos valdovas, atlaikė visos Graikijos ir pergalingos romėnų kariuomenės apsiaustį ir apgynė savo tėvynę ir valdžią. Iškilus pavojui, jam tereikėjo apsidrausti nuo saujelės žmonių; to būtų neužtekę, jei liaudis būtų buvusi jam priešiška.

Lai niekas nebando man prieštarauti patarlie, girdi, kas pasitiki liaudimi, tas stato rūmą ant ledo, nes ji teisinga tik tada, kai paprastas pilietis pasikliauja liaudimi ir mano, kad liaudis jį išvaduos, kai ji jims spausti priešas arba vyresnybė. Tokiu atveju galima dažnai apsigauti, kaip apsigavo Grakchai Romoje ir meseras Džordžas Skalis [32] Florencijoje. Bet jei liaudimi remiasi sumanus ir drąsus valdovas, kuris pavojaus valandą neišsigąsta ir neužmiršta kitų atsargumo priemonių, bet savo ryžtu ir įsakymais ikvepia liaudį, tai jis niekada ja nenusivils ir įsitikins, jog liaudis - tvirtas pamatas.

Paprastai tokiems valdovams pavojus iškyla tada, kai jie sumano atsisakyti pilietinės santvarkos ir pereiti prie absoliutizmo, nes jie valdo arba patys, arba per valdininkus. Pastaruoju atveju jų padėtis silpna ir netvirta, kadangi jie visiškai priklauso nuo aukščiausias vietas užimančių piliečių valios. Šie, ypač sunkiu metu, lengvai gali atimti iš jo valdžią, atsigręždami prieš jį arba nepakiusdami jo įsakymams. Mat iškilus grėsmei, ne laikas perimti absoliučią valdžią į savo rankas, nes piliečiai ir valdiniai, įpratę klausyti valdininkų, sunkią valandą nepaklus jo įsakymams, o rasti patikimų žmonių neramiu metu visada sunku. Toks valdovas negali pasitikėti tuo, ka mato ramiu metu, kai piliečiams reikia valstybės. Tada visi skuba pas jį su pažadais ir visi pasirengę už jį numirti, kai mirtis toli, bet iškilus grėsmei, kai valstybei reikia piliečių, tada tokių mažai. Būtent tai parodė ty patirtis, bet toks išmėginimas nepaprastai pavojingas, juoba bandyti galima vieninteli karta.

Todėl išmintingas valdovas turi surasti toki valdymo būdą, kad valdiniam visada ir visokiomis aplinkybėmis reikėtų valdovo, tada jie visą laiką bus jam ištikimi.

## KAIP VERTINAMOS VALSTYBĖS JĖGOS

Tyrinėjant atskirų kunigaikštysčių savybes, reikia atsižvelgti dar į tokį dalyką, būtent: ar valdovas pajėgus pririnkti apsiginti savo išgalėmis, ar visą laiką turi ieškoti kitų apsaugos. Kad būtų aiškiau, pasakysiu, jog pajėgiais apsiginti savo išgalėmis laikau tuos, kurie, turėdami užtektinai žmonių ir pinigų, įstengia apginkluoti pakankamai didelę kariuomenę ir susikaupti su bet kokių užpuoliku.

Nuolat reikalingais kitų pagalbos laiku tuos, kurie negali susigrumti su priešu kovos lauke, bet turi slėptis už tvirtovės sienų ir taip gintis. Apie pirmąjį atvejį jau kalbėta, o progai pasitaikius dar tarsiu žodį. Apie antrąjį galiu pasakyti tik tiek, kad valdovas turi sutvirtinti ir viskuo aprūpinti savo miestą ir palikti likimo valiai likusią šalies dalį. Kas gerai įtvirtins savo miestą ir valdydamas su valdiniais elgsis taip kaip sakėta anksčiau ir bus pridurta toliau, to niekas lengvapėdiškai nedrįs pulti. Mat žmonės nemėgsta pavojingų žygių, o užpulti gerai įtvirtintą miestą, kurio valdovas nėra užsitraukęs liaudies neapykantos, - dalykas ne iš lengvųjų.

Vokietijos miestai [33] yra labai laisvi, ir nors jie nedaug teturi žemės, tačiau imperatoriui paklūsta tik tada, kai patys to nori. Jie nebijo nei imperatoriaus, nei kokio nors kito galingo kaimyno, nes yra taip įtvirtinti, kad juos užimti - sunkus ir varginantis dalykas. Visi jie apjuosti griovių ir tvirtų sienų, turi stiprią artileriją, jų visuomeniniuose sandėliuose laikomos maisto, gėralų ir kuro atsargos vieneriems metams. Be to, kad galėtų be nuostolių išdui maitinti paprastus žmones ir šie turėtų darbo visus metus, valdovai pasirūpina žaliavų iš tų pramonės šakų, nuo kurių priklauso miesto gyvenimas ir gerovė, ir plėtoja tuos amatus, kurie maitina paprastus žmones. Jie didžiai vertina karybos meną ir įvairiomis priemonėmis skatina jį praktikuoti.

Taigi, valdovas, kurio miestas stipriai įtvirtintas ir kuris nėra užsitraukęs liaudies neapykantos, gali nebijoti užpuolimo,

o jei kas nors ir ryšis jį užpulti - turės gėdingai pasitraukti, nes viskas pasaulyje permaininga, tad vargu ar kas nors įstengs visus metus išlaikyti apsiautęs su savo kariuomene miestą ir nieko neveikti. Jei kas nors ims prieštarauti, jog liaudis, turinti nuosavybę už miesto, išvydusi, kad dega jos turtas, neištvėrs ilgos apsupties vargų ir savi rūpesčiai nustelbs ištikimybę valdovui, atsakysiu, jog galingas ir narsus valdovas visada įveiks visus sunkumus. Jis arba guos valdinius vilinti, kad apsiaustis ilgai neužtruks, arba baugins priešą kraugeriškuumu, arba laiku sudraus perneisg didelius neklaūžadas.

Be to, priešas paprastai degina ir niokoja kraštą žygio pradžioje, tuo metu, kai žmonių širdys dar kupinos ryžto ir noro gintis. Tad valdovui nėra ko būgštauti: po kelių dienų, kai aistros ims rimti, visa žala jau bus padaryta ir nelaimės nebeatšauksi, žmonės tuo labiau šliesis prie valdovo, nes manys, kad jis skolingas jiems už tai, jog gindami jį leido sudeginti namus, nuniokoti laukus. Tokia jau žmogaus prigimtis, kad jis vienodai prisiriša tiek prie tu, kuriems padarė paslauga, tiek prie tu, kurie jam pačiam padarė geradariystę. Užtat viską gerai apsvarsčius matyti, kad išmintingam valdovui nesunku paguosti ir padrašinti savo valdinius, jei tik jam nepristigs maisto ir ginklų.

## APIE BAŽNYTINES VALSTYBES

Dabar mums belieka aptarti bažnytines valstybes. Pats sunkiausias dalykas - jas užimti, nes tam reikia drąsos arba laimės, o išsaugoti jas galima ir be vienos, ir be kitos. Jos stovi ant senų, religijos palaikintų pamatų, kurie tokie tvirti, jog tų valstybių valdovai gali išlaikyti valdžią, nepaisant to, kaip jie gyvena ir elgiasi. Tik šie valdovai turi valstybę, bet jos negina, turi valdinių, bet jų nevaldo. Vis dėlto jie nepraranda valstybių, nors jos neginamos, o valdiniai, nors ir nevaldomi, nesistelvoja dėl savo padėties ir nė nemano - be to, ir negali - atsimesti. Užtat tik šie valdovai yra saugūs ir laimingi.

Bet kadangi tai priklauso nuo aukščiausiųjų priešasčių, kurios žmogaus protu nesuvokiamos, tai apie jas nekalbėsiu. Jas sukuria ir išsaugo Dievas, tad samprotauti apie jas žmogui būtų akiplėšiška ir įžūlu. Vis dėlto, jei kas nors manęs paklaus, kodėl Bažnyčia įgijo tokią pasaulietišką galybę, o anksčiau, iki Aleksandro VI, italų valdovai, ne tik vadinamieji galingieji, bet ir didžiumai, ir smulkūs didikai maža tepaisė jos, - ir kodėl dabar prieš ją dreba Prancūzijos karalius, kurį ji sugebėjo išvyti iš Italijos, ir kodėl ji įstengė sužlugdyti venecijiečius, - taigi, jei kas nors manęs to paklaus, manau, bus ne pro šalį priminti įvykius, nors visiems jie gerai žinomi.

Prieš įžengiant į Italiją Prancūzijos karaliui Karoliui VIII, valdžią šiame krašte buvo pasidaliję popiežius, venecijiečiai, Neapolio karalius, Milano kunigaikštis ir florentiečiai. Šie valdovai turėjo du svarbiausius rūpesčius: pirma, žiūrėti, kad į Italiją neįsibrautų koks nors svetimšalis su savo kariuomene; antra, kad nė vienas iš jų neišplėstų savo valdų. Labiausiai jiems nerimą kėlė popiežius ir venecijiečiai. Kad pažabotų venecijiečius, visi kiti turėjo sudaryti sąjungą - taip atsitiko ginant Ferarą [34], o popiežiui sutramdyti buvo pasinaudota Romos baronais. Suskilę

į dvi stovyklas - Orsinių ir Kolonų, - jie be atvangos riejosi tarp savęs ir nuolat žvangino ginklais popiežiaus akivaizdoje, todėl jis buvo silpnas ir bejėgis. Nors retkarčiais ir iškilidavo ryžtingas popiežius, kaip antai Sikstas IV, tačiau nei sėkmė, nei išmintis nepadėjo jiems atsikratyti šios nelėmties. Per dešimt metų - tiek trukdė trumpalaikė valdžia. Per dešimt metų - tiek vidutiniškai valdo vienas popiežius - jis vos įstengia sugniuždyti vieną iš besivaidijančių pusių, ir jeigu, tarkime, vienas popiežius beveik išnaikina Kolonų šalininkus, tai čia išskyla kitas popiežius, Orsinių priešas, kuris leidžia atsigauti Kolonom, bet jam neužtenka laiko, kad išnaikintų Orsinius.

Todėl pasaulietiškos popiežiaus valdžios Italijoje ne itin paisyta. Galų gale iškilo Aleksandras VI. Jis iš visų lig tolei valdžiusių popiežių geriausiai parodė, ką gali pasiekti popiežius pinigais ir ginklais. Pasinaudodamas kunigaikščių Valensiečių kaip įrankiu ir nutaikęs proga, kai įsiveržė prancūzai, jis atliko visa tai, ką esu sakęs, kalbėdamas apie paties kunigaikščio veiklą. Nors jis buvo užsibrėžęs tikslą iškelti ne Bažnyčią, bet kunigaikštį, vis dėlto jo triūsas pelnė didybę Bažnyčiai, kuri po jo mirties, sužlugdžius kunigaikštį, paveldėjo jo darbo vaisius. Paskui popiežiumi tapo Julijus II. Jis rado Bažnyčią galingą: ji valdė visą Romaniją, sutriuškino Romos baronus, kurių partijos griuvo nuo popiežiaus Aleksandro VI smūgių, be to, atrado būdų, kaip gauti pinigų, - tais būdais anksčiau niekas nesinaudojo.

Popiežius Julijus II ne tik išsaugojo visa tai, bet ir pranoko savo pirmtaką: jis ketino pasiglemžti Boloniją, sutriuškinti Veneciją ir išvyti prancūzus iš Italijos. Šios užmačios jam pavyko tuo didesnei jo garbei, kadangi rūpinosi Bažnyčios, o ne atskirų asmenų didybe. Jis nepakeitė Orsinių ir Kolonų šalininkų turėtos padėties, ir nors tarp jų buvo keletas linkusių maštauti vadeivų, juos sulaikydavo du dalykai: pirma, juos gąsdino Bažnyčios galybė, antra, jie savo gretose neturėjo kardinolų - tarpusavio vaidų kurstytojų. Tarp šių partijų tol nebus ramybės, kol jos turės kardinolų, mat šie kursto nesantaiką tiek pačioje

Romoje, tiek ne Romoje, o baronai būna priversti juos ginti: taip iš prelatų valdžios troškimo kyla kivičiai ir rietenos. Taigi, jo šventenybė popiežius Leonas X rado Bažnyčią labai galingą; jo pirmtakai išaukštino ją ginklu, iš jo tikimasi, kad jis pelnys jai didybę ir garbę savo gerumu ir kitomis dorybėmis.

## XII skyrius

### APIE KARIUOMENĖS RŪŠIS IR APIE SAMDOMUS KAREIVIUS

Išsamiai aptarėme visas iš pradžių mano minėtų valstybių ypatybes, apsvaistėme kai kurias valstybių klestėjimo ir negandų priežastis, taip pat parodėme, kokiomis priemonėmis daugelis stengėsi valstybes įsigyti ir išlaikyti. Lieka tik bendrais bruožais pakalbėti apie jų turimas puolimo ir gynybos priemones. Jau anksčiau esame sakę, kad valdovo valdžia turi stovėti ant tvirtų pamatų, kitaip jis neišvengiamai pražus. **Kiekvienos valstybės, tiek senos, tiek naujų ir mišrių, pagrindas - geri įstatymai ir gera kariuomenė, o kadangi negali būti gerų įstatymų ten, kur nėra geros kariuomenės, ir atvirkščiai, kur gera kariuomenė, ten geri ir įstatymai, todėl nesiejsiu samprotauti apie įstatymus, bet pakalbėsiu apie kariuomenę.**

Taigi, mano nuomone, kariuomenė, kuria valdovas gina savo šalį, esti arba nuosava, arba samdyta, arba sąjungininkų (ausiliarie), arba mišri. Samdyta arba sąjungininkų kariuomenė nenaudinga ir pavojinga. **Valdovas, kurio valdžia remiasi samdyta kariuomene, niekada nesijaus tvirtas ir saugus, nes samdiniai nevieningi, kupini tuščios garbės, nedrausmingi ir neištikimi: jų širdyse nėra nei Dievo baimės, nei ištikimybės žmonėms, ir jie nepralaimi tik tol, kol niekas nepuola; taikos metu tave plėšia jie, o karo metu - priešas. Taip yra todėl, kad samdinius mūsų lauke laiko ne meilė ar kokia nors kita paskata, o vargana alga - per menkas akstinas, kad eitų už tave mirti. Jie mielai tau tarnaus taikos metu, bet prasidėjus karui jie meta tave ir išsilaksto kas sau.**

Tuo nesunku įsitikinti, nes dabartinį Italijos nuosmukį lėmė ne kas nors kita, o tai, jog ilgus metus buvo remtasi samdyta kariuomene. Kai kam samdyti kareiviai neblogai pasitarnavo ir atrodė drąsūs kovodami tarpusavyje, bet vos tik išbrovė svetimšalis, pataiškojo, ko jie verti iš tiesų. Todėl Karolis VIII,

Prancūzijas karalius, galējo uzmīti Itālijā su kreidos gabaliuku rankoje [35]. Kas pasakē, jog mums kļūva už mūsu nuodēmes, tas buvo teisus, - tik ne už tas, kurias jis turējo galvoje, bet už tas, kurias išvardijau aš, o kadangi tas nuodēmes padarē kunigaikščiai, tai jiems ir teko už jas atkentēti.

**Aš noriu geriau paaiškinti, kuo pragaištinga samdyta kariuomenė. Samdinių vadai būna arba gabūs kariškiai, arba ne. Jeigu jie gabūs, negali jais pasikliauti, nes jie visada stengsis iškilti patys ir nepaisydamai tavo užmačių pragaišins tave, savo šeimininką, arba kitus; jei vadas ne iš gerųjų, jis pražudys tave paprasčiausiai pralaimėdamas kautynės. Jei man kas nors prieštaras, kad taip elgsis kiekvienas, turintis ginklą, samdinyš jis ar ne, atsakyšiu, jog kariuomenė esti pavaldi valdovui arba respublikai. Valdovas privalo pats eiti karvedžio pareigas; respublika turi juo paskirti vieną iš savo piliečių, ir jei paaiskėja, kad šis yra netinkamas, turi jį pakeisti, o jeigu jis gabus, tada reikia jį suvaržyti ištatymais, kad neviršytų savo įgaliojimų.**

**Iš patirties aišku, jog valdovai ir ginkluotos respublikos pasiekia didžiulių laimėjimų tik patys savo jėgomis, o samdyta kariuomenė pridaro vien žalos.** Respublika, turinti nuosavą kariuomenę, daug sunkiau patenka į vieno iš savo piliečių vergiją negu respublika, samdanti kariuomenę iš svetur.

Roma ir Sparta turėjo savo kariuomenę, todėl daug amžių išliko laisvos. Šveicarai - jie geriausiai ginkluoti - yra ir laisviausi. Antikos laikais samdytą kariuomenę turėjo Kartagina; pasibaigus Pirmajam pūnų karui, ji nukentėjo nuo savo pačios samdinių, nors jų vadais kartaginiečiai ir buvo paskyrę savo piliečius. Po Epaminondo mirties Tėbų gyventojai savo kariuomenės vado pareigas patikėjo Pilypui Makedoniečiui, ir šis, pasiekęs pergalę, atėmė iš jų laisvę. Mirus kunigaikščiui Filipui Viskoncėiui, milaniečiai kovai su venecijiečiais pasisamdė

Francėšką Sforcą; įveikęs priešus prie Karavadžo, jis susidėjo su jais ir stojo prieš savo šeimininkus milaniečius. Sforca, jo tėvas, tarnaudamas Neapolio karalienei Džovanai, staiga paliko ją be kariuomenės, ir ji, nenorėdama prarasti karalystės, buvo priversta pulti į Aragono karaliaus glėbį.

Tiesa, venecijiečiai ir florentiečiai su tokia kariuomene išplėtė savo valdas ir jos vadai, užuot pasidarę jų viešpačiais, gynė juos; dėl to pasakysiu, kad florentiečiams šiuo atveju tiesiog nusišypsojo laimė, nes kai kurie gabūs vadai, kurių būtų turėję bijoti ištikus nelaimėi, turėjo priešininkų, kiti iš jų savo pastangas nukreipė kitur. Vienas tu, kurie nelaimėjo pergalės, yra Džovanis Akutas [36]; apie jo ištikimybę neįmanoma nieko pasakyti, kadangi jis nelaimėjo pergalių, bet kiekvienas pripažins, kad jam laimėjus florentiečiai būtų atsidūrę jo valioje. Francėsko Sforcos priešininkais visą laiką buvo Bračas ir jo šalininkai, ir jie tramdė vienas kitą; Sforca atkakliai siekė Lombardijos; Bračas atsigrėžė prieš Bažnyčią ir Neapolio karalystę.

Bet pasižiūrėkime, kas atsitiko visai neseniai. Florentiečiai savo karvedžių paskyrė Paolą Vitelį, labai sumanų žmogų, kuris jau būdamas eiliniu piliečiu nusipelnė didelės pagarbos. Jeigu jis būtų užėmęs Pizą, niekas negalėtų paneigti, kad florentiečiai būtų atsidūrę jo valioje, nes, jam perėjus tarnauti priešui, Florencija būtų neturėjusi ką daryti, o jei florentiečiai ir toliau būtų pasilikę jį karvedžiu, jiems būtų tekę jo klausyti.

Patyrinėję venecijiečių laimėjimus įsitikinsime, kad jie veikė sėkmingai ir šlovingai tol, kol kariavo nuosavomis pajėgomis, tai yra kol neiklėle kojos į žemyną. Lįg tol tiek didikai, tiek prasciokai kovojo labai narsiai, bet vos tik pradėjo kautis sausumoje, nēliko jų ankstesnės drąsos ir jie perėmė likusios Italijos dalies kariavimo įpročius. Pačioje sausumos nukariavimų

pradžioje, kol jie turėjo dar nedaug žemių ir garsėjo didele narsa, jiems nebuvo ko bijoti savo karvedžių, bet išsiplėtus valdoms - taip atsitiko vadovaujant Karminjuolai [37], - įsitikino klydę: patyrę, kad jis labai narsus, nes jo vadovaujami sumušė Milano kunigaikštį, ir, antra vertus, išvydę, kaip atvėso jo kovos geismas, jie nusprendė, jog daugiau negalės laimėti jo vadovaujami, nes jis to netrokšta. Negalėdami jo atleisti iš baimės, kad neprarastų to, kas nukariauta, ir siekdami apsidrausti, jie buvo priversti jį nužudyti. Paskui venecijiečiai samdė vadais Bartolomėjų da Bergamą, Robertą da San Severiną, grafą Pitiljaną ir kitus; jiems esant karvedžiais, Venecijai reikėjo bijoti jų pralaimėjimų, o ne pergalių. Taip ir atsitiko prie Vailos [38], ten venecijiečiai per vieną dieną neteko visko, ką taip sunkiai buvo įsigiję per aštuoniolika metų, nes **su tokia kariuomene pergalės esti sunkios, neįtikinamos ir nedidelės, o pralaimėjimai - greiti ir staigūs**. Kadangi pavyzdžiui ėmiau iš Italijos, kurioje ilgą laiką viešpatavo samdiniai, todėl noriu atsigręžti į praeitį ir išsiaiškinti, iš kur atsirado ir kaip įsigalėjo ši negerovė, kad būtų galima ją ištaisyti.

Taigi, reikia žinoti, jog nesenas laikais, imperatoriaus valdžiai nusilpus, o pasaulietiskajai popiežiaus valdžiai sustiprėjus, Italija suskilo į daugybę valstybėlių. Taip atsitiko todėl, kad daugelis didžiųjų miestų griebėsi ginklų prieš savo viešpačius, kurie anksčiau, globojami imperatoriaus, juos engė, o Bažnyčia juos rėmė siekdama įgyti didesnę pasaulietiską valdžią; daugelyje kitų miestų kunigaikščiais tapo kai kurie jų piliečiai. Tokiu būdu valdžia Italijoje tam tikru požūriu atiteko Bažnyčiai ar kelioms respublikoms, o kadangi dvasininkai ir miestelėnai nemokėjo naudoti ginklo, pradėta samdyti svetimšalius. Pirmasis, panaudojęs samdinius, buvo Alberigas da Konijas, gimęs Romanijoje. Beje, tai jis išugdė Bračą ir Sforcą, kurie vėliau tapo Italijos šeimininkais. Po jų buvo visi kiti, lig šiol vadovavę tokioms ginkluotosioms pajėgoms. Jų žygdarbiai

baigėsi tuo, kad Italiją užpuolė Karolis VIII, apiplėšė Liudvikas XII, pavergė Ferdinandas Aragonietis ir išniekino šveicariai [39].

Norėdami išgarsėti, jie pirmiausia sumenkino pėstininkų reikšmę; taip pasielgė todėl, kad, neturėdami savo valstybės ir priversti manytis savo jėgomis, o daug jų neįstengė išmaitinti, tad pasifenkino raiteliais, ir nors kavalerija buvo nedidelė, bet ji laidavo jiems pagarbą ir algą. Atsitiko net taip, kad kariuomenėje iš dvidešimties tūkstančių karavių būdavo vos du tūkstančiai pėstininkų. Be to, kad jie patys ir jų karėiviai išvengtų vargo ir pavojų, jie griebdavosi visokių gudrybių: nežudydavo vieni kitų per kautynes, bet imdavo į nelaisvę ir iš belaisvių nereikalaudavo išpirkos. Jie niekada nepuldavo naktį, apgulti nerengdavo išpuolių, stovyklos neapjuosdavo nei aštriatvore, nei grioviu, nesileisdavo į žygi žiemą. Visos šios priemonės buvo įteisintos jų karyboje, kurią, kaip esu sakęs, jie sugalvojo tam, kad išvengtų pavojų ir vargų, bet ji įstūmė Italiją į vergiją ir užtraukė jai gėdą.

APIE SAJUNGININKŲ, MIŠRIŲ IR  
NUOSAVĄ KARIUOMENĘ

**Sajungininkų kariuomenė - kita nenaudinga kariuomenės rūšis - yra kokios nors galingos valstybės kariuomenė, pasikviesta į pagalbą. Taip visai neseniai pasielgė popiežius Julijus II; žygyje prieš Ferarą skaudžiai nusivylęs savo samdinius, jis susitarė su Ferdinandu, Ispanijos karaliumi, kad šis atsiųs jam padėti savo kariuomenę. Tokia kariuomenė iš tiesų gali būti naudinga, bet kviečiančiam ji beveik visada būna žalinga, nes jai pralaimėjus jis irgi pralaimi, o jeigu ji pasiekia pergalę, tada jis atsiduria jos valloje.**

Tokių pavyzdžių pilna antikos istorija, tačiau aš noriu pasiremti nesenu popiežiaus Julijaus II pavyzdžiu. Norėdamas užimti Ferarą, jis žengė neapgalvotą žingsnį - nutarė atsiduoti į svetimšalių rankas. Tačiau jam neteko patirti savo nevykusio nutarimo padarinių todėl, kad likimas buvo palankus - įsimaišė trečia jėga: mat jo pagalbininkams pralaimėjus prie Ravenos [40], netikėtai pasirodė šveicarai. Priešingai nei buvo tikėtasi, jie nuginė nugalėtojus, tad jis tik svetimų jėgų padedamas nepakliuvo į nelaisvę nei savo priešams, nes jie buvo sutriuškinti, nei laimėtojais tapusiems savo pagalbininkams. Florentiečiai visai neturėjo savo kariuomenės, tad norėdami užimti Pizą prie miesto sienų atsivėdė dešimt tūkstančių prancūzų ir dėl šio neapgalvoto žingsnio patyrė didesnę pavojų negu kada nors anksčiau sunkiausiu metu [41]. Kad atremtų priešus, Konstantinopolio imperatorius pasikvietė į Graikiją dešimt tūkstančių turkų [42]. Pasibaigus karui, jie neparano apleisti šalies: tai buvo netikėlių užimtos Graikijos vergijos pradžia.

**Taigi, kas nori niekada nelaimėti, lai kviečiasi tokius sąjungininkus: jie dar pavojingesni nei samdiniai. Tokiu atveju pralaimėjimas iš anksto**

nulemtas, nes tokia kariuomenė vieninga ir visada paklusni svetimo valiai. Tuo tarpu samdiniams reikia daugiau laiko ir palankios progos, kad po pergalės galėtų tau pakenkti, mat jie nėra vieningi, be to, yra tavo samdomi ir gauna tavo algą. Tokiomis aplinkybėmis tasai, kurį tu paskiri vadu, negali akimoiu įgyti tokios valdžios, kad iškart istengtų tau pakenkti. Žodžiu, samdiniai pavojingiausi bailiumu, sąjungininkai - drąsa.

**Tad išmintingi valdovai visuomet kratėsi tokių kariuomenės rūšių ir vertėsi savomis jėgomis. Jie buvo linkę vėčiau pralaimėti savo pajėgomis negu laimėti svetimomis, mat nelaikė tikra pergale svetimomis jėgomis laimėto mūšio.**

Čia nepabijosiu vėlgi nurodyti pavyzdžių Cezarė Bordža ir jo veiksmus. Šis kunigaikštis įžengė į Romaniją su sąjungininkų kariuomene, kurią sudarė vien prancūzai. Su ja jis užėmė Imolą ir Forlį, bet vėliau, paaiškėjus, kad tokia kariuomenė yra nepatikima, jis pasisamdė Orsinus ir Vitelius, nes manė, kad samdiniai ne tokie pavojingi. Kadangi tolesni įvykiai jam parodė, kad samdiniai yra įtartini, neištikimi ir pavojingi, jis atsikratė jų ir subūrė savo kariuomenę. Kuo skiriasi kariuomenės rūšys, lengva matyti iš to, kaip kunigaikštis buvo vertinamas įvairiu metu: kai jo žinioje buvo tik prancūzai, tada, kai jam tarnavo Orsiniai su Viteliais, ir tada, kai jis atsistojo ant kojų ir rėmėsi savo kariuomene. Pagarba kunigaikščiui visą laiką didėjo, ir niekada jis nebuvo gerbiamas labiau nei tada, kai visi įsitikino, kad jis yra visiškai savo kariuomenės šeimininkas.

Norėjau pasitenkinti nesenu Italijos įvykių pavyzdžiais, bet negaliu nutylėti Hierono iš Sirakūz, apie kurį jau kalbėjau. Kaip jau sakiau, jisai, sirakūziečių paskirtas kariuomenės vadu, greitai įsitikino, kad samdiniai nenaudingi, kadangi jie buvo tokie, kokie dabar yra Italijos samdiniai. Būdamas tikras, jog negalima nei toliau jų laikyti, nei paleisti, jis išskaidė juos į nedidelius būrius ir toliau kariavo savo pajėgomis.

Dar priminsiu viena, čia labai derančią Senojo Įstatymo vietą [43]. Kai Dovydas pasisiūlė Sauliui susikauti su filistiniečių Galiotu, šaukiančiu Izraelio sūnus į dvikovą, Saulius, norėdamas padrašinti jaunuolį, aprenė jį savo šarvais; juos išmėginęs, šis atsisakė teigdamas, jog negalėsiaš tinkamai pasinaudoti savo jėga, ir nutarė vėčiau pasitikti priešą su savo svaidykle ir kardu.

**Iš tikrųjų svetimi šarvai esti arba per laisvi, arba per sunkūs ir varžo judesius.**

Karolis VII, Liudviko XI tėvas, savo draša ir sumanumu išvadavęs Prancūziją iš anglų priespaudos, gerai suprato, kad reikia turėti nuosavą kariuomenę, ir savo valdymo metais ėmė kurti pastovią raitininkų ir pėstininkų kariuomenę. Vėliau Liudvikas XI, jo sūnus, paleido pėstininkus ir pradėjo samdyti šveicarų; kaip matome, ši klaida drauge su kitomis, padarytomis po jos, pridarė valstybei daug bėdų. Mat šitaip pasikliaudamas šveicarais, jis susilpnino savo kariuomenę, nes visiškai panaikino pėstininkus, o raitoji kariuomenė buvo priversta klausyti svetimųjų, kadangi, įpratusi kovoti kartu su šveicarais, tarė be jų esanti nepajėgi ką nors įveikti. Iš to išeina, kad prancūzai nevalioja atsilaukyti prieš šveicarų, o be šveicarų nieko negali paveikti prieš kitus. Taigi, prancūzų kariuomenė mišri, tai yra iš dalies samdyta, iš dalies sava. Tokia kariuomenė daug geresnė nei kariuomenė, susidedanti tik iš sąjungininkų arba samdinių, bet daug prastesnė už vien savas pajėgas. Pastarojo pavyzdžio užteks, nes jei Karolio VII sukurtos ginkluotosios pajėgos būtų buvę išsaugotos ir išpuoselėtos, Prancūzija būtų neįveikiama.

**Tačiau neižvalgūs žmonės, suvilioti tariamo naujingumo, dažnai imasi kokių nors žygių, neižiūrėdami juose slypinčių nuodų, - taip jau esu sakęs, kalbėdamas apie džiova. Užtat valdovas, neatpažįstantis**

**užsimezgančio blogio, tikrai nėra išmintingas, bet laiku pastebėti blogį mažai kas gali.**

Jei imtume ieškoti pirmosios Romos imperijos žlugimo priežasties, paaiškėtų, kad nuopuolio priežastis ta, jog buvo pradėta samdyti gotų legionus; nuo tos akimirkos ėmė irti Romos imperijos galybė, ir juo daugiau jėgų netekdavo romėnai, tuo daugiau jų išgydavo gotai.

**Taigi, iš to darau išvadą, kad jokia valstybė nėra saugi, jeigu ji neturi nuosavos kariuomenės, nes be savo ginkluotųjų pajėgų, neturėdama kuo apsiginti sunkiu metu, visiškai priklauso nuo likimo valios. Užtat protingi žmonės visada buvo tos nuomonės, „quod nihil sit tam infirmum Aut instabile quam fama potentiae non sua vi nixa“ [44]. Savos pajėgos - tai kariuomenė, sudaryta iš savų piliečių, savų valdinių arba iš valdovui ištikimų žmonių; visos kitos pajėgos yra arba samdiniai, arba sąjungininkai. O kaip sutvarkyti savo pajėgas, nesunku nustatyti, gerai apgalvojus, kaip buvo sutvarkytos keturios mano minėtos kariuomenės rūšys, taip pat pasižiūrėjus, kaip savo kariuomenę kūrė ir tvarkė Pilypas, Aleksandro Makedoniečio tėvas, ir daugelis respublikonų: jų pavyzdžiu aš visiškai pasikliauju.**



KAIP VALDOVAS TURI TVARKYTI  
KARO REIKALUS

Taigi, valdovas privalo neturėti kitokių minčių ir rūpesčių, kaip karas, kariuomenės tvarkymas ir mokymas, nes tai vienintelis menas, kurio reikalaujama iš valdovo, ir jo galia tokia didelė, kad dėl jo ne tik gimusieji valdovais išsaugo sostą, bet ir paprasti piliečiai sugeba pasiekti valdžią. Ir priešingai, matyti, jog valdovai, kurie daugiau galvojo apie malonumus nei apie kariuomenę, prarasdavo valdžią. Nesirūpinimas šiuo menu yra pagrindinė valdžios netekimo priežastis, o geras jo išmanymas yra svarbiausia priemonė, padedanti ją įgyti.

Francėskas Sforca išmanė karo meną, todėl jis, paprastas pilietis, tapo Milano kunigaikščiu, o kunigaikščio sūnūs pasidarė paprastais piliečiais [45], nes kratėsi žygio vargų.

Viena iš daugelio negandų, kurios užgriūva valdovą, nenusimananti apie karybą, yra panieka. Jos reikia visai vengti, - apie tai kalbėsime vėliau, - nes beginklis neprilygsta ginkluotam žmogui, ir neprotinga manyti, kad ginkluotas žmogus gera valia pakliūs beginkliui, o beginklis šeiminkas bus saugus tarp ginkluotų tarnų. Kadangi vienas jau panieką kitam, o antrasis įtarinės pirmąjį, jiedu negalės gerai veikti išvien. Užtat valdovas, neišmanantis karybos, - ką jau kalbėti apie kitas negandas, - negali tikėtis savo kareivių pagarbos ir ištikimybės.

Taigi, valdovas turi niekada nesiliauti galvojęs apie karo reikalus, o taikos metu privalo jais rūpintis labiau negu karo metu. Jis tai padaryti gali dviem būdais - pratybomis ir apmąstymais.

Dėl pratybų, tai valdovas turi ne tik žiūrėti drausmės ir mokyti kariuomenę, bet ir nuolat jodinėti į medžioklę ir taip įprasti išverti sunkumus, o kartu susipažinti su vietovėmis ir sužinoti, kur stūkso kokie kalnai, kur plyti slėniai, driekiasi lygumos, ir perprasti upių ir pelkių ypatumus. Tam jis neturi gailėti

pastangų. Tokia pažintis naudinga dviem požiūriais: visų pirma, valdovas susipažins su savo kraštu ir galės lengviau jį apginti; be to, praktiškai pažįstant vieną vietovę, lengva susigaudyti bet kurioje kitoje naujoje, su kuria reikia susipažinti. Antai Toskanos kalnai, slėniai, upės ir pelkės yra panašūs į kitų vietovių paviršius, tad pažįstant vieną vietovę, lengva pažinti kitas. Valdovas, kuriam stinga tokios patirties, neturi svarbiausių karvedžio savybių, mat tokia patirtis padeda valdovui aptikti priešą, pasirinkti stovyklavietę, vesti kariuomenę, išdėstyti savo pajėgas mūšiai ir apgulti miestus.

Filipomenas [46], achajų vadas, be kitų pagyrimų, kurių susilaukė iš antikos rašytojų, buvo liaupsinamas dar ir už tai, kad nė taikos metų niekada nesillovė galvojęs apie karybą. Būdamas su draugais tyrliukuose, jis dažnai sustodavo ir pradėdavo su jais samprotauti: „Jei priešas būtų ant anos kalvos, o mūsų pajėgos čia, kieno būtų pranašumas? Kaip reiktų jį pulti nesuardant kovinės rikiuotės? Kaip prirėikus turėtume atsitraukti? Kaip turėtume jį persekioti, jeigu jis imtų trauktis?“ Taip pakeliui aptardavo visus kariuomenei galinčius pasitaikyti atvejus; išklausęs draugų nuomonę, jis išdėstydavo savąją, paremdamas ją įrodymais, užtat jo, šitaip pasirengusio nuolatiniais apmąstymais, žygyje negalėjo užklupti tokia staigmena, kad jis neturėtų išėities.

O dėl proto lavinimo, tai valdovas turi skaityti istorijos veikalus ir susipažinti su didžiųjų žmonių darbais, tyrinėti, kaip jie elgėsi kare, perprasti jų pergalių arba pralaimėjimų priežastis, kad galėtų išvengti pralaimėjimo ir pasiekti pergalę. Ypač jis turi eigtis taip, kaip tai darė prieš jį koks nors žymus žmogus, kuris, pasišovęs sekti kokiu nors garsiu ir šlovingu didvyriu, taip nusipelnė garbę ir šlovę ir kuris niekada neišleisdavo iš akių nei jo žygdarbių, nei laikysenos.

Taip antai sakoma, kad Aleksandras Didysis mėgdžiojęs Aischilą, Cezaris - Aleksandrą, Scipionas - Kyrą [47]. Kas yra skaitęs Ksenofonto aprašytą Kyro

UŽ KĄ GIRIAMĖI ARBA SMERKIAMI  
ŽMONĖS IR YPAČ VALDOVAI

Dabar mums telieka pasižūrėti, kaip valdovas turi elgtis su valdiniais ir draugais. Betgi žinodamas, jog daug kas apie tai yra rašęs, bijau, kad prabilęs šiuo klausimu nebūčiau palaikytas akiplėša, nes mano nuomonė smarkiai skiriasi nuo kitų. Bet kadangi užsibrėžiau tikslą parašyti darbą, pravartų tiems, kurie mane skaitys, todėl man atrodo, kad dera laikytis faktiškos tikrovės, o ne leistis į tuščius svačiojimus.

Daugelis išsugalvojo respublikas ir valstybes, nei matytas, nei girdėtas tikrovėje; kadangi yra didžiulis skirtumas tarp to, kas dedasi pasaulyje, ir to, kaip turėtų būti, tad žmogus, priimantis norimą už esamą, veikiau rengia sau pražūtį, nei kuria savo gerovę, nes jis, trokšdamas kas žingsnis daryti gera, prapultų tarp žmonių, nepripažįstančių gero. Užtat valdovas, norėdamas išsilaikyti soste, turi kartais būti ir blogas, ir naudotis blogiu ir gėriu - nelygu koks reikalas.

Nesileisiu į šnekas apie prasimanytas valdovų savybes, bet laikysiuosi tikrovės ir pasakysiu, jog visi žmonės, apie kuriuos kalbame, ir ypač valdovai - kadangi jie aukštesni už kitus - turi tam tikrų savybių, dėl kurių yra giriami arba peikiami. Vienas laikomas dosniu, kitas šykščiu, - toskaniškai sakant, nes mūsiai, kai kalbant godus reiškia dar ir grobuoniškumą, o šykščiu vadinamas žmogus, galintis savo gero. Vienas linkęs švaistyti, kitas taupus; vienas žiaurus, kitas jautrus; vienas nesilaiko duoto žodžio, kitas jį test; vienas lepus ir silpnavalis, kitas šurkštus ir ryžtingas; vienas žmoniškas, kitas pasipūtęs; vienas pasileidęs, kitas doras; vienas atviras, kitas vylingas; vienas kietas, kitas nuolaidus; vienas rimtas, kitas lengvabūdis; vienas pamaldus, kitas bedievis ir taip toliau.

Žinau: kiekvienas pripažins, kad geriausia būtų, jei valdovas turėtų geriausias iš čia minėtų savybių; bet kadangi žmogus iš prigimties negali būti

gyvenimą [48], tas pripažins, kad Scipionas, pamėgdžiodamas Kyrą, susilaukė didelės šlovės ir kad jis labai stengėsi dorumu, meilumu, žmogiškumu ir dosnumu prilygti Kyrui, koks jis yra aprašytas Ksenofonto. Štai kuo turi vadovautis išmintingas valdovas ir neigi taikos metu nesėdėti dykas, bet savo išmone susikrauti turtą prieš likimo akibrokštus, kad nusigrėžus laimei būtų pasirengęs atremti jo kirčius.

## APIE DOSNUMĄ IR TAUPUMĄ

apdovanotas vien dorybėmis ir vien dorai elgtis, tad išmintingas valdovas turi vengti tų ydų, per kurias gali netekti valdžios; o dėl savybių, kurios tuo negresia, tai jų turi saugotis kiek tik galėdamas, bet jei neįstengia to padaryti, gali per daug nesivaržyti. Be to, valdovas neturi bijoti būti apkalintas ydomis, be kurių sunku išlaikyti valdžią, nes viską gerai apgalvojus paaiškėja, kad esama dalyku, iš pažiūros atrodančių dorybėmis, o iš tikrųjų artinančių pražūti, bet yra ir tokiu, kurie iš pažiūros yra ydos, o iš tiesų garantuoja saugumą ir gerovę.

Pradėsiu nuo pirmosios iš išvardytų savybių ir pasakysiu, kad būtų gera garsėti dosniu valdovu. Tačiau dosnumas, rodomas norint pagarsėti dosniu, yra žalingas, nes jei valdovas iš tiesų yra dosnus ir deramai tai parodo, tuomet niekas to nejaus ir jam vis tiek nepavyks išvengti šykštuolio vardo. Norintis žmonėse garsėti dosnumu valdovas yra priverstas nesiskaityti su išlaidomis, tad šitoks valdovas visada iššvaistys visą savo turta ir galų gale, siekdamas išsaugoti dosnaus valdovo vardą, bus priverstas apdėti valdinius nepakeliamais mokesčiais ir griebtis visokių gudrybių, kad prasimanytų pinigų. Todėl greitai jo ims nekęsti valdiniai, o kai nuskurs, visi jį ims niekinti. Taip savo dosnumu jis nuskriaus daugelį ir mažai ką pamalonins, užtat pirmoji neganda virs nelaimė, pirmasis pavojus - pražūtimi, o jei laiku susigriebs ir panorės ištaisyti klaidą, bematant bus apšauktas šykštuoliu.

Taiqi, jei valdovas negali neskriausdamas savęs pagarsėti dosnumu ir jei jis yra protingas, tai turi per daug nesibijoti šykštuolio vardo, nes įgainiui, kai valdiniai pamatys, jog dėl taupumo jam užtenka savo pajamų ir jis pajėgia apsiginti nuo užpuoliku bei leistis į žygius neapkraudamas jų papildomais mokesčiais, jam prigis dosnaus valdovo vardas. Ir iš tikrųjų jis bus dosnus visiems, iš kurių nieko nepaėmė, - o tokių dauguma, - ir šykštus tiems, kuriems nieko nedavė, - o tokių saujelė. Mūsų laikais didžius darbus nuveikė tik tie, kurie buvo pagarsėję savo šykštumu; visi kiti pražuvo. Popiežius Julijus II tol stengėsi būti dosnus, kol tapo popiežiumi, o paskui, rengdamasis karui, nė nemanė rodyti dosnumo. Dabartinis Prancūzijos karalius [49] be papildomų mokesčių, surengė šitiek žygių tik todėl, kad visas papildomas išlaidas padengė rūpestingai sutaupytomis lėšomis. Dabartinis Ispanijos karalius [50] nebūtų atlikęs šitiek žygių ir nebūtų laimėjęs šitiek pergalių, jei būtų garsėjęs dosnumu.

APIE ŽIAURUMĄ IR GAILESTINGUMĄ  
IR APIE TAI, KAS GERIAU: KAD BŪTUM  
MYLIMAS AR KAD TAVEŠ BIJOTŲ

Pradėdamas kalbėti apie kitas anksčiau minėtas ypatybes, pasakysiu, jog kiekvienas valdovas turi stengtis pagarsėti gailestingumu, o ne žiaurumu, tačiau reikia perspėti, kad negalima piktnaudžiauti gailestingumu.

Cezarė Bordža buvo laikomas žiauriu, tačiau savo žiaurumu įvedė tvarką Romanijoje, ją suvienijo ir nuramdė ir privertė jo klausyti. Gerai pasvarstę išitikinsime, kad jis buvo daug gailestingesnis nei Florencijos liaudis, kuri, pabūgusi, kad gali būti apšaukta žiauria, leido sugriauti Pistoją. Taigi, kad valdiniai būtų vieningi ir paklusnūs, valdovas neturi bijoti, jog bus apkaltintas žiaurumu. Kelis kartus panaudojęs smurtą, jis pasiegs daug gailestingiau netie, kurie dėl perdėto gailestingumo leidžia išigalėti netvarakai, sukelfiančiai skerdynes ir plėšikavimą, nes tai paliečia visą visuomenę, o valdovo panaudotas smurtas užkliudo tik pavienius asmenis. Žiauraus valdovo šlovės ypač sunku išvengti naujam valdovui, kadangi naujose valstybėse apstu pavojų. Užtat Vergilijus Didonės lūpomis sako:

*Res dura et regni novitas me talia cogunt  
Moliri, et late fines custode tueri [51].*

Tačiau valdovas neturi būti lengvatikis, karštagalvis ir neturi kelti žmonėms siaubo, bet privalo elgtis santūriai, apdairiai ir žmoniškai, kad pernelyg didelis patiklumas nevirstų neatsargumu, o pernelyg didelis nepasitikėjimas neužtrauktų jam neapykantos.

Iš čia kyla klausimas, kas geriau: kad valdovas būtų mylimas ar kad jo būtų bijoma. Sakoma, jog geriausia, kai yra mylimas ir kartu jo bijomasi. Tačiau kadangi suderinti meilę su baimę sunku, geriau, kad valdovo bijotų negu jį mylėtų. Mat apie žmones apsk-

Taigi, kad valdovui nereikėtų plėšti savo valdinių, kad jis įstengtų gintis nuo priešu, kad nenuskurstų ir neužsitrauktų neapykantos, kad nebūtų priverstas tapti gobšuoliu, jis turi nesibijoti šykštuolio vardo, nes tai viena iš tų ydų, kurios padeda jam valdyti. Jei kas nors pasakys, jog Cezaris į valdžią atėjo per savo dosnumą, o daugelis aukščiausių postus pasiekė todėl, kad buvo dosnūs ar garsėjo dosnumu, atsakysiu: tai priklauso nuo to, ar tu jau valdovas, ar dar tik kopū valdžią. Pirmuoju atveju dosnumas pražūtingas, antruoju būtina garsėti dosniu. Cezaris buvo vienas iš tų, kurie troško valdyti Romą, bet jeigu vėliau, pasiekęs savo tikslą, jis nebūtų sumažinęs išlaidų, tai būtų praradęs valdžią. Jei kas nors atsikirs, kad esą buvo daug valdovų, kurie su savo kariuomene atliko ne vieną žygdarbį ir vis dėlto garsėjo dosnumu, pasakysiu: tai priklauso nuo to, ar valdovas švaisto savo ir savo valdinių turta, ar svetimą gerą. Pirmuoju atveju jis turi būti taupus, antruoju - kuo dosnesnis.

Jei valdovas leidžiasi į žygį su kariuomene, kuri manosi iš laimikio, plėšikavimo ir duoklės bei svetimo turto grobstymo, jis būtinai turi būti dosnus, priešingu atveju kareiviai neis kartu. Juoba tau ir tavo valdiniam nepriklausantį turta lengva dosniai dalyti, kaip tai darė Kyras, Cezaris ir Aleksandras, nes švaistydamas svetimą gerą tu nenustoji pagarbos, bet jos prisidedi; kenkia tik savo turto švaistymas. Mat dosnumas, kaip niekas kitas, naikina pats save, nes rodydamas dosnumą pamažu liaujiesi būti dosnus ir nuskursti bei užsitrauki panieką, o mėgindamas išvengti skurdo pasidarai gobšus ir nekenčiamas. Panieka ir neapykanta - du dalykai, kurių labiausiai turi saugotis valdovas, o dosnumas neišvengiamai skatina tiek vieną, tiek kita. Tad vėliau jau pagarsėti šykštumu ir užsitraukti negarbę be neapykantos, negu vaikytis dosnaus valdovo vardo ir taip norom nenorom nusipelnyti gobšuolio šlovę, o kartu - panieką ir neapykantą.

ritai galima pasakyti, kad jie nedėkingi, nepastovūs, veidmainiai ir sukti, bailūs pavojaus akimirka ir savanaudiški tol, kol jiems darote gera, atsidavę tau, pasirenę atiduoti savo kraują, turta, paaukoti savo ir vaikų gyvybę, kai, kaip esu sakęs, pavojus toli, bet vos tik tau iškyla grėsmė, jie tuoj pat nusigręžia nuo tavęs. Jei valdovas, visiškai pasikliaudamas jų žodžiais, iškilus grėsmei nesiliima kitokių priemonių, tai jis žūsta, nes perkama, o ne dvasios taurumu ir didybe pelnytą draugystę galima įsigyti, bet negalima jos išsaugoti ir ja pasiremti reikiamą akimirką. Be to, žmonės lengvesne širdimi užgauna tuos, kurie žadina meilę, negu tuos, kurie kelia baimę; mat meilė pagrista tam tikru dėkingumu, kurio žmonės, būdami pagėdę ir ieškodami naudos, gali nepaisyti, o baimę palaiko niekada neblėstanti bausmės grėsmė.

Tačiau valdovas, norintis, kad jo bijotu, turi elgtis taip, kad išvengtų neapykantos, - nors ir nebūtų mylimas, - nes visiškai įmanomas daiktas, kad žmonės bijotų tavęs ir neįleistų neapykantos: užtenka tik nekludyti savo valdinių bei piliečių turto ir žmonių. Prireikus ką nors nubausti mirtimi, valdovas turi tai padaryti tik tada, kai tokia bausmė pateisinama, o priešastis akivaizdi. Ypač jis turi vengti kėsintis į valdinių turta, nes žmonės greičiau užmiršta tėvo mirtį negu turto nuostolį. Juoba priešasčių turtui atimti niekada netrūksta; tad kas pradeda gyventi iš grobstymo, visada randa dingstį pasiglemžti kito turta; ir priešingai, progų nubausti ką nors mirtimi pasitaiko rečiau ir sunkiau tam surasti dingstį.

Tačiau kai valdovas vadovauja didelei kariuomenei ir įsakinėja kareiviams, jam tada turi kuo mažiausiai rūpėti tai, kad gali pagarsėti žiaurumu, nes nepagarsėjus žiaurumu neįmanoma išlaikyti kariuomenės vieningumo ir kovingumo.

Tarp kitų nepaprastų Hanibalo laimėjimų minimas ir toks: kariaudamas su savo didžiule, įvairiataute kariuomene svetimuose kraštuose, jis pasiekė, kad ji nemaištaivo prieš savo vadą, ir įstengė sulaukyti ją nuo tarpusavio rietenų tiek dalios, tiek nedalios dienomis. Tai padaryti jis galėjo tik

nežmonišku savo žiaurumu, kuris drauge su kitais sugebėjimais jo kareiviams kelė pagarbą ir baimę, nes vien sugebėjimų be žiaurumo čia būtų neužtekę. Paviršutiniški rašytojai, viena vertus, žavisi šiuo jo laimėjimu, o kita vertus, smerkia pagrindinę jo priežastį.

Kad vien gerų savybių vadui neužtenka, tai mums rodo Scipiono pavyzdys. Scipionas buvo nepaprastas žmogus ne tik tarp savo amžininkų, bet ir visais istoriniais laikais. Jo vadovaujama kariuomenė Ispanijoje pakėlė maištą [52]. Taip atsitiko tik dėl pernelyg didelio jo atlaidumo: jis davė savo kareiviams daugiau valios, negu leidžia karinė drausmė. Šitai jam ir prikišo Fabijus Maksimas [53], senate pavadindamas jį romėnų kariuomenės tvirkintoju. Kai vienas iš jo legatų nuskriaudė lokrus, Scipionas vis per tą patį būdo atlaidumą neužstojo jų ir nenubaudė legato už išūlumą, todėl kažkas, norėdamas jį pateisinti senate, pasakė, kad jis esąs iš tų žmonių, kuriems lengviau patiems nedaryti klaidų, negu bausti kitus už klaidas. Laikui stenkant dėl tokio būdo atlaidumo būtų nukentėję geras Scipiono vardas ir garbė, jeigu jis ilgiau būtų turėjęs valdžią, bet kadangi jis buvo pavaldus senatui, tai ši būdo ypatybė ne tik jam nepakenkė, bet netgi pelnė šlovę.

Taigi, grįždamas prie to, kas geriau - kad valdovo bijotų ar kad jį mylėtų, darau išvadą: jei žmonės myli savo valia, o bijo valdovo valia, tai išmintingam valdovui dera remtis tuo, kas priklauso nuo jo paties, o ne nuo kitų valios; tik, kaip jau esu sakęs, jis turi nieku gyvu neužsitraukti neapykantos.

APIE TAI, KAD VALDOVAI TURI  
LAIKYTI SAVO ŽODŽIO

Kiekvienas supranta, kad girtinas yra valdovas, tęsintis savo žodį ir gyvenantis sąžiningai ir be vilių, tačiau mūsų laikų patirtis rodo, jog didžius darbus nuveikę valdovai, kurie mažą tepaisė duoto žodžio ir mokėjo pergudrauti žmones; tokie valdovai galiausiai įveikdavo tuos, kurie elgėsi garbingai.

Tad privalu žinoti, jog galima kovoti dviem būdais: pirma, įstatymais, antra, jėga. Pirmasis iš jų būdingas žmogui, antrasis - žvėrimis, bet kadangi pirmojo dažnai nepakanka, tai tenka griebtis antrojo. Užtat valdovas turi gerai mokėti veikti tiek vienu, tiek kitu būdu. To valdovus netiesiogiai moko ir senieji autoriai, rašantys, kad Aischilas ir daug kitų senovės vadų buvo atiduoti auginti ir auklėti kentaurui Chironui. Ši pusiau žmogaus, pusiau žvėries globa reiškia ne ką kita, kaip tai, jog valdovas turi mokėti naudotis tiek žmogaus, tiek žvėries prigimtimi: viena be kitos negali išsiversti.

Todėl valdovas, priverstas veikti kaip žvėris, turi imti sau pavyzdžiu liūtą ir lapę, nes liūtas neišsisaugo spasty, o lapė neapsigina nuo vilkų. Tad reikia būti lape, kad neįkliūtum į spąstus, ir liūtu, kad atgrasintum vilkus. Tie, kurie paprastai elgiasi tik kaip liūtas, neišmano žabangų. Užtat išmintingas valdovas negali ir neturi laikytis savo žodžio, kai šitai gali jam pakenkti ir kai išnyksta priežastys, priverčiusios jį duoti pažadą. Jei visi žmonės būtų garbingi, ši taisyklė netiktų, bet kadangi jie blogi ir netesi tau duoto žodžio, tad ir tu neprivalai laikytis savo pažado. O pateisinamų priežasčių sulaužyti žodį valdovas niekada nepritrūks. Būtų galima pateikti daugybę tokių dabarties pavyzdžių ir parodyti, kiek taikos sutarčių iširo, kiek pažadų pavirto niekais todėl, kad valdovai netesėjo žodžio, ir visada laimėdavo tas, kuris būdavo didesnis lapė. Betgi reikia mokėti gerai slėpti lapės prigimtį ir būti dideliu apgaviku ir veidmainiu: žmonės tokie paiki

ir taip paiso šios akimirkos poreikių, jog melagis visada atras tokį, kuris leis isis apmulkinamas.

Negaliu nutylėti vieno naujausių laikų pavyzdžio. Popiežius Aleksandras VI visą gyvenimą dūmė žmonėms akis, ir visada atsisardavo žmonių, pasirengusių juo tikėti. Nebuvo žmogaus, kuris nuoširdžiau būtų žadėjęs ir įtikinamiau prisiekinėjęs tesėsiąs žodį ir kartu mažiausiai jo laikęsis. Vis dėlto vyliai jam visada pavykdavo, nes gerai išmanė šių žmonių savybę.

Tai gi, valdovui iš tikrųjų nebūtinus visos minėtos dorybės, bet jis privalo atrodyti jas turis. Netgi išdrįsiu pasakyti, jog turėti jas ir jų laikytis būtų kenksminga, o atrodyti, kad jas turi, naudinga. Todėl reikia atrodyti galestingam, ištikimam, žmogiškam, nuoširdžiam ir dievobaimingam ir iš tikrųjų būti tokiam, bet sielos gelmėse reikia būti pasirengusiam, iškilus būtinybei, parodyti ir priešingas savybes. Reikia suprasti, jog valdovas, ypač naujas valdovas, negali vadovautis visu tuo, dėl ko žmonės yra laikomi gerais, kadangi, norėdamas išsaugoti valstybę, dažnai esti priverstas sulaužyti savo žodį, nepaisyti artimo meilės, žmoniškumo ir religijos. Tai gi, sielos gelmėse valdovas turi būti pasirengęs pasisukti taip, kaip to reikalauja permainingas likimo vėjas ir aplinkybių kaita, ir kaip jau esu sakęs, jei gali, neiškllysti iš doros kelio, bet reikalo prispirtas turi nepabijoti ir blogio.

Tai gi, jis turi labai saugotis, kad jam iš burnos neišsprūstų nė vienas žodis, kuris neatsuotų šiomis penkiomis dorybėmis, ir visiems, kurie jo klausysis ir ji regės, teatrodė jis tikras galestingumo, ištikimybės, sąžiningumo, žmoniškumo ir pamaldumo įsikūnijimas. Jam ypač reikalinga pastaroji dorybė. Apskritai žmonės daugiau sprendžia remdamiesi matomais dalykais negu pojūčiais, nes matyti gali kiekvienas, o jaušti - ne visi. Kiekvienas mato, koks tu atrodai, bet mažai kas išmano, koks tu iš tikrųjų, ir ta saujelė nedrįsta prieštarauti daugumos nuomonei, tuo labiau, jei tą daugumą remia valstybės galybė. Apie žmonių darbus, ypač apie valdovų, nes jų į teismą nepašauksi, sprendžiama pagal jų rezultatus. Tegū tik valdovas

## KAIP IŠVENGTI PANIEKOS IR NEAPYKANTOS

Aptariau svarbiausias iš anksčiau minėtų savybių, apie kitas kalbėsiu trumpai. Pasitenkinsiu tokiu bendro pobūdžio pamokymu: kaip iš dalies esu sakęs anksčiau, valdovas turi vengti visko, kuo gali užsitraukti panieką ir neapykantą. Jeigu jam tai pavyks, tai savo darbą jis bus padaręs ir jam bus nebaisūs kiti priekaištai. Kaip sakiau, neapykantą jis visų pirma užsitraukia grobuoniškumu ir kėsanimusi į savo valdinių turtą ir moteris. Šito valdovas turi saugotis, nes dauguma žmonių yra patenkinti gyvenimu, kol neliečiamas jų turtas ir garbė, ir tada jis turi kovoti tik su vienu kitu garbėtroška, kuriuos įvairiausiai būdais lengva iverkti. Neapykantą valdovas užsitraukia tada, kai yra laikomas nepastoviu, lengvabūdiu, išlepusiu, silpnadvasiu ir neryžtingu; šito jis turi saugotis kaip povandeninių uolų ir stengtis, kad kiekvienas jo veiksmas alsuotų didybe, narsa, valia ir ryžtu. Su asmeniniais valdinių reikalais susiję vaidovo sprendimai turi būti neatšaukiami, o apie save jis turi sudaryti tokią nuomonę, kad niekas nedrįstų jo nei apgauti, nei pergudrauti.

Tokį vardą turintis valdovas bus gerbiamas ir prieš jį sunkiai kas nors ryšis susimokyti ar užpulti jį, nes bus žinoma, kad jis nepaprastai protingas ir yra vertinamas saviškių.

Valdovų tyko du pavojai: vienas vidinis - valdiniai, kitas išorinis - galingi kaimynai.

Išorinį priešą galima atremti turint gerą kariuomenę ir gerus sąjungininkus; gerų sąjungininkų visada atsiras, jei turėsi gerą kariuomenę, o krašte bus ramu, jei niekas negrės iš svetur, jei tos ramybės nedrums slapti suokalbiai. Net jei įsiveržtų kas nors iš išorės, valdovas - jei gyveno ir valdė taip, kaip esu sakęs, - neturi pamesti galvos, nes visada atrems bet

laimi ir išsaugo savo rankose valstybę, - ir kiekvienas visas jo priemones laikys garbingomis ir vertomis pagyrimo. Prastuomenę visada žavi regimybė ir sėkmė, o kadangi pasaulį sudaro daugiausia prasčiokai, tad mažuma nesiskaito, kai dauguma turi, kas ją paremia. Vienas mūsų dienų valdovas [54] - jo vardo geriau neminėti - visą laiką skelbia vien taiką ir pasitikėjimą, o iš tikrųjų yra didžiausias jųjų priešas. Jis jau sentai būtų netekęs arba šlovės, arba valstybės, jei būtų laikęsis tiek vienos, tiek kitos dorybės.

koki antpuolį, kaip tai padarė Nabidas Spartietis, apie kurį esu pasakojęs.

O dėl valdinių, tai valdovas - kai išorėje ramu - turi bijoti, kad šie slapta nesurengtų sąmokslu, bet nuo jo gan gerai apsidraus vengdamas užsitraukti panieką ir neapykantą ir stengdamasis įtikti liaudžiai; kaip esu nuodugnai išdėstęs anksčiau, šito siekti būtina. Bet veiksmingiausia valdovo priemonė, padedanti išvengti sąmokslų, yra tokia: reikia neužsitraukti liaudies neapykantos.

Sąmokslininkai visada tikisi, kad valdovo mirtis patiksianti liaudžiai, bet jeigu jie žinotų, jog tu papiktinsi liaudį, tai nesiryžtų tokiam žingsniui, kadangi su sąmokslu yra susiję begalė pavojų. Patirtis rodo, jog tik vienas kitas iš daugybės rengtų sąmokslų pavyko, nes sąmokslininkas negali veikti vienas ir negali pasitelkti į pagalbą nieko, išskyrus tuos, kurie, jo manymu, yra nepatenkinti esama valdžia. Vos tik tu atskleidi savo sumanymą kokiam nors iš nepatenkintųjų, iškart suteiki jam galimybę tapti vienu iš patenkintųjų, nes išdavęs sąmokslą jis gali tikėtis gero atpildo. Tad matydamas, viena vertus, akivaizdžią naudą, antra vertus, nežinią ir daugybę pavojų, ištikimas išliks tik labai atsidavęs draugas arba mirtinas valdovo priešas.

**Trumpai drūtai, sąmokslininką visada persekioja baimė, pavydas, bausmės lūkestis, o valdovo pusėje - valdžios didybė, įstatymai, draugų ir jį ginančios valstybės parama; už tat, turint galvoje dar ir liaudies palankumą, neįmanomas daiktas, kad kas nors išdrįstų surengti sąmokslą. Mat sąmokslininkas paprastai jau ir prieš sąmokslą turi ko bijoti, o šiuo atveju, kai liaudis jam priešiška, turi bijoti ir po jo, nes nėra kur ieškoti prieglobsčio.**

Čia galėčiau pateikti daug pavyzdžių, bet pasitinkinsiu vienu įvykiu, kurio liudininkais buvo mūsų tėvai. Bolonijos valdovas meseras Anibalė Bentivoljijis,

dabartinio Anibalės senelis, buvo nužudytas sąmokslininkų Kaneskių, ir po jo mirties neliko kitų palikuonių, išskyrus meserą Džovani, kuris buvo dar vystomas kūdikis. Tuoj po šios žmogžudystės sukilo liaudis ir išnaikino visus Kaneskius. Taip atsitiko todėl, kad tuo metu liaudis buvo palanki Bentivoljij namams. Jos palankumas buvo toks didelis, jog po Anibalės mirties nelikus Bolonijoje nė vieno iš Bentivoljij, kuris galėtų valdyti kraštą, boloniečiai, patyrę, kad Florencijoje gyvena Bentivoljij palikuonis, iki tol jis buvo laikomas kalvio sūnumi, - atvyko pas jį į Florenciją ir patikėjo jam miesto valdžią. Jis valdė miestą tol, kol meseras Džovanis sulaukė deramo valdovui amžiaus.

**Todėl darau išvadą, kad valdovui nėra ko per daug bijoti sąmokslininkų, kai yra mylimas liaudies, bet jeigu ji priešiška jam ir jo nepakenčia, tada jis turi bijoti visko ir visų. Išmintingi valdovai, įvedę valstybėje gerą tvarką, visomis išgalėmis stengiasi neįstumti didžiųjų į nevilgtį ir kartu įtikti liaudžiai: tai vienas iš pačių didžiausių valdovo rūpesčių.**

Gerai valdoma mūsų laikų valstybė, kurioje įvesta gera tvarka, yra Prancūzija. Ji turi daugybę naudingų įstaigų, laiduojančių karaliaus nepriklausomybę ir saugumą, iš jų svarbiausia - parlamentas ir jo įtaka. Tas, kuris sukūrė šią karalystę, žinojo didikų ambicijas bei išžūtumą ir gerai matė, kad juos reikia laikyti pažabotus. Antra vertus, žinodamas, kaip liaudis neapkenčia diduomenės, keliančios jai baimę, ir norėdamas diduomenę apsaugoti nuo liaudies, jis pasistengė neužkrauti šio rūpesčio ant karaliaus pečių, kad didikai negalėtų jam prikišti, jog pataikauja liaudžiai, o liaudis negalėtų jo apkaltinti, jog lepina didikus. Todėl jis sukūrė trečiųjų teismą, kuris, neapsunkindamas karaliaus, tramdytų didžiūnus ir gintų silpnuosius. Neįmanoma rasti geresnės ir protingesnės tvarkos, kuri būtų geresnis karaliaus ir karalystės saugumo laidas. **Iš to galima padaryti kitą išvadą: visus atstumiančius dalykus valdovas turi pavesti atlikti**



**kitiems, o malones dalyti pats. Dar sykį pakartosiu, jog valdovas turi gerbti didikus, bet neužsitraukti liaudies neapykantos.**

Daugeliui gali atrodyti, jog kai kurių Romos imperatorių gyvenimo ir mirties pavyzdys prieštarauja šiai nuomonei, nes nors kai kurie iš jų gyvenimą nugyveno garbingai ir parodė didelę dvasios stiprybę, vis dėlto neteko valdžios arba gyvybės nuo susimokiusių saviškių rankos. Taigi, norėdamas atsakyti į šį priekaištą, panagrinsiu kelių imperatorių savybes ir atskleidęs jų žūties priežastis parodysiu, kad jos niekuo nesiskiria nuo mano pateiktųjų. Be to, iš dalies paliesiu pamokomus įvykius, vertus skaitančiųjų tų laikų istoriją dėmesio. Kalbėsiu tik apie tuos imperatorius, kurie valdė pradėdamt Marku filosofu ir baigiant Maksiminu, būtent apie Marką, jo sūnų Komodą, Pertinaką, Julianą, Severą, jo sūnų Antoniną Karakalą, Makriną, Heliogabalą, Aleksandrą ir Maksiminą [55].

Pirmiausia reikia pažymėti, kad paprastai valdovai turėjo kovoti tik su didikų ambicijomis ir liaudies įžūlumu, o Romos imperatoriams teko įveikti dar ir trečią kliūtį - kareivių gobsumą ir žiaurumą. Ši kliūtis buvo tokia didelė, jog daug ką pražudė, nes sunku patenkinti ir kareivius, ir liaudį. Mat liaudis mėgsta ramybę ir todėl jaučia palankumą nuosaikiems valdovams, o kareiviai geidžia karingo, smarkaus, žiauraus ir gobsaus valdovo; jie netgi trokšta, kad valdovas būtų toks ir liaudžiai, tada jie gautų dvigubą algą ir patenkintų savo godulį ir žiaurumą. Todėl imperatoriai, neturėję arba neišsiugdę didelio autoriteto, kuriuo pažabotų tiek vieną, tiek kitus, visada pražūdavo.

Dauguma iš jų - ypač nauji valdovai, kurie atėdavo į valdžią, - susidūrę su tokiomis priešingomis nuotaikomis, stengdavosi patenkinti kareivius ir nesivaržydavo engti liaudį. Toks žingsnis

neišvengiamas, nes valdovas, **negalėdamas išvengti vieno iš jų neapykantos, pirmiausia yra priverstas nesukelti visuotinės neapykantos.** Jei to neįmanoma padaryti, jis turi kuo labiau stengtis išvengti stipresniųjų neapykantos. Užtat nauji imperatoriai, kuriems ypač reikalinga parama, mieliau pasirinkdavo kareivius negu liaudį; ir šitai jiems išėdavo į naudą arba pakenkdavo, nelygu kaip jiems pavykdavo išlaikyti kareivių akyse savo autoritetą.

Dėl anksčiau minėtų priežasčių du iš trijų imperatorių - Pertinakas ir Aleksandras - liūdnai baigė savo dienas, o trečiasis - Markas - gyveno ir mirė visu didžiai gerbiamas, nors visi jie gyveno santūriai, mėgo teisingumą, neapkenė žiaurumo, buvo žmoniški ir geraširdžiai. Mat Markas imperatoriaus valdžią paveldėjo ir nebuvo skolingas už ją nei kariuomenei, nei liaudžiai. Be to, kadangi jis turėjo didelių sugebėjimų, tai gyvas būdamas įstengė palaikyti reikiamą tvarką ir neužsitraukė niekieno neapykantos nei pantekos.

O Pertinakas imperatoriumi tapo prieš kariuomenės valią. Įpratusi palaidai gyventi valdant Komodui, kariuomenė nepajėgė dorai gyventi, kaip reikalavo Pertinakas, ir todėl ėmė jo nekęsti, o kadangi jį dar ir niekino dėl jo senatvės, tai ir nužudė vos pradėjusį valdyti.

**Čia reikia pažymėti, jog neapykantą gali sukelti tiek geri, tiek blogi darbai. Užtat valdovas, kaip jau esu sakęs, norėdamas išlaikyti valdžią, dažnai yra priverstas griebtis blogio. Mat jei piliečiai, kurių paramos, jo manymu, jis reikalingas, - ar tai būtų liaudis, ar kariuomenė, ar didikai, - yra pagėdę, juos žūtibūt reikia patenkinti, ir tokiu atveju geri darbai pragaištingi.** Betgi pakalbėkime apie Aleksandrą. Jis buvo toks geras, jog tarp kitų dorybių jam priskiriama ir tai, kad per visą jo keturiolikos metų valdymo laikotarpį nebuvo pasmerktas be teismo nė vienas žmogus; ir vis dėlto, kadangi jis buvo laikomas išūžėliu, kuris

leidžiasi įsakinėjamas motinos, kariuomenė ėmė jo nekęsti, surengė sąmokslą ir nužudė.

Ir priešingai, dabar panagrinėję, kokio būdo buvo Komodas, Severas, Antoninas Karakala ir Maksiminas, įsitikinsime, kad jie buvo nepaprastai žiaurūs ir gobšūs. Norėdami įtikti kariuomenei, jie kaip įmanydami engė liaudį ir visi, išskyrus Severą, susilaukė liūdnos galo. Mat Severas buvo toks narsus, jog užsitikrinęs kariuomenės paramą laimingai viešpatavo iki gyvos galvos, nors ir skriaudė liaudį. Jo narsa žavėjo ir kareivius, ir liaudį: liaudis buvo savotiškai apakinta ir priblokšta, o kareiviai patenkinti ir kupini pagarbos. Kadangi visi jo kaip naujo valdovo veiksmams didingi ir verti dėmesio, todėl noriu bendrais bruožais parodyti, kaip gerai jis mokėjo būti lape arba liūtu - juos, kaip jau esu sakęs, turi pamėgdžioti valdovas.

Patyręs apie imperatoriaus Juliano bailumą, Severas įtikino kariuomenę, kuriai vadovavo Slavonijoje [56], kad verta nužygiuoti į Romą ir atkeršyti už pretorionų nužudytą Pertinaką. Niekuo neišsidiuodamas, jog siekia valdžios, šia dingstimi jis patraukė į Romą ir pasiekė Italiją anksčiau, negu buvo sužinota apie jo žygį. Jam atžygiavus į Romą, persigandęs senatas išrinko jį imperatoriumi, o Julianas buvo nužudytas. Norint visiškai užvaldyti imperiją, Severui po tokios pradžios teliko įveikti dvi klūtis: vieną Azijoje, kur Pescenijus Nigeris, Azijos kariuomenės vadas, pasiskelbė imperatoriumi, o kita vakaruose, kur valdžios siekė Albinas [57]. Kadangi jis manė, jog pavojinga atvirai stoti į kovą su abiem iš karto, tad nutarė užpulti Nigerį, o prieš Albiną imtis klastos. Pastarajam jis parašė, kad, senato išrinktas imperatoriumi, norįs šia garbe pasidalyti su juo, todėl siunčia jam cezario titulą ir senato nutarimu skelbiąs jį savo bendravaldžiu. Albinas visu tuo patikėjo. Bet vėliau, įveikęs ir nužudęs Nigerį bei sutvarkęs reikalus rytuose, Severas sugrįžo į Romą ir apskundė jį senatui,

kad esą Albinas, pamiršęs visas iš jo patirtas malones, išdavikiškai kėsinęsis jį nužudyti, užtat jis turįs jį nubauti už tokį nedėkingumą. Po to jis patraukė į Prancūziją ir atėmė iš Albino valdžią ir gyvybę.

Taigi, kas įsigilins į Severo veiksmus, tas įsitikins, kad jis buvo čia nuožmus liūtas, čia gudri lapė ir visiems kelė baimę ir pagarbą, o kariuomenė jam nejauti neapykantos. Todėl nenuostabu, jog būdamas naujas valdovas jis įstengė išlaikyti savo rankose tokia didelę imperiją, nes nepaprasta jo šlovė jį saugojo nuo liaudies neapykantos, kurią galėjo sukelti nuolatinis jo plėšikavimas. Jo sūnus Antoninas irgi turėjo nepaprastų savybių, kurios vertė liaudį juo žavėtis, o kariuomenę - mylėti jį. Jis buvo tikras karys: galėjo išverti visokią vargą, niekino bet kokį gardesnį valgį ir patogumus ir tuo nusipelne kareivių meilę. Tačiau jo žiaurumas ir žvėriškumas buvo toks baisus ir negirdėtas, jog po to, kai įvairiomis aplinkybėmis jis išžudė didelę dalį Romos gyventojų ir visus Aleksandrijos gyventojus, visi jo ėmė labai nekęsti. Jo ėmė bijoti neįgi jo artimieji ir todėl jis buvo nužudytas vieno centuriono savo kariuomenės viduje.

**Čia reikia pažymėti, kad valdovas negali išvengti panašios mirties nuo viskam pasiryžusio žmogaus rankos, nes pasikėsinti gali kiekvienas, kam negaila gyvybės. Tačiau tokių pasikėsinimų valdovui nėra ko per daug bijoti, nes jų pasitaiko nepaprastai retai. Jis tikrai turi neižeisti mirtinai žmonių, kurių padedamas valdo arba kurie jam patarnauja, kaip tai padarė Antoninas: jis nubaudė gėdinga mirtimi ano centuriono brolių ir kasdien grasino jam pačiam, bet vis dėlto laikė jį savo apsaugoje. Tai buvo beprotybė ir turėjo jį pražudyti; taip ir atsitiko.**

Dabar pakalbėkime apie Komodą. Jis nesunkiai būtų išlaikęs valdžią, kurią jis, kaip Marko sūnus, gavo *iure hereditario* [58]; jam tereikėjo eiti tėvo pramintu taku ir būtų įtikęs ir kariuomenei, ir liaudžiai. Bet jis, būdamas žiaurus ir žvėriškas, ėmė gerintis

kariuomenei ir kurstyti jos savivalę, kad galėtų plėsti liaudį. Antra vertus, pamišęs savigarbą, jis dažnai susiremdavo su gladiatoriais cirko arenoje ir darė daugybę kitų nevertų imperatoriaus orumo dalykų, todėl sukėlė kariuomenės neapykantą. Nekenčiamas vienų ir niekinamas kitų, jis žuvo per surengtą prieš jį šamokslą.

Mums telieka pakalbėti apie Maksimino būdą. Jis buvo labai karingas žmogus; kariuomenė, pasidarygėjusi Aleksandro - apie jį jau kalbėjau - išglebimu, šiam žuvus, imperatoriumi išrinko Maksiminą. Bet jis neilgai valdė, nes buvo niekinamas ir neapkenčiamas dėl dviejų priežasčių: pirma, buvo žemos kilmės ir kadaise Trakijoje ganė avis (šis visiems žinomas dalykas menkino jį visų akyse), antra, užuot pasiskubinęs savo viešpatavimo pradžioje užimti imperatoriaus sostą, jis iškart pagarsėjo žiaurumu - per savo prefektus Romoje ir kitose imperijos vietose įvykdė daugybę žiaurių darbų. Todėl visi, papiktinti jo žemos kilmės ir pabūgę jo žvėriškumo, ėmė jo dar ir nekėsti ir sukilo - pirmiausia Afrika, paskui senatas ir visa Romos liaudis, galiausiai ir visa Italija. Prie maištininkų prisidėjo ir jo paties kariuomenė, nukamuota Akvilėjos apsiausties sunkumų ir pavargusi nuo jo žiaurumo; be to, išvydusi, kad jis turi tiek daug priešų, išdrąsino ir jį nužudė.

Nekalbėsiu nei apie Heliogabala, nei apie Makriną, nei apie Julianą - jie dėl visuotinės neapykantos greitai pražuvo, - bet padarysiu iš viso to išvadas ir pasakysiu, **jog mūsų laikų valdovams nėra per didelio reikalo pataikauti kariuomenei, kuri yra jiems pavaldi.** Nors ją ir reikia šiek tiek rūpintis, tačiau šis sunkumas lengvai įveikiamas, nes nė vienas šių dienų valdovas neturi kariuomenės, taip glaudžiai susijusios su valdžia ir provincijų valdymu, kaip kad Romos imperijos kariuomenė. Anksčiau reikėjo labiau skaitytis su kareiviais nei su liaudimi todėl, kad jie buvo galingesni už liaudį, o dabar visi valdovai, išskyrus Turkijos ir Egipto sultonus, turi labiau

skaitytis su liaudimi negu su kareiviais, nes liaudis stipresnė už kareivius.

Aš išskiriu turkų sultoną todėl, kad jis savo pašonėje visada laiko simtą tūkstančių peštininkų ir penkiolika tūkstančių raitelių; nuo jų priklauso jo valstybės saugumas ir galia ir todėl jis turi visai stiprų, nustūmęs į šalį visus kitus rūpescius, išsaugoti jų palankumą. Panašiai ir Egipto sultonas, visiškai priklausantis nuo kariškių, turi geruuoju sugyventi su kariuomene. Pažymėtina, kad Egipto sultonatas [59] skiriasi nuo visų kitų valstybių ir panėsi tik į krikščionių popiežiaus valdžią. Jo negalima pavadinti nei paveldima, nei nauja valstybe, nes sostą paveldi ir viešpatauja ne senojo valdovo sūnūs, bet tas, kurį jo ipėdiniu išrenka tokią galią turintys žmonės. Kadangi tokia tvarka nusistovėjusi iš seno, tai tokios valstybės nepavadinasi nauja, nes joje nesusiduriama su naujais valdovams išskylančiais sunkumais; tiesa, valdovas naujas, bet sankloda sena ir santyktai tokie, jog naujasis valdovas sutinkamas tarsi sosto ipėdinis.

Bet grįžkime prie mūsų svarstomo dalyko. Taigi, kiekvienas, susimąstęs apie mano išdėstytus dalykus, įsitikins, jog minėtų imperatorių **žūties priežastis buvo neapykanta arba panieka.** Be to, kiekvienas supras, kodėl iš tų valdovų, kurie elgėsi skirtingai, tik du buvo laimingi, o visi kiti susilaukė liūdną galą. O gi todėl, kad Pertinakui ir Aleksandriui, kaip naujiesiems valdovams, buvo nenaudinga ir netgi pražūtinga imti pavyzdį iš Marko, kuriam valdžia atiteko remiantis paveldėjimo teise. Visai taip pat Karakalai, Komodui ir Maksiminui buvo pragaštinga imti pavyzdį iš Severo, nes jie neturėjo jo teigiamų savybių, kad galėtų eiti jo pėdomis. Vadinas, naujas, ką tik sostą užėmęs valdovas negali mėgdžioti Marko nei sekti Severu, bet turi paimti iš Severo tai, be ko negalima kurti valstybės, o iš Marko tai, kas yra šlovingiausia ir kas geriausiai padeda išsaugoti jau stabilią ir tvirtą valstybę.

AR TVIRTOVĖS IR DAUGYBĖ KITŲ  
DALYKŲ, KURIUOS PAPRASTAI DARO  
VALDOVAI, JIEMS NAUDINGA AR NE

Vieni valdovai, norėdami saugiai valdyti, nuginkluodavo savo valdinius, kiti suskaldydavo pavergtas šalis; vieni tyčia kurstė priešiškus sau, kiti stengėsi įgyti palankumą tų žmonių, kurie viešpatavimo pradžioje jiems atrodė įtartini; vieni statė tvirtoves, kiti jas ardė ir griovė. Nors neįmanoma apie šias priemones susidaryti tvirtos vieningos nuomonės, nes reikia kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgti į tai, kokiomis aplinkybėmis jos buvo naudojamos toje ar kitoje valstybėje, vis dėlto aš pasistengsiu bendrais bruožais apie jas pakalbėti.

**Niekada nėra buvę taip, kad naujas valdovas būtų nuginklavęs savo valdinius. Priešingai, radęs juos beginklius, visada stengdavosi apginkluoti, nes apginkluodamas valdinius išgyji nuosavas ginkluotąsias pajėgas, užkariauji dvejokiančiųjų ištikimybę, išsaugai ištikimuosius ir tokiu būdu valdinius paverti savo šalininkais. Kadangi visų valdinių apginkluoti neįmanoma, tai davęs ginklą bent daliai jų ir taip jiems atsilyginęs, gali jaustis saugus kitų atžvilgiu. Matydami tokį nevienodą elgesį, pirmieji bus tau dėkingi už palankumą, o kiti tau atleis už tai, nes jie supras, jog pagrįstai pridera daugiau tiems, kurie patiria didesnius pavojus ir kurių pareigos svarbesnės. Tuo tarpu nuginkluodamas valdinius, juos iškart įžeidi ir parodai, jog nepasitiki jų draša arba jų ištikimybe: tiek vienu, tiek kitu atveju valdiniai ims tavęs neapkęsti. Kadangi negalėsi išsiversti be kariuomenės, tai busi priverstas samdyti kariuomenę, o ko verti tie, kurie gauna alga, jau kalbėta. Net jei samdiniai būtų geri kareiviai, jų vis tiek neužteks, kad įstengtų apginti tave nuo galingų priešų ir nepatikimų valdinių.**

Beje, kaip jau esu sakęs, naujas valdovas naujoje valstybėje suburia kariuomenę, ir tokių pavyzdžių istorijoje per akis.

Bet kai valdovas užima naujas žemes ir prijungia jas prie senų valdų, tada būtina nuginkluoti tos šalies gyventojus, išskyrus tuos, kurie rėmė nukariaujančią, tačiau ir juos, laikui bėgant ir pasitaikius progai, reikia išpaikinti ir išlepinti ir viską sutvarkyti taip, kad visą savo valstybės kariuomenę sudarytų tavo nuosavi kareiviai, gyvenantys senosiose valdose arti savo valdovo.

Mūsų protėviai, ypač tie, kurie buvo laikomi išmintingais, mėgo sakyti, jog Pistoją reikia laikyti nesantaika, o Pizą - tvirtovėmis; užtat, kad lengviau būtų valdyti, jie sėjo vaidus kai kuriose jiems pavaldžiose žemėse. Tai galėjo praversti tais laikais, kai Italijoje vyravo tam tikra jėgų pusiausvyrą [60], bet nemanau, kad šitai būtų galima pritaikyti šiandien. **Esu ištikinęs, jog kivičiai niekada nesibaigia geruoju: užpuolus priešui, susiskaldžiusi šalis paspriesnėji greitai ir neišvengiamai pradžūčiai, mat silpnesnėji susidės su grobikais, o stiprieji nepajėgs atsilaikyti.**

Mano nuomone, venecijiečiai, vadovaudamiesi šiuo požiūriu, kurstė nesantaiką tarp gvelfų ir gibelimų jiems pavaldžiose miestuose ir nors neleido jiems lieti kraujo, vis dėlto palaikė jų nesantarvę, kad rietenose paskendę piliečiai nesusivienytų prieš juos. Man regis, šitai vėliau jiems patiems neišėjo į gera, nes jiems prailmėjus prie Vėilos iš pradžių dalis miestų, o paskui ir visi išdrąsinę atsiėmė savo valdas. **Taigi, tokios priemonės rodo valdovo silpnumą, nes stipri valdžia nepakęstų tarpusavio vaidų; je naudingi taikos metu, nes tada lengviau įsakinėti valdiniams, bet išžiėbus karui išaiskėja jų ydingumas.**

**Be abejo, valdovų didybė pakyla, kai jie įveikia kliūtis ir pasipriešinimą savo kelyje, todėl likimas, ypač norėdamas išaukštinti naują valdovą, kuriam**

pripažinimo reikia labiau negu sosto įpėdiniui, dažnai pasiunčia jam priešų ir verčia su jais grumtis, kad juos įveikęs galėtų palypėti aukštyrų jų pastatytomis kopėčiomis. Dėl to daugelis mano, jog išmintingas valdovas, kiek tai nuo jo priklauso, turi prasimanyti priešų, kad juos nugalėjęs pelnytų dar didesnę šlovę.

Valdovai, ypač nauji, patyrė, jog ištikimesni ir naudingesni jiems yra tie žmonės, kurie jų valdymo pradžioje atrodėdavo įtartini, negu tie, kurie iš pat pradžių buvo atsidavę.

Pandolfas Petručiš, Sienos kunigaikštis, valdė savo valstybę labiau pasikliaudamas tais, kuriais anksčiau nepasitikėjo, negu visais kitais. Bet čia negalima kalbėti apskritai, nes viskas priklauso nuo konkrečių aplinkybių.

Pasakysiu tik tiek, jog valdovas lengvai gali patraukti į savo pusę žmones, kurie buvo jam priešiški, kai jis paėmė valdžią, ir kuriems reikalinga jo parama, kad išsaugotų savo padėtį. Dauguma jų yra priversti jam ištikimai tarnauti, nes žino, kad savo uolumu turi išdildyti anksčiau padarytą blogą įspūdį. Todėl valdovams jie naudingesni nei tie, kurie, būdami tikri dėl savęs, aplaidžiai atlieka savo pareigas.

Kadangi jau ėmiau apie tai kalbėti, negaliu nepriiminti valdovams, užėjusiems šai su jos gyventojų pagalba, kad gerai pamąstyti, kodėl jie suteikė tokią pagalbą. Jei paaiškės, jog jie tai darė ne iš prigimtinio palankumo, o todėl, kad buvo nepatenkinti ankstesniu valdovu, tai bus nepaprastai sunku išsaugoti jų draugystę, nes neįmanoma juos patenkinti. Remdamiesi senosios ir dabartinės istorijos pavyzdžiais, pabandykime išsiaiškinti tokio elgesio priežastis. Įsitikinsime, jog naujam valdovui lengviau pelnyti draugystę tų žmonių, kurie buvo patenkinti ankstesniąja valdžia ir todėl sutiko jį priešiška, negu tų, kurie buvo nepatenkinti ja ir todėl pasidarė jo draugais ir rėmė jo žygi.

Norėdami sustiprinti savo valdžią, valdovai paprastai stato tvirtoves, kad jos būtų apynasis ir

pavadžiai piktakėsliams ir saugus prieglobstis netikėto antpuolio atveju. Aš pritariu tokiam elgesiui todėl, kad taip buvo daroma ir senovėje. Tačiau mūsų laikais meseras Nikolas Vitelis [61] įsakė sugriauti dvi tvirtoves Čita de Kastelo mieste tam, kad išlaikytų jį savo valdžioje. Gvidas Ubaldas, Urbino kunigaikštis, grįžęs į savo valdas, iš kurių buvo išvytas Cezarės Bordžos, iki pamatų sugriovė visas krašto tvirtoves, - jis manė, jog be jų bus sunkiau iš jo atimti kraštą antrą kartą. Visai taip pat pasielgė Bentivoljajai, sugrižę į Boloniją.

**Vadinasi, tvirtovių naudingumas priklauso nuo aplinkybių: vienu atveju jos praverčia, kitu atveju pakenkia. Čia reikia pridurti štai ką: valdovams, bijantiems savo liaudies labiau negu išorinių priešų, tvirtovės būtinos, o tiems, kurie labiau bijo išorinių priešų nei liaudies, jos nereikalingos. Sforcų namams daugiau vargo pridarė ir dar pridarys Milano pilis, pastatyta Francesko Sforcos, negu bet koks jų valdose kilęs maištas. Todėl geriausia tvirtovė - tai nebūti neapkenčiamam liaudies: jei liaudis tavęs neapkenčia, negelbės jokios tvirtovės, nes visada atsiras koks nors svetimšalis, kuris liaudžiai padės, kai ji griebsis ginklų. Mūsų laikais tvirtovės niekam nepravertė, išskyrus nebent Forlio grafienę po jos vyro grafo Džirolamo mirties: norėdama apsaugoti nuo sukilusios liaudies, ji užsidarė tvirtovėje, sulaukė pagalbos iš Milano ir susigrąžino valdžią. Aplinkybės tuo metu susiklostė taip, kad nebuvo kas padeda liaudžiai. Bet vėliau, kai ją užpuolė Cezarė Bordža, o priešiška jai liaudis susidėjo su priešų, jos neišgelbėjo nė tvirtovės [62]. Vadinasi, ir pastaruoju, ir pirmuoju atveju jai labiau būtų praverčes liaudies palankumas negu tvirtovės. Visa tai apsvarstęs, aš pritariu ir statantiems tvirtoves, ir jų nestatantiems, bet smerkiu kiekvieną, kuris, pasikliaudamas tvirtovėmis, nepaiso liaudies neapykantos.**

## KAIP TURI ELGTIS VALDOVAS, NORĖDAMAS IŠGARSĖTI

**Niekas taip nepadedą valdovui įgyti didesnės šlovės, kaip dideli žygiai ir nepaprasti darbai.**

Toks mūsų laikais yra Ferdinandas Aragonietis, dabartinis Ispanijos karalius. Jį galima pavadinti nauju valdovu, nes jis, anksčiau silpnas karalius, pasidarė pirmuoju krikščioniškojo pasaulio karaliumi savo šlove ir spindesiu. Atidžiai patyrinėję jo veiksmus išitinkinsime, kad visi jo darbai be galo didingi, o kai kurie tiesiog nepaprasti. Vos ėmęs viešpatuoti, jis pradėjo karą dėl Granados [63] ir šiuo žingsniu padėjo savo galybės pamatus. Visų pirma jis pradėjo kariuoti, kai šalyje buvo ramu ir nereikėjo bėgti, jog kas nors jam sukliudys. Jis sudomino karu Kastilijos baronus, ir šie, įsitraukę į karą, neturėjo kada galvoti apie perversmus. Tuo tarpu pats karalius, jiems to nepastebint, išgarsėjo ir palenkė juos savo įtakai. Už Bažnyčios ir liaudies pinigų jis galėjo išlaikyti kariuomenę ir ilgo karo metu sukurti ginkluotą pajėgą, vėliau pelniusias jam šlovę. Be to, sumanęs dar didesnius žygius, vis tebesidangstydamas religijos skraiste, griebėsi dievobaimingo žiaurumo - išvijó maranus [64] ir apvalė nuo jų savo karalystę; neįmanoma įsivaizduoti beširdiškesnio ir kartu nepaprastesnio darbo. Ta pačia dingstimi jis pradėjo karą Afrikoje, įsiveržė į Italiją ir galiausiai užpuolė Prancūziją. Tačiau, jis nuolat kūrė ir vykdė vis naujus sumanymus, keldamas įtemptai įvykių tėkmę stebėjusių valdininkų susižavėjimą ir susidomėjimą. Be to, visi jo darbai taip nuosekliai keitė vienas kitą, jog nebuvo kada ramiai atsikvėpti ir sumanyti prieš jį ką nors pikta.

**Valdovui labai praverčia ir nepaprasti vidaus potvarkiai,** panašūs į tuos, kurių kiekviena proga

griebdavosi Milano kunigaikštis meseras Barnabas [65]; žodžiu, **kai kuris nors iš piliečių padaro pilietiniame gyvenime ką nors ypatinga, gera ar bloga, jį reikia apdovanoti ar nubauti taip, kad žmonės ligai apie tai šnekėtų. Bet pirmiausia valdovas turi stengtis, kad kiekvienas jo veiksmas dveiktų didybe ir begaline išmintimi.**

**Valdovas gerbiamas dar ir tada, kai atvirai rodo savo draugystę arba priešiskumą, tai yra be jokių išlygų stoja į kieno nors pusę. Toks elgesys visada geresnis negu bešališkumas. Kai susipeša du galingi kaimynai, tai vienam iš jų laimėjus galimi du dalykai: arba turi bijoti nugalėtojo, arba ne. Todėl abiem atvejais geriau atvirai stoti į kieno nors pusę ir ryžtingai kovoti, nes pirmuoju atveju, jei nestosi į niekieno pusę, galų gale tapsi nugalėtojo auka - įveiktojo pasitenkinimui ir džiaugsmui - ir neturėsi iš ko tikėtis paramos ir prieglobsčio: mat nugalėtojų nereikalingi nepatikimi draugai, nepadedantys sunkią valandą, o įveiktasis nepriglobs tavęs, nes nenorėjai imtis ginklo ir būti jo likimo draugu.**

Antiochas, sirų karalius, įžengęs į Graikiją - į ją jį pasikvietė etoliečiai, norėdami išvyti romėnus, - pasiuntė oratorius pas achajus, romėnų sąjungininkus, kad palenktų juos būti nešališkus; antra vertus, romėnai ragino achajus paremti juos ginklu. Kai šis reikalas buvo svarstomas achajų taryboje ir Antiocho pasiuntinys juos kvietė nesikišti, romėnų pasiuntinys jį atsakė: „*Quod autem isti dicunt non interponendi vos bello, nihil magis alienum rebus vestris est; sine gratia, sine dignitate, praemium victoris eritis*“ [66].

**Visada esti taip, jog nesikišti ragina nedraugas, o draugas atvirai kviečia imtis ginklo. Nesikišti dažnai linkę neryžtingi, norintys išvengti artimiausio pavojaus valdovai; jie dažniausiai dėl to ir žūsta. Betgi kai valdovas drąsiai remia katrą nors pusę ir ši jo padedama laimi, tada, kad ir labai galinga ji būtų, kad ir priklausytum tu nuo jos, ji jaus tau dėkingumą ir palankumą: žmonės niekada nėra tokie niekšai, kad atsimokėtų juodu nedėkingumu. Be to, pergalės niekada nebūna**

visiškos, tad laimėtojas negali su niekuo nesiskaityti ir ypač negali nepaisyti teisingumo. Jei tavo remiamasis pralaimi, tada bent gali tikėtis jo pagalbos, ir jis tau padės, kol galės, ir tu tapsi nelaimės broliu to, kuriam laimė dar gali sugrįžti.

Antruoju atveju, kai nėra ko bijoti nė vieno kariaujančiųjų, tu labiau naudinga susidėti su vienu ar kitu, nes taip vieno padedamas sunaikinsi kita, kurį būdamas protingas, šis turėtų pats gelbėti nuo pražūties: mat jį nugalėjęs tavo sąjungininkas atsidurs tavo valioje, o su tavo parama jis būtinai nugalės savo priešininką.

Čia dera pažymėti, jog valdovas, kovodamas su kitais, niekada neturi susidėti su stipresniu už save, nebent, kaip esu sakęs anksčiau, reikalas verčia: mat pergalės atveju atsiduri jo valioje, o valdovai kaip imami turi vengti priklausomybės nuo kitų. Venecijiečiai pasitelkė Prancūziją prieš Milano kunigaikštį, nors galėjo to nedaryti, ir užtai pražuvo. Betgi jei tokia sąjunga neišvengiama, kaip kad nutiko florentiečiams [67], kai popiežius ir Ispanija užpuolė Lombardiją, tai dėl anksčiau minėtų priežasčių neturi jos bijoti. Valdžia tik neturi niekada manyti, kad visada galima teisingai nuspręsti; verčiau tegu mano, kad visi nutarimai yra abejotini. Taip jau esti pasaulyje, kad norėdamas išvengti vienos nelaimės, susilauksi kitos; užtat išmintingas ir yra tas, kuris moka įvertinti pavojų ir pasirinkti mažiausią iš blogybių.

Be to, valdovas turi būti talentų globėjas ir rūpintis lais, gerbti kokių nors nepaprastų sugebėjimų turinčius žmones. Jis turi skatinti piliečius ramiai dirbti savo darba - verstis prekyba, žemdirbyste ar kokiu nors kitu amatu, - didinti savo turta ir nebijoti, kad jį gali kas nors iš jo atimti, taip pat imtis prekybos ir nebūgštauti dėl per didelių mokesčių. Jis netgi turi skatinti apdovanojimus tuos, kurie taip daro ir kokiu nors būdu stengiasi prisidėti prie miesto arba valstybės gerovės. Be viso šito, jis turi tam tikru metu laiku rengti liaudžiai šventes ir vaidinimus. Kadangi visi miestai susiskirstę į cechus arba gildijas, tai valdovas, pagerbdamas šias bendrijas, retkarčiais turi

turi dalyvauti jų sueigose ir savo asmeniu parodyti žmoniškumo ir dosnumo pavyzdį, bet jis visada turi griežtai žiūrėti savo didybės orumo, nes valdovo orumas turi būti jaučiamas iš visų jo veiksmų.

## APIE VALDOVO PATARĖJUS

Nemažą reikšmę valdovui turi ministrai; jie būna geri ar blogi, nelygu kokia valdovo išmintis. Užtat apie valdovo protą pirmiausia sprendžiama iš to, kokie žmonės jį supa. Kai jie sumanūs ir ištikimi - visada jį galima laikyti išmintingu, nes mokėjo įžvelgti jų sugebėjimus ir išsaugoti jų ištikimybę. Priešingu atveju ir apie valdovą negalima būti geros nuomonės, nes pirmą klaidą jis padarė blogai pasirinkdamas pagalbinius.

Kiekvienas, pažinojęs meserą Antonijų da Venafra kaip Sienos valdovo Pandolfo Petručio ministrą, buvo įsitikinęs, jog ir pats Pandolfas nepaprastas žmogus, jei savo ministru išsirinko tokį žmogų.

Mat yra trys proto tipai [68]: vienas viską suvokia pats, antras supranta kito padedamas, trečias nieko nesuvokia nei pats, nei su kito pagalba. Pirmasis - didelis protas, antrasis - geras, trečiasis - niekam tikęs.

Taigi, Pandolfo protas buvo jei ne pirmo, tai bent antro tipo. Jei valdovas sugeba blogus žmonių darbus ir žodžius atskirti nuo gerų, vadinasi, netgi nebūdamas išradingas, jis įstengia įvertinti savo pagalbinių gerus ir blogus darbus ir gali vienus išaukštinti, kitus nubausti, o ministras, neturėdamas jokios vilties jį apgauti, sąžiningai jam tarnauja.

Betgi kaip valdovas gali pažinti, ko vertas ministras? Tam yra toks neklaidingas būdas. Jei matai, jog ministrui labiau rūpi savį reikalą nei valdovo ir jis visur ieško tik savo naudos, vadinasi, iš jo nebus gero ministro ir tu niekada negalėsi juo pasikliauti, nes žmogus, laikantis savo rankose valstybės valdžią, turi rūpintis ne savo, bet valdovo reikalais ir netrukdyti jo kitokiais reikalais, o tik valstybės.

Antra vertus, valdovas, norėdamas išsaugoti ministro ištikimybę, turi juo rūpintis, jį gerbti, nešykštėti jam gėrybių, dalytis su juo pareigomis ir garbe ir taip prisirišti jį dėkingumo saitais, kad ministras matytų, jog be valdovo jis niekas; kad turėdamas pakandamas įvairias pareigas bijotų bet kokio pakitimo valstybėje. Kai ministras ir valdovas taip elgiasi vienas kito atžvilgiu, jie gali pasitikėti vienas kitu, o kai jie elgiasi kitaip, tada tai liūdnai baigiasi arba vienam, arba kitam.



## KAIP IŠVENGTI PATAIKŪNŲ

Nenoriu palikti nuošaly tokio svarbaus dalyko, kaip antai klaida, kurios valdovams sunku išvengti, jeigu jie nėra labai protingi ir nesugeba gerai pasirinkti žmonių. Kalbu apie pataikūnus, kurių pilni visi rūmai.

Žmonės yra tokie savimeiliai ir tokios geros nuomonės apie save, jog vargiai išsilenkia šios rykštės. Be to, norint jos išsilenkti, iškyla pavojus užsitraukti neapykantą ant savo galvos, nes nėra kito būdo apsiginti nuo pataikūnų, kaip leisti žmonėms suprasti, jog tiesa tavęs nežeidžia; bet kai kiekvienas gali sakyti tiesą, valdovas netenka pagarbos.

Todėl apdairus valdovas turi pasukti trečiu keliu - pasirinkti keleta išmintingų žmonių ir tik jiems leisti sakyti visa tiesą, bet tik apie tai, ko jis pats klausia, ir apie nieką daugiau. Jis turi klausyti jų nuomonės apie viską, o paskui, išklausęs jų patarimų, turi spręsti savo nuožūra. Per tokius pasitarimus su kiekvienu iš jų reikia elgtis taip, kad kiekvienas suprastų, jog kuo jis atviresnis valdovui, tuo jam mielesnis. Išskyrus tuos, valdovas turi daugiau nieko neklausyti.

Jis turi eiti tiesiai prie užsibrėžto tikslo ir tvirtai laikytis savo nuosprendžio. Kas elgiasi kitaip, tas arba žūsta nuo pataikūnų, arba, klausydamas įvairių patarimų, nuolat kaitalioja savo nuomonę ir todėl netenka pagarbos.

Ta proga pateiksiu vieną mūsų laikų pavyzdį. Kunigas Lukas [69], dabartinio imperatoriaus Maksimiliano patikėtinis, kalbėdamas apie jo didenybę pasakė, kad jis su niekuo nesitaria, bet niekada nesivadovauja ir savo nuožūra. Tai rodo, kad jo elgesys yra visai priešingas aptartajam. Kadangi imperatorius slapus žmogus, tad niekam nepatiki savo užmačių, neprašo niekieno patarimų. Bet jam pradėjus jas įgyvendinti, viskas išaiškėja ir jį supantys žmonės

ima prieštarauti, o valdovas, būdamas minkšto būdo, jiems nusileidžia. Todėl tai, ką padaro vieną dieną, jis sugriauna kitą, ir niekada neįmanoma suprasti, ko jis nori ir siekia, ir negalima juo pasikliauti.

Taigi, valdovas visada turi tartis, bet tik tada, kai jis pats to pageidauja, o ne tada, kai to trokšta kiti; jis turi atmušti norą kiekvienam duoti patarimus. Tačiau jis turi nevengti patarimų, o paklausęs privalo kantriai išklausyti tiesą, netgi parodyti savo nepasitenkinimą matydamas, jog kas nors tam tikrais sumetimais nedrįsta iškloti tiesos.

Kas mano, jog išmintingų laikomas valdovas toks yra ne dėl savo prigimties, bet dėl gerų padėjėjų, tas neabejotinai klysta. Yra tokia bendrinė taisyklė, neturinti išimčių: valdovui, kuris iš prigimties nėra protingas, neįmanoma gerai patarti, nebent jis atsitiktinai paveda visus valstybės reikalus tvarkyti kokiam nors vienam išmintingam žmogui. Tokiu atveju viskas gali klostytis gerai, bet neilgai, nes toks valdytojas netrukus pats pasiglemš jo vaidį.

Neišmintingas valdovas, priverstas tartis su keliais patarėjais, neįstengs pats suderinti prieštarų nuomonių; be to, kiekvienas patarėjas žiūrės savo naudos, todėl valdovas nesugebės jų perprasti ir sudrausti. Kitaip ir būti negali, nes žmonės dažniausiai elgiasi blogai, jei reikalias nepriverčia elgtis gerai.

Todėl galima padaryti išvadą, jog geri patarimai - nesvarbu kieno jie duoti - priklauso nuo valdovo išminties, o ne valdovo išmintis nuo gerų patarimų.

## KODĖL ITALIJOS VALDOVAI NETEKO SAVO VALDŲ

Jei naujas valdovas protingai laikosi minėtų taisyklių, į jį imama žiūrėti kaip į seną ir neilgai trukus jis pasijunta saugesnis ir įsitvirtina valstybėje geriau negu tuo atveju, jei valdžią būtų paveldėjęs. Mat naujas valdovas susilaukia didesnio valdinių dėmesio, todėl paaiškėjęs, kad jo veiksmai išmintingi, jie patraukia ir palenkia žmones labiau negu giminės senumas. **Žmonėms labiau rūpi dabartis nei praeitis, tad radę laimę šiandien, pasitenkina ja ir neieško kitokios; jie netgi pasiryžę visomis išgalėmis ginti naująjį valdovą, jei tik jis niekuo kitu nenusižengia sau. Šitaip elgdamasis jis nuspelnys dvigubą šlovę: pirmą, tuo, kad sukūrė naują valstybę, antra, kad sustiprino ją gerais įstatymais. gera kariuomene ir gerais pavyzdžiais. Ir priešingai - užsitrauks dvigubą gėdą tas, kuris, gimęs valdovu, per savo kvailą galvą neteko valdžios.**

Pasižiūrėję, kaip elgėsi valdovai, kurie mūsų laikus italiijoje neteko valdžios, kaip antai Neapolio Karalius, Milano kunigaikštis ir kiti, pamatysime, jog visi jie, visų pirma, darė tą pačią klaidą, susijusią su kariuomene, - apie tos klaidos priežastis esu plačiai kalbėjęs anksčiau; antra, paaiškės, jog kai kurie iš jų užsitraukė liaudies neapykantą arba, jei liaudis jiems buvo palanki, neįstengė apsidrausti nuo diduomenės. Kai daromos tokios klaidos, netenkama valstybės, pajėgios nusiūsti į mūsų lauką kariuomene. Pilypas Makedonietis [70], ne Aleksandro Didžiojo tėvas, bet tas, kurį nugalėjo Titas Kvincijus Flaminijus, valdė nedidelę valstybę, palyginti su jį puolusios Romos galybe ir Graikija. Kadangi jis buvo sumanus karvedys ir sugebėjo laimėti liaudies palankumą, taip pat apsidrausti nuo didžiūnų, tai ilgus metus įstengė priešintis romėnams ir graikams ir nors galų gale neteko kelių miestų, vis dėlto neprarado savo karalystės.

Užtat tenekaltina likimo tie valdovai, kurie po ilgų viešpatavimo metų neteko savo valdų. Kaltas jų pačių aplaidumas, **nes ramybės metais nepagaivojo, jog visa tai gali pasikeisti (tai bendra visų žmonių yda - per giedrą negalvoti apie audrą). Tad užėjus negandai jie nė nemano gintis, bet puola bėgti vildamiesi, jog nugalėtojo savavaliavimų išvarginta liaudis vėl juos pasikvies. Tokia išeitis gera, kai nėra kito išsigelbėjimo, bet labai bloga, jei dėl to atsisakoma kitų priemonių, - nes niekas savo valia negrįžta tik tam, kad atsirastų, kas tave pakelia. Beje, štai gali ir neatsitikti, o jei ir atsitinka, tai ne taip jau saugu, nes tokia priemonė yra žeminanti ir nepriklauso nuo tavo valios. Tik tie gynybos būdai geri, saugūs ir patikimi, kurie priklauso nuo tavęs paties ir tavo dorvybių.**

### KOKIĄ GALIĄ ŽMONIŲ REIKALAMS TURI LIKIMAS IR KAIP GALIMA JAM PASIPRIEŠINTI

Man ne paslaptis, jog daug kas manė ir tebemanu, kad viską šiame pasaulyje valdo likimas ir Dievas, o žmonės savo protu negali nieko ištaisyti ir neturi kuo pasipriešinti. Iš to daroma išvada, jog neverta per daug tuo savęs varginti, reikia pasikliauti likimo valia. Ši nuomonė ypač įsigalėjo mūsų laikais dėl didžiulių permainų, kurios jau įvyko arba tebevyksta kiekvieną dieną ir pranoksta visus žmonių lūkesčius.

Kartais, susimąstęs apie tai, kas dedasi pasaulyje, neretai aš pats noriu pritari ti vyraujančiai nuomonei. Kadangi mes dar nepraradome laisvos valios, vis dėlto tarsi, jog visai įmanomas daiktas, kad likimas valdo tik dalį mūsų veiksmų, o kitą dalį arba maždaug pusę palieka mums patiems. Likimas man panašus į išsiėlusią upę, kuri, išsiliejusi iš krantų, užtvindo lygumas, rauna medžius, verčia pastatus, išplauna žemes vienu ir sunėša jas kitur; nepajėgdami jos sustabdyti, visi nuo jos bėga, visi traukiasi jai iš kelio. Tebūnie tai tiesa, bet šitai nė kiek nekludo žmonėms atoslūgio metu imtis atsargumo priemonių, statyti užtvankas ir pylimus, kad upei vėl pakilus galėtų ją nukreipti kanalu ir jos potvynis nebūtų nei toks nežabotas, nei toks pragaštingas.

**Tą patį galima pasakyti ir apie likimą: jis parodo savo galybę ten, kur trūksta narsumo jam priešinintis, ir nukreipia savo įniršį ten, kur jo nevaržo jokios užtvankos ir pylimai.**

Pažvelgę į Italiją, kurioje kilo tiek daug permainų ir kuri pati jas paskatino, įsitikinsime, kad ji panaši į lygumą be jokių užvarų ar kliūčių, nes jeigu ją gintų

narsa kaip Vokietiją, Ispaniją ar Prancūziją, ji arba būtų visai nepatyrusi šio potvynio, arba jis būtų nepri-  
daręs tiek žalos.

To, kas pasakyta apie pasipriešimą likimui, manau, užteks. **Bet įsigilinę į kai kuriuos atvejus pamatysime, jog šiandien koks nors valdovas yra kuo laimingiausias, o rytoj jau pražuvęs, nors, atrodo, nepasikeitė nei jo būdas, nei elgesys. Taip atsitinka dėl priežasčių, apie kurias plačiau kalbėjau anksčiau; taip yra dėl to, kad valdovas, pernelg pasikliaujantis savo laime, žūsta jai nusigrėžus. Taip pat esu įsitikinęs, jog laimingas yra valdovas, mokantis atsižvelgti į laiko reikalavimus, ir priešingai - nelaimingas tas, kurio veiksmai neatitinka laiko dvasios.**

Mat žmonės, siekdami užsibrėžto tikslo, tai yra garbės ir turtų, elgiasi skirtingai: vieni atsargiai, kiti be jokios atodairos; vienas tai daro jėga, kitas gudrumu; vieni turi kantrybės, kiti ne, ir kiekvienas bet kuriuo iš šių įvairių būdų gali pasiekti savo tikslą. Beje, esti ir taip, jog iš dviejų vienodai veikiančių žmonių vienas pasiekia savo tikslą, kitas ne; ir priešingai, pasiekia savo tikslą kiti du elgdami visi skirtingai: vienas - atsargiai, kitas - be atodairos; tai priklauso nuo skirtingų aplinkybių, kurios arba esti palankios, arba prieštarauja jų veiksams. Todėl, kaip sakiau, atsitinka taip, jog du skirtingai veikiančys žmonės pasiekia tą patį rezultatą, o iš dviejų veikiančių vienodai vienas pasiekia savo tikslą, o kitas ne.

**Aplinkybės lemia ir laimės nepastovumą: atsargumu ir kantrybe veikiantis valdovas laimingas tol, kol įvykiai ir aplinkybės yra palankios, bet tereikia laikams ir aplinkybėms pasikeisti, ir jis žūsta, nes nepakeičia savo elgsenos. Nėra tokio žmogaus, kuris, net ir protingiausias būdamas, įstengtų prieš aplinkybių prisitaikyti; taip yra todėl, kad nevaliojama atsizadėti prigimtų polinkių, arba todėl, kad niekaip nesiryžtama pasukti iš kelio, kuriuo einant visada sekėsi.**

Todėl atsargus žmogus, atėjus laikui staigiai veikti, nesugeba to padaryti ir žūsta, nes jeigu jo

**elgsena keistusi keičiantis laikui ir aplinkybėms, tai laimė jo neapleistu.**

Popiežius Julijus II visada veikė staigiai, ir šis būdas taip atitiko laiką ir aplinkybes, kad jam sekėsi viskas. Panagrinėkime pirmąjį jo žygį, surengtą prieš Boloniją, dar esant gyvam meserui Džovaniui Bentivoljui. Venecijiečiai juo buvo nepatenkinti, Ispanijos karalius irgi, su Prancūzija dėl to dar tebevyko derybos; ir vis dėlto jis pats leidosi į šį žygį su jam įprastu ryžtu ir staigumu. Ispanija ir venecijiečiai, sugluminti jo poelgio, nepajudėjo iš vietos: pastarieji iš baimės, Ispanija dėl to, kad norėjo pasiglemžti visą Neapolio karalystę [71]; antra vertus, jis pasikvietė į pagalbą Prancūzijos karalių. Išvydęs, jog popiežius išsirengė į žygį ir norėdamas įsigyti sąjungininką prieš venecijiečius, kuriuos siekė susilpninti, karalius nutarė, jog negali neižaisdymas jo atsakyti jam paramos.

Taigi, Julijus II savo staigiu antpuoliu pasiekė tai, ko nebūtų pasiekęs joks kitas popiežius, pasitelkęs visą savo žmogišką išmintį. Jeigu jis būtų dėsęs išžygiuoti iš Romos ir lukuriavęs, kol viskas bus parengta ir sutvarkyta, - kaip kad būtų padaręs bet kuris kitas popiežius, - jam būtų niekas nepavykę, nes Prancūzijos karalius būtų begalę kartų atkalbinėjęs, o kiti - tiek pat kartų bauginę. Nekalbėsiu apie kitus jo veiksmus, visi jie buvo panašūs ir visi buvo sėkmingi. Jis taip ir nepatyrė nesėkmės tik dėl to, kad neilgai gyveno; atėjus laikui, kai būtų reikėję veikti atsargiai, jis būtų prapuolęs, nes niekada nebūtų atsiskęs tokių skubotų veiksmų, kurių imtis jį vertė prigimtis.

**Taigi, iš to darau išvadą: kadangi laimė nepastovi, o žmonės atkakliai laikosi savo būdo, jie esti laimingi tol, kol jų veiksmai neprieštarauja likimui, būti smarkiam priešingu atveju. Aš manau, jog geriau moteris, ir kas nori ją palenkti, turi būti su ja šiurkštus ir stačiokas. Kaip žinia, ji pasiduoda tiems, kurie su ja elgiasi abejingai, užtat ji, kaip moteris, meli jauniems, nes jie ne tokie apdairūs, drąsesni ir įžūliau įsakinėja.**

## RAGINIMAS SUVIENYTI ITALIJĄ IR IŠVADUOTI JĄ NUO BARBARŲ

Apsvarstęs visus anksčiau išdėstytus dalykus ir susimąstęs, ar dabar jau laikas iškilti Italijoje naujam valdovui ir ar yra medžiagos, kuria galėtų pasinaudoti išmintingas ir drąsus žmogus ir suteikti jai naują pavaldą, tuo nusipelnedamas sau šlovę ir atnešdamas gerovę visai šaliai, - taigi, visa tai apsvartęs manau, kad yra daug palankių aplinkybių naujo valdovo naudai, ir nežinau, ar kada nors atsiras tam tinkamesnis laikas. Kaip esu sakęs, Izraelio tauta turėjo gyventi Egipto vergijoje, kad išaiškėtų Mozės galia; Kyro didžiadvasiškumui pažinti reikėjo, kad medai engtų persus; Tesėjo drašai pažinti reikėjo, kad atėniečiai būtų susiskaldę; dabar, norint perprasti italų dvasios didybę, reikia, kad Italija būtų numukusi taip, kaip šiandien: ji kenčia didesnę vergiją nei žydai, patiria didesnį pažeminimą nei persai, yra labiau susiskaldžiusi nei atėniečiai, neturi vado ir joje nėra tvarkos; sugniuždyta, apiplėšta, nuniokota, parblokšta, ji velka įvairiausių nelaimių našta.

Nors kartais ir anksčiau sušvisdavo vilties spindulėlis, kad atsirado Dievo skirtas žmogus Italijai išvaduoti, bet netrukus likimas jį pražudydavo pačiame jo darbų įkarštyje. Tad leisgyvė ji turi vis laukti to, kuris aptvarstys jos žaizdas, užkirs kelią Lombardijos alinimui, duoklėms Neapolio karalystėje ir Toskanoje, kuris išgydys įsisenėjusias pūliuojančias jos opas. Jūs matote, kaip ji maldauja Dievą, kad pasiųstų jai tą, kuris išgelbės ją nuo barbarų žiaurumo ir smurto, matote ją pasiryžusią ir pasirengusią stoti po pirma vėliava, kad tik atsirastų kas ją neša. Didžiausias savo viltis ji gali sieti tik su Jūsų šlovinga gimine, kuri savo narsa ir galia, globojama Dievo ir Bažnyčios, kurios priešaky dabar ji stovi [72], viena tegali vadovauti išsivadavimo kovai. Šis uždavinys nebus pernelyg

sunkus, jei atsižvelgsite į mano minėtų asmenų gyvenimą ir žygdarbius. Nors tokių žmonių nedaug, vis dėlto visi jie - žmonės, ir kiekvienas iš jų pasinaudojo menkesne proga, negu dabar turite Jūs, nes jų reikalas nebuvo nei teisingesnis negu šis, nei lengvesnis ir mielesnis Dievui. Šis reikalas tikrai teisingas: *"Iustum enim est bellum quibus necessarium, et pia arma ubi nulla nisi in armis spes est"* [73]. Čia visos aplinkybės kuo palankiausias, o kur visos aplinkybės labai palankios, negali būti didelio vargo, ypač jei imamas pavyzdys iš mano minėtų asmenų. Be to, tai liudija ir mums parodyti nepaprasti, pranašiški Dievo ženklai: jūra prasiskyrė, debesis rodė kelią; uola vandeniui pasruvo; dangiška mana krito žemėn: viskas žada Jums didybę. Visa kita turite nuveikti Jūs pats. Dievas nenori visko padaryti, kad neatimtų iš Jūsų laisvos valios ir Jums priklausančios šlovės dalies.

Tad nieko nuostabaus, kad nė vienas iš anksčiau minėtų italų neįstengė padaryti tai, ko tikimasi iš šlovings Jūsų giminės, kad per daugybę perversmų ir karų, vykusių Italijoje, atrodo, buvo užgesusi kovos dvasia. Taip atsitiko todėl, kad senoji kariuomenės tvarka jau atgyveno savo amžių ir neatsirado žmogaus, kuris įvestų naują. Betgi niekas neatneša didesnės šlovės naujai kylančiam valdovui negu nauji jo išleisti įstatymai ir potvarkiai. Kai jie pagrįsti ir dvelkia didybe, jis kelia nuostabą ir pagarbą. Italijoje netrūksta medžiagos, kuriai galima suteikti visokį pavidalą: drąsos italams nestinga, kad tik tai jos netrūktų vadams. Tik pažvelkite į dvikovas ir nedidelius susirėmimus: kokie drąsūs, vikrūs, sumanūs tada italai. Bet vos tik jie atsiduria kariuomenėje, jų neatpažinsi. Kalti nevykę vadai, nes tų, kurie šį tą išmano, niekas neklauso. Ir nors kiekvienas dedasi išmanąs dalyką, lig šiol neatsirado nė vieno, kuris užtemdytų visus kitus tiek savo narsa, tiek laime. Todėl vien iš italų susidedanti kariuomenė pralaimėjo visus mūšius, įvykius per praėjusį dešimtmetį. Tai rodo visų pirma

Taro, paskui Aleksandrijos, Kapujos, Genujos, Valilos, Bolonijos ir Mestrio kautynės.

Taigi, jei Jūsų šlovinga giminė sumanys pasekti savo tėvynės vaduotojais tapusių žymių žmonių pavyzdžiu, pirmiausia ji turi sukurti - tai visa ko pagrindas - savo kariuomenę, nes nėra ištikimesnių, drąsesnių ir geresnių kareivių. Nors kiekvienas iš jų savaime geras, tačiau suburti visi kartu jie bus dar geresni, ypač vadovaujami, gerbiami ir puoselejami savo valdovo. Sutelkti tokią kariuomenę būtina norint su italams būdinga drąsa gintis nuo svetimšalių. Nors šveicarų ir ispanų pėstininkai laikomi grėsminga jėga, vis dėlto jie turi trūkumų, todėl nauja kariuomenė ne tik gali jiems pasipriešinti, bet ir juos įveikti. Mat ispanai nepajėgūs kovoti su raiteliais, o šveicarai bijo pėstininkų, jeigu jie kaunasi taip pat atkakliai, kaip jie patys. Todėl mes jau patyrėme ir dar patirsime, jog ispanų pėstininkai nepajėgia atmušti prancūzų raitininkų, o šveicarai pralaimi ispanų pėstininkams. Pastarojo teiginio dar visiškai nepatvirtino patirtis, bet šį tą padėjo suprasti Ravenos kautynės. Tose kautynėse ispanai susirėmė su vokiečių būriais, išrikuotais panašiai kaip šveicarų pulkai. Ispanai, prisidengdami mažais apvaliais skydais, vikriai prasigavo pro vokiečių ietis ir netrukdomi skynė nieko negalinčius veikti vokiečius ir būtų juos visus išguldę, jei nebūtų atskubėję raitininkai. Taigi, žinant tiek vienų, tiek kitų pėstininkų silpnynes, galima sukurti naują kariuomenę, kuri įstengs priešintis raitininkams ir nepabūgs pėstininkų: tai įmanoma padaryti naujovišku ginklu ir kitokia rikiuote. Visos šios naujovės padeda naujam valdovui įgyti šlovę ir didybę.

Tad reikia nepraleisti progos: tegu Italija po tiek laiko išvysta vaduotoją. Negaliu apsaityti, su kokia meile, su koku nepatenkiamu atsidavimu, su kokiomis ašaromis jis būtų sutiktas visuose šalies kampeliuose, nukentėjusiose nuo svetimšalių antplūdžio. Kokios duryš būtų jam uždarytos? Koks žmogus atsisakytų jam paklusti? Kieno pavydas stotų jam skersai kelio? Koks

italas jam nepareikštų savo pagarbos? Visiems iki gyvo kaulo įkyrėjo barbarų šeiminkavimas. Tad lai imasi šlovingoji Jūsų giminė šio uždavinio su tokia draša ir su tokia viltimi, su kokia imamasi teisingo reikalo, kad su jos vėliava tėvynė susigrąžintų buvusių šlovę, kad jai vadovaujant pasitvirtintų Petrarkos žodžiai:

Virtù contro a furore

Prenderà l'arme, e fia el combatter corto;

Chè l'antico valore

Nell'italici cor non è ancor morto [74].

## PAAIŠKINIMAI

1 Veikalo dedikacija buvo parašyta tarp 1515 metų rugsėjo mėnesio ir 1516 metų rugsėjo mėnesio. *Lorenzas Medičis* (1492-1519) - Pjero Medičio sūnus, Leono X sūnėnas, Florencijos valdovas (nuo 1513 m.), Urbino kunigaikštis (nuo 1516 m.)

2 Apie keturiolika metų N. Makiavelis ėjo svarbias pareigas Florencijos respublikoje. 1512 metais Madičiams sugrįžus į valdžią ir žlugus respublikai, jis kurį laiką kalėjo, paskui buvo išsiųstas į kaimą prie San Kašino, į šeimos dvarą. Vėliau N. Makiavelis pamažu atgavo Medičių malonę; 1520 metais Džiulijus Medičis (popiežius Klemensas VII) jam pavedė parašyti Florencijos istoriją.

3 *Frančeskas Sforca* (1401-1466) - žymus kondotjeras, Milano kunigaikščio Filipo Marijos Viskončio žentas. Ambroziano respublika, susikūrusi Milane po paskutiniojo Viskončio mirties, paskyrė jį vyriausiuoju kariuomenės vadu, kad jis gintų miestą nuo Venecijos, tačiau jis sudarė sutartį su venecijiečiais, nukreipė ginklus prieš Milaną ir užgrobęs jame valdžią (1450 m.) tapo Milano kunigaikščiu.

4 Ispanijos karalius Ferdinandas Katalikas 1500 m. lapkričio 11 d. Granadoje sudarė sutartį su Liudviku XII, kuria pasidalijo su juo Neapolio karalyste, ir prancūzų padedamas atėmė karalystę iš Neapolį valdžiusio Federiko Aragoniečio, o paskui išvyjo ir prancūzus (1502-1504 m.).

5 Žr. "Samprotavimų apie pirmąją Tito Livijaus dekadą" pirmą knygą.

6 Turimas galvoje Erkolė I d'Estė (1471-1505) - jis kare su Venecija neteko kai kurių valdų - ir Alfonsas I d'Estė (1505-1534), jis kare su Šventąja lyga (1510-1512) rėmė Prancūziją ir kurį laiką buvo praradęs savo kunigaikštystę.

7 Pirmą kartą Liudvikas XII užėmė Milaną 1499 metų rugsėjo mėnesį, bet netrukus milaniečiai sukilo prieš prancūzus ir Milano kunigaikštis Ludovikas Moras trumpam atgavo valdžią. Antrą kartą Prancūziją neteko Milano 1512 metų balandžio mėnesį, pralaimėjusi prie Ravenos Šventajai lygai, į kurią popiežius Julijus II suvienijo Prancūzijos priešus - Veneciją, Ferdinandą Aragonietį ir Anglijos karalių Henriką VIII.

8 Normandiją prie Prancūzijos prijungė karalius Pilypas II Augustas (1204 m.), Gaskonę - Karolis VII (1453 m.), Burgundiją - Liudvikas XI (1477 m.); Bretanė atiteko Prancūzijai 1491 metais, Karoliui VIII vedus Aną Bretanę.

9 Osmanai persikėlė į Europą 1357 metais ir pamažu užėmė visą Balkanų pusiasalį (ji N. Makiavelis vadina Graikija).

10 Pirmojo Makedonijos karo (215-205 m. pr. m. e.) dingstis buvo Pilypo V, Makedonijos karaliaus, parama Kartaginai. Šiame kare Romą palaikė Etolijos sąjunga (Vidurio Graikijos valstybių politinė sąjunga), o Pilypą - Achajų sąjunga.

11 Romėnai, antrajame Makedonijos kare sumušę Pilypą prie Kinoskefalų (197 m. pr. m. e.), niekuo neatsilygino juos rėmusiems etoliečiams. Tada nepatenkinti jais etoliečiai 192 m. pr. m. e. pasikvietė į pagalbą Antiochą III, Sirijos karalių (223-183 m. pr. m. e.). Pilypas V ir Achajų sąjunga buvo romėnų puseje, bet ir jie, 189 m. pr. m. e. romėnams įveikus Antiochą, nieko nelaimėjo.

12 Iš tiesų venecijiečiai daug laimėjo: jiems atiteko Krema, Kremona, Bergamas, Breša, o Liudvikui XII - likusi Milano kunigaikštystės dalis.

13 Granados sutartimi (1500 m. lapkričio 11 d.) Liudvikas XII ir Ferdinandas Katalikas pasidalijo Neapolio karalystę; Liudvikui XII turėjo atitekti Neapolio karaliaus titulas ir šiaurinė karalystės dalis, o Ferdinandui Katalikui - Apulijos ir Kalabrijos kunigaikščio titulas ir valdos.

14 Žr. 18 skyrių.

15 N. Makiavelis lankėsi Nante 1500 metų rugpjūčio-spalio mėnesį kaip Florencijos respublikos pasiuntinys.

16 *Valensietis* - Cezarė Bordža 1493 m. rugsėjo 20 d. tapo Valensijos karaliumi; kai atsižadėjo dvasininko karjeros, Liudvikas XII paskelbė jį Valensijos kunigaikščiu, todėl jis vadinamas Valensiečiu.

17 *Sandžakas* - administracinis Turkijos imperijos vienetas.

18 Persijos karalius Darius III Kodomanas buvo paskutinis Achemenidų dinastijos karalius. Jis pralaimėjo Aleksandriui Makedoniečiui ir neteko karalystės.

19 *Pyras* - Epyro karalius (307-302 ir 296-273 m. pr. m. e.), karvedys. Kariavo Italijoje ir Sicilijoje. 280 m. pr. m. e. sumušė romanus prie Heraklėjos, antrą kartą - 279 m. pr. m. e. prie Auskulo (pastaroji pergalė buvo labai sunki, iš to kilo posakis "Pyro pergalė", reiškiantis abejotina pergalę), bet galiausiai neteko visų nukariautų žemių.

20 Romėnai nesugriovė Kapujos dėl to, kad ši rėmė Hanibala, bet atėmė visas jos municipalines teises, konfiskavo visuomeninę bei privatinę nuosavybę ir nubaudė miesto vadovus (211 m. pr. m. e.). Kartagina buvo sugriauta po Trečiojo punų karo (146 m. pr. m. e.). Kartagina buvo Ispanija) buvo sugriauta 133 m. pr. m. e.

21 *Džrolamas Savonarola* (1452-1498) - vienuolis dominikonas, Italijos religinis ir politinis veikėjas. Per pamokslus smerkė Medičių tironiją, o jai žlugus (1494 m.) buvo vienas iš Florencijos respublikos vadovų. Krikavio popiežiaus valdžiai, reikalavo Bažnyčios reformų. 1497 m. popiežiaus Aleksandro VI buvo atskirtas nuo Bažnyčios ir pasmerktas mirti kaip eretikas.

22 *Hieronas Jaunesnysis* (apie 306-215 m. pr. m. e.) - Sirakūzų strategas, vėliau tironas (nuo 265 m. pr. m. e.). Per Pirmąjį punų karą buvo Kartaginos sąjungininkas. Žinias apie jį N. Makiavelis ima iš Polibijo ("Istorija", VII, 8).

23 "Kad viešpatautų, jam trūksta tik karalystės" (lot.). Citata iš romėnų istoriko Justino, gyvenusio II amžiuje, "Visuotinės istorijos" (XXXIII, 4).

24 Persijos imperija buvo suskirstyta į dvidešimt satrapijų, tarp jų buvo ir graikų gyvenamos Mažosios Azijos dalys, Jonija ir Helasponas.

25 Orsiniai - Italijos didikų giminė, nuo XII a. pradėjusi reikštingai politiniame ir Bažnyčios gyvenime. Jų kova su gibelinų *Kolonų* giminę ligus amžius lėmė politinę Romos istoriją. Juos ypač persekiojo Aleksandras VI. 26 1502 m. gruodžio 31 d. Cezarė Bordža įvyliojo Paolą Orsinį, Oliverotą da Ferma, ir Viteločą Vitelį į Sinigaliją ir įsakė nužudyti.

27 *Ramiras de Orkas* - Cezarės Bordžos mažordomas, vėliau Romanijos vietininkas, buvo apkaltintas suokalbiu su Madžonės sąmokslininkais, spekuliativimu maisto produktais ir nubaustas mirtimi 1502 m. gruodžio 26 d.

28 N. Makiavelis dalyvavo kardinolų susirinkime, kuris įvyko Romoje 1503 m. spalio 23 d. - gruodžio 18 d.

29 *San Pietras in Vincolis* - bažnyčia; jos kardinolu buvo Džulianas dela Roverė, vėliau tapęs popiežiumi Julijumi II.

30 *Agatoklis* (apie 361-289 m. pr. m. e.) - Sirakūzų tironas (nuo 317 m. pr. m. e.). N. Makiavelis remiasi Justino "Visuotine istorija" (XXII).

31 *Nabidas* - Spartos tironas (apie 205-192 m. pr. m. e.), Achajų sąjungos priešininkas, iš pradžių palaikė Pilypą Makedonietį ir romėnus, paskui Antiochą III. Romėnų apsuptas Sparoje, buvo priverstas priimti jų taikos sąlygas (195 m. pr. m. e.). N. Makiavelis remiasi Titu Livijumi ("Romos istorija nuo miesto įkūrimo", XXIV, 22-40).

32 Turimas galvoje *Tiberijus Sempronijus Grakchias* (162-133 m. pr. m. e.), liaudies tribūnas; jo iniciatyva buvo priimtas demokratinis žemės įstatymas. Pagal įstatymą kiekviena šeima galėjo turėti ne daugiau kaip 1000 jugerių žemės. Perteklius buvo atimamas ir dalijamas neturtingiems piliečiams. Nužudytas patricijų. *Gajus Sempronijus Grakchias* (154-121 m. pr. m. e.) - liaudies tribūnas, tęsė brolio pradėtą demokratines reformas; žuvo kovoje su politiniais priešininkais.

*Džordžas Skalis* - vienas iš Florencijoje ir kai kuriuose kituose Italijos miestuose vykusio čiompių, vilnų šukuotojų, sukilimo (1378 m.) vadų, buvo nužudytas 1382 m. sausio 17 d.

33 Pačioje Vokietijoje N. Makiavelis nėra buvęs, tačiau eidamas pasiuntinio pareigas pas Maksimilianą I jis lankėsi Šveicarijoje ir Tirolyje (1508 m. sausio - birželio mėn.).

34 Turimas galvoje vadinamasis "druskos" karas (1482 m.). Popiežius Sikstas IV, Neapolio karalius Alfonsas, Lorensas Puikuskis, Milano kunigaikštis Ludovikas Sforca sudarė sąjungą prieš Veneciją, kad apgintų Feraros kunigaikštį Erkolę d'Estę. Karas baigėsi 1484 metais Bolonijos taikos sutartimi, pagal kurią Venecijai atiteko Policina ir Rovigas.

35 Kvarterjerai kreida žymėjo postoviu parinktus namus. Anot prancūzų istoriko Filipo de Komino, šis sąmojis priklausė Aleksandriui VI.

36 Kalbama apie Džoną Hokvudą, anglų kondotjerą, kariavusį Italijoje 1361-1393 m.; iš pradžių jis tarnavo Viskonciui, o nuo 1377 m. - Florencijai.

37 *Karminjuola* - Frančeskas Busonė, grafas Karminjuola (apie 1380-1432), kondotjeras, tarnavo Viskončui, paskui perėjo pas venecjiečius ir tapo Venecijos kariuomenės vadu. 1427 m. spalio 11 d. sumušė Milano kariuomenę, užkariavo venecjiečiams Brešą ir Bergamą. 1431-1432 m. nesėkmingai bandė užimti Lodį ir Kremoną, buvo apkalintas išdavyste ir 1432 m. gegužės 5 d. nubaustas mirtimi.

38 Prie Vailos (Štaurės Italija) Venecijos kariuomenė 1509 m. gegužės 14 d. pralaimėjo Kambre sąjungos ginkluotosioms pajėgoms.

39 Šveicarai ievikė italų samdomąją kariuomenę mūšiuose prie Navaros (1500 m.) ir Ravenos (1512 m.).

40 1512 m. balandžio 11 d. prancūzai sumušė jungtines popiežiaus ir ispanų ginkluotąsias pajėgas, bet jų karvedžio Gastono de Fua mirtis ir netikėta parama priešininkui privertė juos pasitraukti iš Romanijos ir Lombardijos.

41 1500 metų birželio mėnesį Liudvikas II davė florentiečiams aštuonis tūkstančius šveicarų ir gaskonų. Kariuomenė ėmė maištauti ir dezertyuoti. N. Makiavelis, dalyvavęs Pizos apsiausyje, buvo pasiūstas (1500 m. gegužės mėn.) į Prancūziją pranešti Liudvikui XII apie įvykius.

42 Kalbama apie Bizantijos imperatorių Joną VI Kantakuziną. Jis kovojo dėl sosto su Jonu V Paleologu ir kreipėsi pagalbos į Osmanų imperijos sultoną Orchaną. 1353 m. Orchano sūnus Suleimanas su 100 tūkstančių turkų išsilaiपino Europoje ir po dvejų metų karas buvo baigtas; imperatorius Kantakuzinas padėjo, bet turkai liko Europoje.

43 Pirmoji Karalių knyga, XVII, 38-40.

44 "Kad nieko nėra nepastovesnio ir trapesnio už šlovę galybės, nesireimiančios savo jėga" (*lot.*). Citata iš Tacito "Analių" (XIII, 19).

45 Kalbama apie Ludoviką Morą (Ludovikas Sforca, pramintas Moru (1451-1508)). Mirus vyresniajam broliui, jis pašalino sūnėną ir užgrobė valdžią Milane, paskui pasikvietė į Italiją Karolį VIII; Liudviko XII buvo nušalintas nuo valdžios (1498 m.), trumpam vėl ją susigrąžino, bet 1500 m. pateko į prancūzų nelaisvę. Galimas daiktas, N. Makiavelis perpasakoja kito Frančesko Sforcos sūnaus - Maksimiliano - likimą: padedamas Šventosios lygos, jis 1512 m. susigrąžino kunigaikštystę, bet vėl ją prarado, Pranciškui I laimėjus prie Marinjano (1515 m. rugsejo 13 d.).

46 *Filipomenas* (apie 252-183 m. pr. m. e.) - Achajų sąjungos strategas. N. Makiavelis remiasi Titu Livijumi (XXXV, 28) ir Plutarchu ("Filipomeno gyvenimas", IV).

47 N. Makiavelis remiasi Plutarcho „Aleksandro gyvenimu“ (VIII), Kurcijaus Rufo "Aleksandro istorija" (IV, 6), Svetonijaus "Dieviškuoju Julijumi" (7), Cicerono "Į brolių Kvintą" ("Ad Quintum fratrem") (I, 8-23).

48 Tūrimas galvoje Ksenofonto veikalas „Kiropedija“.

49 Kalbama apie Liudviką XII.

50 Kalbama apie Ferdinandą II Kataliką.

51 "Rytiena netikra ir valstybės jaunumas mus verčia

Taip daryti ginkluotus sargus laikant prie sienų" (*lot.*) (*Vergilijus. Eneida* /vertė Dambrauskas A. - V., 1976. - Kn. 1. - Eil. 563 - 564. - P. 22).

52 Publijus Kornelijus Scipionas (211-206 m. pr. m. e.) vadovavo romėnų kariuomenei Ispanijoje, ten 206 m. kareiviai pakėlė maištą. N. Makiavelis remiasi Titu Livijumi (XXVIII, 24).

53 *Fabijus Maksimas* - Kvintus Fabijus Maksimas (apie 275-203 m. pr. m. e.), pramintas Kunktatoriumi ("delsėju") dėl savo taktikos, kurios jis laikėsi kovodamas su Hanibalu. Penkis kartus buvo konsulu, diktatoriumi (217 m. pr. m. e.).

54 Kalbama apie Ferdinandą II Kataliką.

55 *Markas* - Markas Aurelijus (121-180), Romos imperatorius (161-180) iš Antoninų dinastijos, filosofas stoikas. Parašė filosofijos veikalą "Pačiam sau".

*Komodas* - Lucijus Elijus Aurelijus Komodas, Marko Aurelijaus sūnus. Romos imperatorius (nuo 180 m.) iš Antoninų dinastijos; buvo nužudytas jo meilužės Marencejos įsakymu.

*Pertinakas* - Publijus Elvijus Pertinakas, Romos imperatorius, valdęs 193 metų sausio - kovo mėnesį, mėgino pakelti senato autoritetą; nužudytas pretorionų, praslinkus aštuoniasdešimt septynioms dienoms nuo sosto užėmimo.

*Julianas* - Markas Julianas Severas Didijus, Romos imperatorius, valdęs 193 m. Atsisakė išmokėti pretorionams žadėtą piniginę dovaną ir buvo nužudytas, praslinkus šešiasdešimt šešioms dienoms po to, kai išėngė į sostą.

*Severas* - Lucijus Septimijus Severas Aurelijus Antoninas, Romos imperatorius 193-211 m.; imperatoriumi buvo paskelbtas ilyrų legionų po Pertinako mirties; varžėsi dėl valdžios su Didijumi, Pescenijumi Nigeriu, Albinu; mirė kariaudamas Britanijoje.

*Antoninas* - Markas Aurelijus Antoninas Karakala, Septimijaus Severo sūnus ir sosto ipėdimis. Romos imperatorius 211-217 m. Iš pradžių valdė su broliu Publijumi Septimijumi Geta. Tapęs imperatoriumi, 212 m. nužudė brolių. Kariavo prie Reino su germanais, prie Dunojaus, Egipte, Sirijoje; ten jį nužudė samokslininkai.

*Makrinas* - Markas Opelijus Makrinas, imperatorius 217-218 m., paskelbtas imperatoriumi Rytų legionų po Karakalos nužudymo. Sudarė gėdingą sutartį su partais ir buvo nužudytas savo paties kareivių.

*Haliogabalas* - Sekstas Varijus Avicijus Haliogabalas, imperatorius 218-222 m., imperatoriumi buvo paskelbtas Sirijoje, bet tikroji valdžia priklausė jo motinai ir senelei. Nesėkmingai stengėsi atsikratyti savo pusbrolio ir ipėdinio Aleksandro Severo ir buvo kartu su motina nužudytas pretorionų.

*Aleksandras* - Markas Aurelijus Severas Aleksandras, imperatorius 222-235 m.; jo vardu valdė senele, padedama dvejų patarėjų, Ulpiano ir Pauliaus. Nužudytas kareivių kariaujančių prie Reino su germanais.



*Maksiminas* - Gajus Julijus Veras Maksiminas, Romos imperatorius 235-238 m. Jaunystėje piemenavo, vėliau tapo raitelių karininku. Nužudytas savo paties kareivių.

56 Ilvrijoje.

57 *Pescenijus Nigeris* - Gajus Pescenijus Nigeris, Sirijos legatas; nužudytas 195 m. po pralaimėjimo prie Nikėjos.

*Albinas* - Decimas Klaudijus Septimijus Albinas, romėnų karvedys, po Pertinako mirties 193 m. Galijoje paskelbtas imperatoriumi; 197 m. nusižudė pralaimėjęs Septimijui Severui.

58 Remdamasis paveldėjimo teise (*lot.*).

59 Turima galvoje mameliukų valstybė, įkurta 1250 m. ir 1517 m. prijungta prie Turkijos, kai Selimas I nuvertė Egipto mameliukų sultoną Tuman Bėjų.

60 Kalbama apie laikotarpį nuo Lodžio taikos sutarties (1454 m.) iki Karolio VIII įžengimo į Italiją.

61 *Nikolas Vitelis* - Paolo ir Viteloco tėvas, kondotjeras, Čita de Kastelo valdovas, išstremtas iš jo popiežiaus Siksto IV (1474 m.) ir sugrąžintas florentiečių (1482 m.); sugriovė abi popiežiaus pastatytas tvirtoves.

62 Forlio sukilimas prasidėjo 1499 m. gruodžio 15 d. Čezarė Bordža, remiamas prancūzų ir šveicarų pajėgų gruodžio 19 d. įžengė į miestą ir po kelių dienų užėmė tvirtovę, kurioje gyvensi Katerina.

63 Granados atkariavimas truko dvylika metų (1480-1492 m.), miesto paėmimu baigėsi rekonkvista.

64 *Maranai* - atsivertę į katalikų tikėjimą Ispanijos arabai ir žydai. Buvo negailestingai persekiojami.

65 *Meseras Barnabas* - Barnabas Viskontis, po arkivyskupo Džovanio Viskončio mirties (1354 m.) valdė Milaną kartu su savo dviem broliais, o nuo 1378 m. - vienvaldis valdovas. 1385 m. buvo nužudytas sūnėno Džovanio Galeaco.

66 "Jums nėra nieko nenaudingesnio negu jų pasiūlymas nesikišti į karą, nes tada be šlovės ir be atlyginimo tapsite nugalėtojo grobiu" (*lot.*). (Ištrauka iš Tito Livijaus, XXXV, 49.)

67 Florentiečiai nesiryžo atvirai paremti Liudviko XII, bet nerėmė ir Šventosios lygos. Dėl tokios klaidingos politikos sužlugo respublika ir į valdžią sugrįžo Medičiai.

68 Žr. Titus Livijus (XXII, 29); Ciceronas, "Pro Cluentio" (84).

69 *Kunigas Lukas* - Lukas Rinaldis, Triesto arkivyskupas (1500-1502 m.), imperatoriaus Maksimiliano I Habsburgo patikėtinis ir pasiuntinys.

70 *Pilypas* Makedonietis - Pilypas V, Makedonijos karalius (221-179 m. pr. m. e.), kariavo su romėnais 216-205 m. pr. m. e. (I Makedonijos karas) ir 200-197 m. pr. m. e. (II Makedonijos karas). 197 m. pr. m. e. pralaimėjo Titui Kvincijui Flaminijui ir neteko savo valdų.

71 Ferdinandas Katalikas stengėsi užvaldyti Apulijos uostamiesčius, kurie nuo 1495 m. priklausė Venecijai.

72 Turimas galvoje Leonas X Medičis.

73 "Karas teisingas, kai jis būtinas, o ginklas šventas, o ginklas - vicinintėlė viltis" (*lot.*). (Citata iš Tito Livijaus, IX, 1.)

74 Citata iš Petrarkos kanconos "Mano Italija" (XV, 93-96):

Prieš smurtą drąsa

Ginklą pakels ir trumpa bus kova,

Nes senoji narsa

Dar neišdijo italų širdyse (*it.*)

Paraškinimai parengti pagal kn.: Макиавелли Н. Избранные сочинения. - М., 1982.